

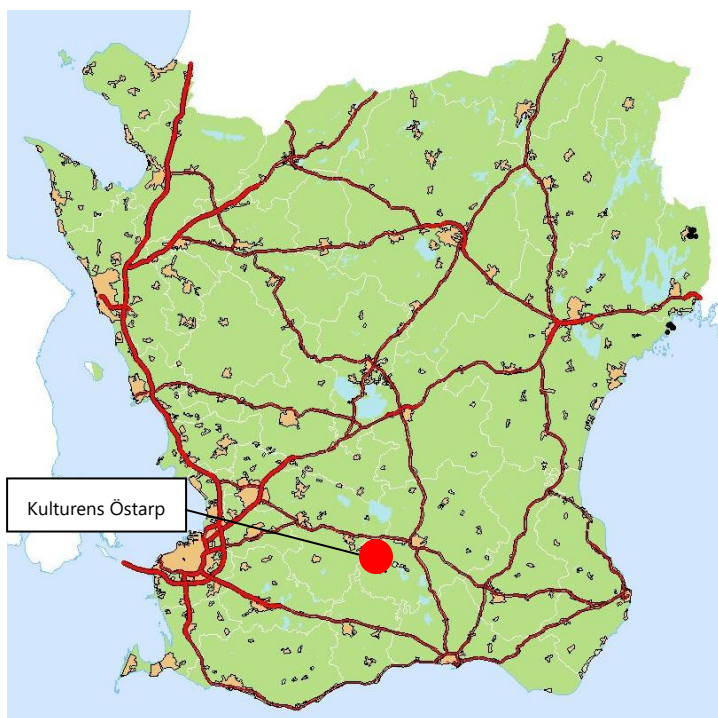
Länsstyrelsen
Skåne

Bilaga F

Skötselplan för kulturreservatet Kulturens Östarp

Sjöbo kommun

© Lantmäteriet Geodatasamverkan

Fastställt:	2021-11-11
Utgiven av:	Länsstyrelsen Skåne
Planförfattare:	Magnus Berglund (Skötselplanen skrevs 2018)
Beställningsadress:	www.lansstyrelsen.se/skane
Copyright:	Länsstyrelsen Skåne
Diarienummer:	435-6627-2015
Omslagsbild:	Skötselområde 1, öster om Gamlegård 2017-04-04 Samtliga färgfoton Magnus Berglund Svartvita foton från Kulturens arkiv

Innehållsförteckning

BAKGRUND.....	5
1 SYFTET MED KULTURRESERVATET	6
2 BESKRIVNING AV OMRÅDET.....	8
2.1 Administrativa uppgifter	8
2.2 Landskapet och Östarps historiska utveckling.....	8
2.3 Värden och kvaliteter på Kulturens Östarp.....	15
3 ÖVERGRIPANDE MÅL OCH RIKTLINJER.....	19
3.1 Perioden 1830–1930 som målbild.....	19
3.2 Två målnivåer anpassade efter tillgängliga resurser (steg 1 & 2)	20
3.3 Några viktiga skötselprinciper	22
4 SKÖTSELOMRÅDEN MED KVALITETSMÅL OCH ÅTGÄRDER.....	28
Skötselområde 1. Toften.....	29
Skötselområde 2. Husmansjorden och Skogbacken.....	31
Skötselområde 3. Hultet	34
Skötselområde 4. Långängar	37
Skötselområde 5. Görens kärr	40
Skötselområde 6. Mårten Ols kärr & Dammängen	41
Skötselområde 7. Toftahällan	44
Skötselområde 8. Norre lycke hällor.....	45
Skötselområde 9. Norre lycke	46
Skötselområde 10. Börke backe	48
Skötselområde 11. Skoghälla.....	49
Skötselområde 12. Västra och östra alkärret.....	50
Skötselområde 13. Sandrännan.....	53
Skötselområde 14. Ulvakullen och övriga skogsdungar.....	54
5 FRILUFTSLIV OCH TILLGÄNGLIGHET	56
6 TOMTMARK.....	58
7 VÄRDEFULLA LINJEELEMENT	58
8 JAKT	59
9 UTMÄRKNING AV KULTURRESERVATETS GRÄNS.....	59
10 TILLSYN OCH UPPFÖLJNING	60
10.1 Tillsyn	60
10.2 Uppföljning av kvalitetsmål och dokumentation av åtgärder.....	60
10.3 Revidering av skötselplanen.....	60
11 NÅGRA FÖRSLAG FÖR MUSEIVERKSAMHETEN	61
12 KOSTNADSANSVAR OCH PRIORITERINGAR.....	63
13 RÖDLISTADE ARTER ENLIGT 2010 ÅRS RÖDLISTA	67
14 KÄLLOR	69
Kartor	69
Tryckta källor och litteratur.....	69
Webbplatser	70
Muntliga kontakter	70
BILAGOR	70

Bakgrund

Skötselplanen skrevs 2018 och redogör för hur kulturresevatet ska skötas för att områdes bevarandevärden ska tillvaratas på lämpligt sätt. Som grund för skötselöörslagen ligger syftet med bildandet av kulturresevatet. Syftet styr även vilka föreskrifter (bestämmelser) som ska gälla i området. Föreskrifterna redovisas i det dokument där bildandet av kulturresevatet beslutas, till vilket skötselplanen är en bilaga. Förutom resevatsbeslut och tillhörande skötselplan innefattar resevatshandlingarna en kulturhistorisk utredning som mer ingående beskriver områdes historiska bakgrund och dess natur- och kulturvärden (Berglund, Länsstyrelsen 2015). Sedan tidigare finns även en underhållsplan för områdes byggnader upprättad av Kulturen (Eskeröd 2011). Tanken är att underhållsplanen ska uppdateras inom ett par år.

I skötselplanens första del tas kulturresevatets syfte, områdes historik samt viktiga natur- och kulturvärden upp. Därefter följer en redogörelse för övergripande utgångspunkter och riktlinjer för anläggningens skötsel innan de mer detaljerade skötselöanvisningarna för kulturresevatets olika delar tar vid. Skötselplanen anger också vad som är mest angeläget att göra om förvaltaren av kulturresevatet, d v s den som är ansvarig för skötseln, behöver prioritera. Skötselplanen vänder sig dock inte bara till förvaltaren utan även till markägare, arrendatorer och andra intressenter.

Länsstyrelsen är vanligen förvaltare av statligt bildade kulturresevat och har då ett övergripande ansvar för resevatens skötsel. Länsstyrelsen har också ansvar för tillsyn och uppföljning i statliga kulturresevat. Förvaltningen kan överlåtas till andra, exempelvis en stiftelse eller den kommun där kulturresevatet är beläget. De praktiska skötselåtgärder utförs sedan oftast av markägare, arrendatorer, entreprenörer eller andra som förvaltaren har skötselöavtal med. I föreliggande fall med Kulturens Östarp, som sedan länge är en väletablerad museianläggning, kommer resevatet att förvaltas av fastighetsägaren Kulturen som också tagit initiativ till resevatsbildningen. Länsstyrelsen är ansvarig för resevatets bildande, liksom för kommande tillsyn, men kommer inte att vara direkt involverad i områdes skötsel och övrig förvaltning.

Stor vikt har i skötselplanen lagts på att förklara *varför* olika ställningstaganden har gjorts och varför skötselöörslagen ser ut som de gör. På så sätt minskar förhoppningsvis risken för missförstånd och meningsskiljaktigheter i genomförandeskedet.

Avgränsningar – tomtmark och bebyggelse tas inte upp

Gårdstomterna och området närmast gästgiveriet berörs inte av skötselplanen. Arbete med tomtmarken kräver åtgärder i en mer detaljerad skala än vad som gäller för resevatet i övrigt och utvecklingen av tomterna kan lämpligen styras upp i särskilda strategidokument eller vårdprogram som tas fram i Kulturens egen regi (se även avsnitt 6). Detsamma gäller anläggningens byggnader där en detaljerad underhållsplan alltså redan finns (Eskeröd 2011). Oavsett om särskilda plandokument har tagits fram eller inte regleras åtgärder på tomtmark och för bebyggelse av resevatsbeslutets föreskrifter.

1 Syftet med kulturresevatet

Syftet med kulturresevatet är att bevara och levandegöra ett värdefullt kulturpräglad landskap med byggnader, anläggningar och tillhörande marker, med särskild tonvikt på:

- Att bevara och utveckla friluftsmuseet Kulturens Östarp med utgångspunkt i de idéer som Georg Karlin lanserade på 1920-talet.
- Att inom ramen för bevarandet av den kulturhistoriskt intressanta miljön fortsätta att utveckla Kulturens Östarp som ett attraktivt besöksmål med utgångspunkt i områdets agrara bakgrund.
- Att inom ramen för bevarandet av museet och den värdefulla agrara miljön bevara och utveckla det biologiska kulturarv och de hävdgynnade naturvärden som finns i området, vilka främst representeras av ett rikt insektsliv, artrika ängs- och betesmarker, örtrika trädor samt gamla, grova träd.

Målet är att kulturresevatet ska spegla perioden 1830–1930. De västra och norra delarna, som hört till Gamlegård, ska präglas av 1800-talets landskap från 1830-talet och framåt, medan de sydöstra delarna som hört till Alriksgården¹ ska avspegla det tidiga 1900-talets landskap på platsen (den tidigare fastighetsgränsen mellan de båda gårdarna återfinns i bilaga 2). Utgångspunkt för driften av anläggningen bör vara Georg Karlins idéer om Kulturens Östarp, med möjlighet till varsam anpassning till moderna krav.²

Syftet ska uppnås genom att:

- Kulturens Östarp drivs som ett besöksvänligt friluftsmuseum med tillhörande jordbruks-drift och djurhållning med svenska lantraser.³
- Restaureringsinsatser och andra åtgärder genomförs för att åskådliggöra 1800-talets och det tidiga 1900-talets landskap (på Gamlegårds respektive Alriksgårdens marker).
- Ändamålsenlig information om området och dess historiska utveckling tillhandahålls i olika former så att kulturmiljön blir begriplig för besökare.
- Områdets byggnader bevaras och underhålls, och de olika markslagen hävdas.
- Marker, byggnader, trädgårdar och andra anläggningar hävdas och vårdas utifrån antikvariska utgångspunkter, utan att det behöver innebära att traditionella metoder används.⁴
- Den agrara markskötseln innefattar åkerbruk, ängsslåtter, bete och stubbskottsbruk. Även naturvårdsbränning och betesputsning är aktuellt som komplement, liksom kultur- och naturvårdsanpassat skogsbruk i begränsad omfattning. Därtill kommer trädgårdsskötsel i anslutning till gårdsmiljöerna, vilket dock inte närmare berörs i föreliggande skötselplan.

¹ Tidigare Östarp 2:3, se exempelvis 1973 års ekonomiska karta, bilaga 11.

² Karlin utvecklar sina tankar om Östarp i festskriften till invigningen av museet 1924 (Karlin 1924).

³ Användning och visning av lantraser är grundläggande för friluftsmuseets verksamhet och ska användas i största möjliga utsträckning, men djurhållningen med lantraser kan kompletteras med modernare husdjursraser om så är nödvändigt för att klara hävden av hela området.

⁴ En bedömning görs av de metoder som används så att inte värden åsidosätts. Moderna metoder som efterliknar och/eller ger samma effekter som de traditionella är gångbara så länge det inte påtagligt påverkar den autentiska upplevelsen av landskapet. Vid vård av byggnader kan en mer strikt metodprovning krävas, vilket får bedömas från fall till fall.

- Äldre brukningsmetoder som varit aktuella på platsen åskådliggörs i samband med publika evenemang.
- Sandblottor och örtrika åkerträdor i olika successionsfaser upprätthålls till gagn för det rika insektslivet. Detta ligger också i linje med den historiska skötseln av området.
- Åkermark påförs begränsade gödselgivor i samband med odling; mängden anpassas efter historiska förhållanden och odlad gröda. Endast naturgödsel används. Betes- och ängsmark gödslas inte alls.
- Jordbruk och markskötsel bedrivs utan användning av bekämpningsmedel.
- Befintliga markvägar används även fortsättningsvis utan att de skadas, breddas, hårdgörs eller påförs historiskt främmande material.⁵
- Skyltar, stigar och andra anordningar för besökares tillgänglighet tillhandahålls.

Kommentar

Som utgångspunkt för restaureringsinsatser och markernas skötsel kan lämpligen 1831 års laga skifteskarta användas för Gamlegård⁶ och 1933 års växtodlingskarta för Alriksgården (bilaga 7, 12). Av central betydelse för skötseln av hela kulturreseptatet är även 1915 års häradsekonomiska karta (bilaga 9). Tillsammans ger de tre kartorna en relativt god bild av landskapet i reservatsområdet under perioden 1830–1930.

Figur 1. Kulturs Östarp är beläget mellan Veberöd och Blentarp väster om Sjöbo. Reservatsområdet är här markerat med punktstreckad linje på terrängkartan (se även bilaga 1). © Bakgrundskartor Lantmäteriet, dnr 106-2004/188

⁵ Om nödvändigt kan vägarna lokalt stärkas med sand, naturgrus och -sten i hjulspåren (ej i mittsträngarna).

⁶ Notera dock att det inte är 1831 års landskap som ska återskapas i första hand utan målbilden för Gamlegårds marker år 1800-talet i vid mening, från 1830-talet till sekelskiftet 1900. Skifteskartan återger landskapet före laga skifte då gårdarna ännu inte hade flyttat ut från byplatsen, men kartan kan likafullt användas som förebild för de olika markslagens utbredning vid 1800-talets mitt.

2 Beskrivning av området

2.1 Administrativa uppgifter

Namn	Kulturens Östarp
Kommun	Sjöbo
Socken/Församling	Everlövs socken, Blentarps församling
Gränser	Området begränsas av punktstreckad linje på bifogad karta (bilaga 1)
Fastigheter	ÖSTARP 1:3
Markägarkategori	Ideell förening (Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige) ⁷
Läge	Cirka 6 km sydost om Veberöd
Kartblad	Ekonomiska kartan: 2D3b Östarp
Koordinat centralpunkt	x: 6163447 y: 409121 (SWEREF99)
Inskrivna nyttjanderätter	Servitut för elledning till förmån för E.ON Elnät (3 st): 12-IM4-76/10565.1, 12-IM4-77/12828.1, 1265IM-10/23267.1
Samfälligheter	ÖSTARP S:1 (väg)
Dikningsföretag	12-LN-1351
Förvaltare	Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige (Kulturen)
Areal	Cirka 58,5 hektar (inklusive två mindre vattendrag)

2.2 Landskapet och Östarps historiska utveckling

För en utförlig beskrivning och analys av Östarps tidigare markanvändning, bebyggelse-utveckling och områdets bevarandevärden hänvisas till den kulturhistoriska utredningen (Berglund 2015)⁸. Här, i avsnitt 2.2 och 2.3, redogörs för huvuddragen med tonvikt på förhållanden som har betydelse för förståelsen av dagens landskap och för områdets skötsel.

Geomorfologi och hydrologi

Östarp är beläget i gränsområdet mellan Romeleåsen och Vombsänkan, någon kilometer nordost om åsens fot. Här avlöses höjdryggens steniga morän av Vombsänkans mäktiga grus- och sandavlagringar. I de lösa jordarna har vattendrag skurit ut såväl trånga, djupa bäckfåror som breda, flacka dalgångar vilket tillsammans med vindens påverkan har gett upphov till ett småkuperat och varierat landskap (jfr bilaga 14). I reservatsområdet är landskapet särskilt tilltalande med bebyggelsen och den äldre åkerjorden belägen på sandiga platåer omgiven av lägre liggande gräsmarker och bäckdalar. I sluttningarna växer gammal bokskog med inslag av grova ekar. De sandiga jordarna har varit lätta att odla upp, men bristen på finkorniga fragment som lera gör jorden torr och mager, vilket tidigare innebar att jorden måste trädas under långa perioder för att ge godtagbar avkastning. Förutom torra, varma sandmarker förekommer låglänta, fuktiga partier utmed de båda vattendrag som korsar reservatsområdet. Tillgången på vatten i kombination med lättodlade sandjordar och goda fodermarker måste ha varit avgörande faktorer för bebyggelsens etablering på platsen.

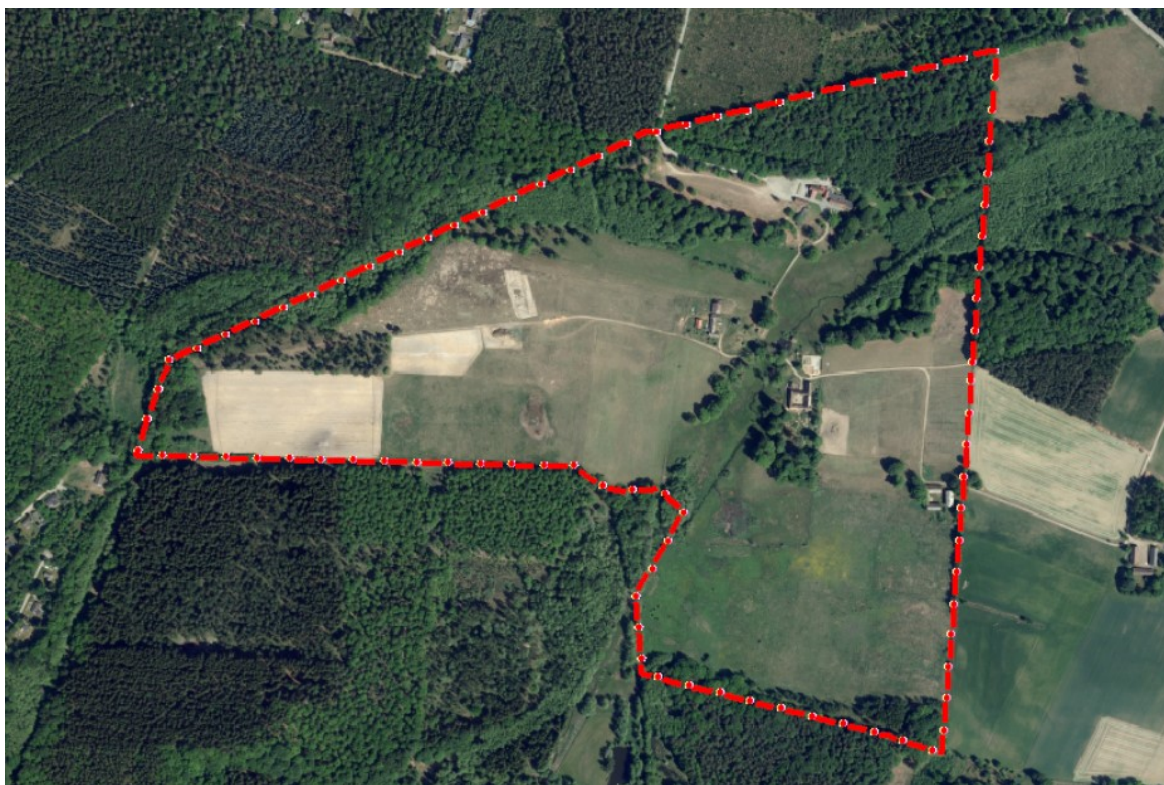
⁷ Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige benämns oftare med kortformen *Kulturen*.

⁸ En mer lättillgänglig sammanfattning finns även i Kulturens årsbok 2017 (Berglund 2017).

Östarps bebyggelseutveckling

Kulturens Östarp och det blivande kulturreservatet omfattar en dryg tredjedel av de marker som tidigare utgjorde Östarps by. Byn omnämns för första gången i de historiska källorna år 1530 och har, förutom under en kort period vid 1600-talets mitt, endast bestått av två kame-
rala hemman. Under byns tidiga historia växlade jordnaturen (ägandeformen) mellan krono och frälse men sedan 1700-talets mitt har de båda hemmanen varit av skattenatur. Det äldsta kartmaterialet visar att gårdarna år 1705 låg på bytomten där Gamlegård ligger idag. Under 1700-talet skedde sedan stora förändringar i bebyggelsestrukturen genom att de två bondgårdarna ersattes av en ståndsmässig, herrgårdslig anläggning benämnd Karlsborg som återfinns på 1799 års enskifteskarta (figur 24). Denna omställning genomfördes av allt att döma av generalauditör Jacob Lagercreutz som ska ha köpt de båda gårdarna 1730 (Karlin 1924, s 24).

År 1810 brann den stora gårdsanläggningen ned och kom att ersättas av tre tätt liggande korsvirkesgårdar varav Gamlegård var en. Efter laga skifte 1831–1843 flyttade samtliga brukare utom innehavaren av Gamlegård ut från byplatsen, till gårdslägen som är giltiga än idag. En hemmansklyvning innebar att skiftet innefattade fyra intressenter vars gårdar fick en jämn spridning över vad som tidigare hade utgjort Östarps Västre vång. 1922 köpte sedan Kulturen i Lund Gamlegård med tillhörande marker och två år senare invigdes museet efter att en rad museibyggnader hade flyttats till eller nyuppförts på platsen. 1996 förvärvade Kulturen dessutom den intilliggande Alriksgården (dåvarande Östarp 2:3, som idag också benämns Alrik Jönssons gård, jfr bilaga 2). Därmed kom man även i besittning av viktiga delar av Östarps äldsta åkermark, kärnåkermark omedelbar öster om Gamlegård.

Figur 2. Kulturens Östarp domineras av öppen mark men mindre skogspartier och trädrika delar förekommer, exempelvis i svårbrukade sluttningar och bitvis utmed de båda vattendragen som korsar området. Ortofoto 2016

Av 1500- och 1600-talets sparsamma källuppgifter framgår att Östarp ingick i skogsbygdens produktionsområde. I betalningsskyldigheterna ingick bland annat kol och ved och grannbyn Hemmestorp kunde släppa en anseelig mängd ollonssvin på skogen, vilket vittnar om god tillgång på relativt gammal, ollonproducerande bok. Gerhard Buhrmans Skånekartan från 1687 visar att högskog av bok dominerade utmarkerna i anslutning till Romeleåsen i västra delen av Everlövs socken medan inägorna ser ut att ha präglats av både öppna partier och områden med hävdad lågskog (figur 4). Inägornas trädvegetation dominerades troligen av al och björk som återkommande höggs vid basen, företrädesvis på stubbskottsängar. På så sätt fick man tillgång på värdefullt klenvirke, inte minst till de kilometerlånga risgärdesgårdarna.⁹

Figur 3. Reservatsområdet med byggnader, öppna marker och skog som det såg ut 2003. Kartans blandskog är helt lövdominerad. Tallskogen längst i väster har avverkats norr om vägen sedan kartan ritades, liksom granskogen i öster. Notera även den markerade stigen i nordöst. Karta av Petter Lönegård. Ur Kulturens årsbok 2003, sid 129.

¹⁰ Östarp hade dock ett speciellt fredningssystem där Västre vång betesfredades varje år men i praktiken odlades förmodligen de båda vångarna växelvis ungefär som vid traditionellt tvåsäde (se Berglund 2015).

Tabell 1. Uppgifter om markslag och antal brukare i Östarps by enligt lantmäteriakterna. Kulturreseptatet berör en dryg tredjedel av byns totala areal.

År	Åker (ha)	Äng (ha)	Total areal (ha)	Antal brukare
1705	68	37	?	2
1799	101	46	156	4
1831	107	53	160	3
1915	95	41	163	4

Anmärkning: 1705 fanns utmark i den västra delen av byn, utan att arealer anges, medan utmark saknas på de senare kartorna. 1915 inräknas trädgård i åkerarealen. Notera att åkerarealen var större 1799 och 1831 än 1915.

När laga skifte sedan genomfördes i Östarp på 1830-talet hade de stora förändringarna i åkerjordens, utmarkens och i viss mån även ängsmarkens utbredning redan skett. I motsats till den allmänna utvecklingen så minskade åkerarealen mellan åren 1831 och 1915. Ängsmarken krympte marginellt eller åtminstone i blygsam omfattning under samma period. Någon omfattande uppodling av ängs-, betes- och utmarker som på andra håll i landet var det alltså inte tal om – tvärt om. Istället ökade skogarnas utbredning på bekostnad av åker och äng redan innan 1915.

Man kan sammanfattningsvis skönja två motsägelsefulla tendenser i området. Å ena sidan verkar Östarp ha legat före sin tid vad gäller uppodling av landskapet och övriga förändringar i de olika markslagens utbredning. Odlingsmaximum¹¹ uppnåddes av allt att döma redan på 1800-talet. Å andra sidan präglades Östarp vid 1900-talets början rimligen av många ålderdomliga drag vad gäller bebyggelse och landskap. Det var de bevarade äldre dragen som gjorde att Kulturens grundare Georg Karlin fångades av Östarp så till den grad att han valde att skapa ett museum här 1924. Gamlegård i sig var en avgörande faktor för att Östarp alls kom på tal, men det var gårdens samverkan med det omgivande landskapet som slutligen påverkade museichefen så starkt att han inte kom sig för att flytta Gamlegård till friluftsmuseet inne i Lund som planerat:

Vi sågo utanför gården ängarna i prunkande blomsterskrud, de skogsklädda åsarna, de rinnande bäckarna, den mystiska håldalen vid Hålabäck och mycken annan härlighet, och vi erforo, att allt detta kunde förvärvas. Men vi kände båda, att den gården fick icke flyttas, att den måste leva kvar sitt liv tillsammans med buxbomen, alarna, bokarna, ängarna, bäckarna och åsarna.¹²

¹¹ Den tidpunkt då åkerjorden hade sin maximala utbredning.

¹² Karlin 1924

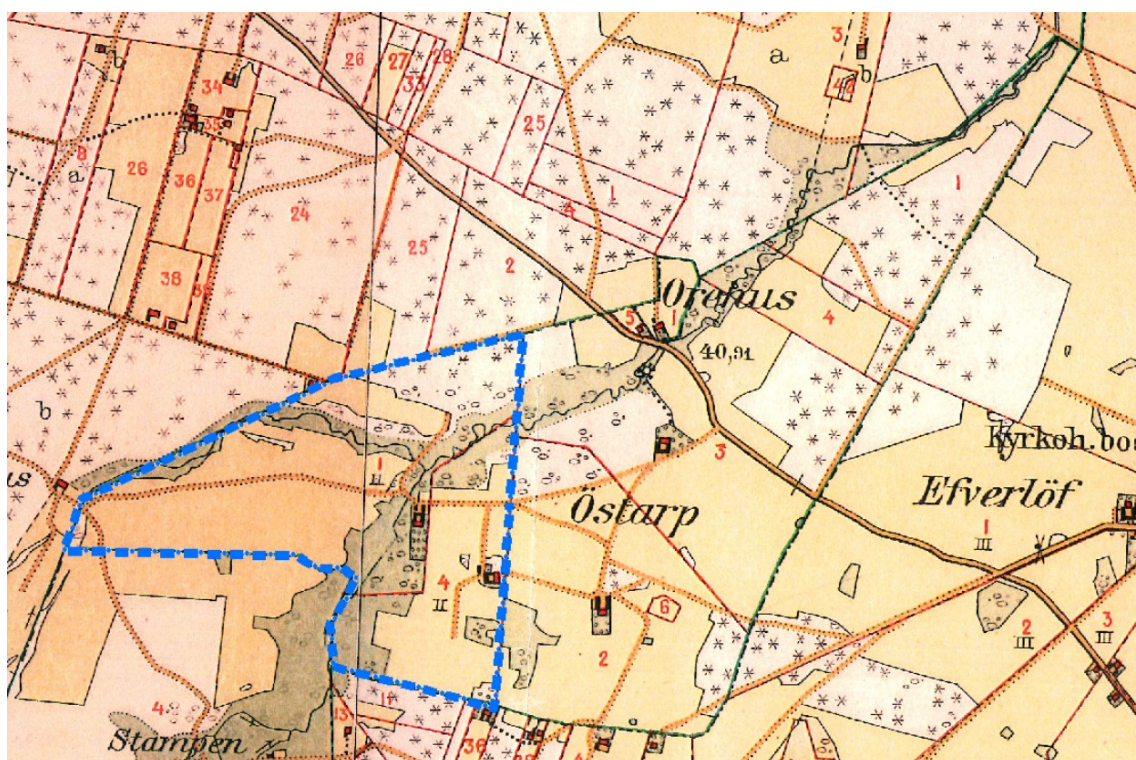
Figur 5. Östarp 1705. Åkerjorden är grå, ängen blågrön och utmarken i väster är vit med trädssymboler. Hägnader har förstärkts med svart linje som i första hand avgränsar Västre vång. De två gårdarna låg vid denna tid strax öster om kvarndammen, invid gränsen till utmarken (där Gamlegård ligger idag). Både åker och äng var tegskiftad. Blå linje markerar kulturresevatets östra gräns. 1705 var alltså endast en mindre del av reservatsområdet åkermark.

Figur 6. Östarp 1799-1800. Utmarken i väster var nu uppodlad förutom en del våtare partier som hade övergått i ängsmark (grön). Notera torpbebyggelsen i väster och att endast en stor herrgårdslig anläggning fanns på bytomten.

Figur 7. Laga skifte 1831. På bytomten låg nu tre korsvirkesgårdar på rad. Diagonalt över den tidigare utmarken fanns en hägnad kvar (rödmarkerad) som förefaller vara en rest av en tidigare utmarksgräns – samma hägnad återfinns på 1799 års karta. Eftersom utmarken var uppodlad sedan länge är det oklart vad hägnaden hade för funktion.

Figur 8. Häradsekonomska kartan 1915. Den forna utmarken var fortfarande uppodlad men åkermarken i den nordligaste delen av reservatsområdet hade nu övergått i skog. De fyra gårdarna fördelades jämnt över den tidigare Västre vång.

2.3 Värden och kvaliteter på Kulturens Östarp

De magra, sandiga jordarna är en nyckel till förståelsen av Östarps agrara utveckling men de geologiska förutsättningarna har också inneburit att det äldre jordbruket gjort ett blygsamt avtryck i dagens landskap. Förutom att det saknas kulturspår som odlingsrösen, hägnader och andra konstruktioner av sten är det kända fornlämningsmaterialet magert. Det är därför svårt att exempelvis avläsa uppodlingens olika faser eller att följa bebyggelsens förflyttningar direkt i fält. Äldre strukturer som ändå har bevarats utgörs främst av jordvallar som tillkom i samband med laga skifte samt brukningsvägar som delvis går tillbaka till åtminstone 1700-talet.

Friluftsmuseet och arvet efter Karlin

Det är således inte landskapets historiska innehåll som ger skäl att skydda Östarp som kulturreservat. Det finns knappast heller anledning att lyfta fram området som en autentisk agrar miljö eftersom Östarps utveckling har styrts av att det varit museum i snart 100 år. Istället är det just friluftsmuseet och grundaren Georg Karlins visionära idéer som gör Kulturens Östarp så unikt att reservatsinstrumentet är aktuellt. Kulturens Östarp kan vara världens äldsta friluftsmuseum i sitt slag och det skapades med utgångspunkt i idéer som är aktuella än idag. Genom att låta Gamlegård ligga kvar på ursprunglig plats kunde Karlin, med ett museijordbruk som grund, skapa ett levande museum i sin rätta miljö. På så sätt kunde han också komma bort från det konventionella ”samlandet av döda föremål” som han uttryckte det. Genom att bedriva ett aktivt jordbruk blev det även möjligt att skildra ”livets dagliga gärning” på en äldre skånsk gård.

Ambitionerna med Kulturens Östarp var dock inte bara traditionellt kulturhistoriska utan handlade i lika hög grad om att skydda ett stycke storslagen natur och att rädda de skånska lantraser som var på väg att försvinna. När Karlin inte förmådde sig att utföra det ”helgerån” det skulle innebära att flytta Gamlegård till Lunds stadskärna lades också grunden för att vidga perspektiven och arbeta med flera olika målsättningar i en och samma anläggning. Tanken var att göra Östarp till en nationell förebild genom att på ett nyskapande sätt kombinera kultur-, natur- och djurskydd. Denna helhetssyn på landskapet och dess bevarande är en förebild än idag när natur- och kulturmiljövårdande myndigheter ofta präglas av alltför snävt sektorstänkande. Det holistiska perspektiv som Karlin ger uttryck för pekar också framåt mot ett områdesskydd som trekvarts sekel senare skulle införas med beteckningen kulturreservat.

Bebyggelsen¹³

I centrum av anläggningen står fortfarande den fyrlängade Gamlegård som uppfördes på 1810-talet i korsvirkesteknik med halmtak (figur 9). Bakom gårdslängorna ligger trädgården, vilken till stora delar är ett verk av Hanna Bengtsdotter som tillsammans med maken Per Jönsson var innehavare av gården fram till Kulturens förvärv 1922. Inför museets öppnande 1924 anlades sedan Möllegården för att tjänstgöra som bostad och gårdscentrum för brukaren av markerna. På så sätt kunde Gamlegård få en rent museal funktion utan att behöva anpassas till pågående jordbruksdrift. Så sent som 1996 köpte Kulturen även in grannfastigheten Alriksgården i öster, vars byggnader till stor del präglas av det tidiga 1900-talet. Det gäller

¹³ Bebyggelsen är av naturliga skäl en helt omistlig del av museet och den som är intresserad av mer detaljerade beskrivningar och värdeanalyser hänvisas till Kulturens underhållsplan (Eskeröd 2011).

inte minst boningshuset som uppfördes i tidstypisk stil i tegel 1907. De sistnämnda båda gårdarna håller enligt Kulturens underhållsplan byggnadsminnesklass (Eskeröd 2011). Till invigningen av museet uppfördes även gästgiveriet då området dessutom kompletterades med ett antal mindre byggnader som vattenkvarn, malttorka, brytestuga och vindmölla (figur 3).

Följande byggnader och gårdsmiljöer ingår i reservatet:

- Gamlegård: fyrlängad korsvirkesgård uppförd på 1810-talet, belägen på bytomten
- Alriksgården: utflyttad gård med ett friliggande manhus i tegel färdigställt 1907
- Möllegården: korsvirkesgård uppförd till museets invigning som bostad åt gårdsbrukaren
- Gästgiveriet: uppfört till museets invigning 1924 med pågående restaurangverksamhet
- Östarpshallen: byggd 1960 för att fungera som utställningslokal
- Brytestuga: rekonstruktion av en brytestuga från Agusa uppförd till museets invigning
- Malttorka: flyttad från gården Stampen i grannbyn Stora Rödde till museets invigning
- Vattenkvarn (och kvarndamm): med underfallshjul i trä, flyttad från Östarp nr 2 år 1924
- Vindmölla: stolpkvarn byggd i början av 1800-talet, flyttad till Östarp 1924

Det biologiska kulturarvet – rödlistade insekter och hävdade gräsmarker

På Östarps solbelysta sandmarker har ett stort antal rödlistade insekter funnit en fristad; i första hand bin och fjärilar. En inventering genomförd av Krister Larsson 2013 visar att Kulturens Östarp är en insektslokal av nationellt intresse avseende rödlistade solitära bin. När inventeringen slutfördes var cirka 40 rödlistade arter av olika organismgrupper kända i reservatsområdet och 33 av dessa hittades vid Larssons insektsinventering.¹⁴ Därefter har ytterligare ett antal naturvårdsintressanta arter noterats (avsnitt 13 & bilaga 17). De höga naturvärdena kan knytas till tidigare (och nuvarande) markanvändning vilket framgår av Larssons inventeringsrapport:

Figur 9. Gamlegård från söder med delar av trädgården.

¹⁴ En mer lättillgänglig beskrivning av Östarps rika insektsliv, och andra naturvärden i området, finns för övrigt i Kulturens årsbok 2017 (Larsson 2017).

Det finns ett mycket tydligt samband mellan markhistoriken och förekomsten av rödlistade arter och de största värdena finns i de öppna, torra sandmarkerna med flera sandiga markvägar som omges av örtrika åkerträdor [jfr figur 13]. Sandvägarna fungerar som barnkammare för solitära bin och andra marklevande insekter medan utbudet av pollen och nektar är rikt på åkerträdorna där det myllrar av bin, fjärilar och andra insekter. Även markslitage från de talrika besökarna bidrar till att skapa blottad sand, en örtrik, lågvuxen vegetation och mycket höga naturvärden i vissa delar.

Blomstrande gräsmarker

På Kulturens Östarp finns även artrika slåtter- och betesmarker som sannolikt har hävdats på ett likartat sätt under mycket lång tid. I 2002 års ängs- och betesmarksinventering pekas fyra värdefulla gräsmarker ut (bilaga 13). I reservatsområdet finns låglänta betes- och slåttermarker med arter som gökblomster, majnycklar och smörbollar. I torrare delar återfinns exempelvis monke, jungfrulin, backtimjan, vårbrodd, sandmaskrosor och ett stort antal fibblor.

Förutom dessa naturliga fodermarker hyser även de äldre åkerträdorna en intressant flora, vilket har att göra med att den näringsfattiga, genomsläppliga sanden förhållandevis snabbt magras ut efter odling. På trädorna finns arter som hedblomster, monke, dvärgserradella, fältmalört, åkervädd, rölleka, bergsyra, olika sorters klöver och en rad olika fibblor. Denna örtrikedom är en förutsättning för det rika insektslivet då det främst är på trädorna och på de naturliga gräsmarkerna som insekterna finner föda.

Det ska framhållas att arterna inte bara är av ekologisk betydelse, eller har ett värde i sig, utan även är en reell del av kulturarvet. Det är alltså viktigt också av kulturhistoriska skäl att bevara de hävdgynnade arter som finns i området.

Intressen för friluftslivet

Kulturens Östarp är ett väletablerat besöksmål, vilket är ganska naturligt då området har fungerat som friluftsmuseum sedan 1924. På Östarp kan man uppleva en äldre skånsk agrar miljö med gårdsbyggnader omgivna av ett naturskönt landskap som hävdas med lantrasdjur av olika slag. Den som så önskar kan äta ståndsmässigt på gästgiveriet som varit en del av museianläggningen alltsedan starten 1924. Gästgiveriet lockar även besökare som kanske inte i första hand är intresserade av Östarps natur och kulturhistoria, vilket ger museet möjlighet att nå nya målgrupper.

Kulturens Östarp är dessutom beläget i en trakt av stor betydelse för friluftslivet.¹⁵ I Östarps omgivning finns ett flertal besöksvänliga naturreservat och ett par kilometer söder om museet passerar Skåneleden. Kulturens Östarp kan erbjuda ett viktigt komplement för friluftsmänniskor och andra naturintresserade genom att landskapets historiska dimension och andra kulturhistoriska aspekter lyfts fram här. Vidare kommer bildandet av länets andra kulturresevat i sig innebära att Östarps attraktionskraft på allmänheten ökar ytterligare. Förutsättningarna för att utveckla kulturresevatet som besöksmål än mer är således goda (se även avsnitt 5).

¹⁵ Östarp ingår i ett område som är riksintresse för det rörliga friluftslivet enligt 4 kap 2 § miljöbalken.

Vad kan påverka området negativt?

- Brist på resurser att sköta området (marker och byggnader). Detta är i dagsläget det mest påtagliga hotet.
- Att allmänheten tappat intresset för Kulturens Östarp.
- Att alltför stort fokus läggs på besöksiffror på bekostnad av den historiska miljön och museets historiska bakgrund.
- Krav på att driften av anläggningen ska generera intäkter på bekostnad av den historiska miljön.
- Bristande hävd, igenväxning och kvävenedfall.
- Gödsling av gräsmarker samt spridning av bekämpningsmedel, vilket skulle vara mycket negativt för florin och faunan.
- Råga regelverk med bristande flexibilitet avseende exempelvis djurskydd och miljöstöd.
- Svårigheter att hitta lämplig gårdsbrukare om nuvarande brukare inte skulle ha möjlighet att fortsätta med driften.
- Restaureringsinsatser som genomförs på ett okänsligt sätt och därigenom skadar värden eller ger ett resultat som saknar historisk bäring.

Dessutom vore det negativt för kulturresevatet om gästgiveriets restaurangverksamhet skulle lägga ner, eftersom matserveringen bidrar till Östarps attraktivitet som besöksmål. Teoretiskt sett kan även bristande kunskap om hur området bör skötas bli ett hot, men förutsättningarna för en bra skötsel är goda med Kulturen som förvaltare.

Figur 10. Orehusbäcken med vattenkvarnen till vänster och Möllegården med sin väderkvarn på höjden i bakgrunden. Dessa byggnader uppfördes/flyttades till Östarp inför museets öppnande 1924.

3 Övergripande mål och riktlinjer

3.1 Perioden 1830–1930 som målbild

Som tidigare berörts är tanken att kulturresevatet ska spegla perioden 1830–1930. I första hand ska de västra och norra delarna, som hört till Gamlegård, präglas av 1800-talets landskap från 1830-talet och framåt, medan de sydöstra delarna som hört till Alriksgården ska representera det tidiga 1900-talets Östarp (jfr bilaga 2). Detta tämligen långa tidsspänn har valts i samråd med Kulturen efter en diskussion om för- och nackdelar med detta och andra möjliga alternativ. Anledningarna till att valet föll på nämnda hundraårsperiod är flera:

- *Gårdsbebyggelsen.* Stommen i kulturresevatet består av de båda gårdarna Gamlegård och Alriksgården som fram till 1990-talet utgjorde två olika fastigheter (Östarp 1:3 och Östarp 2:3). Den självklara medelpunkten i museianläggningen är Gamlegård som ligger kvar på den gamla bytomten och representerar 1800-talet i vid mening.¹⁶ Alriksgården, som förvärvades av Kulturen så sent som 1996, är en utflyttad gård som i hög grad speglar det tidiga 1900-talets bebyggelse och brukande på platsen. Genom att lyfta fram och levandegöra hela tidsperioden 1830–1930 får båda gårdarna ett naturligt historiskt sammanhang, samtidigt som skillnaderna kan nyttjas för pedagogiska jämförelser. Det blir då också möjligt att ställa det gamla bondesamhället mot det ”moderna” som Karlin och många med honom uppfattade som ett hot mot den traditionella allmogekulturen.
- *Karlins museitanke.* För museets grundare Georg Karlin låg huvudfokus på det gamla bondesamhället; både med avseende vad som skulle bevaras och vad som skulle visas upp på Östarp. Han ville bland annat återställa Gamlegård ”sådan den stod innan den moderna tiden ryckt in” och ”återföra kreatursbesättningen till de gamla lantraser som funnos före det moderna, rationella jordbrukets tid” (Karlin 1924, s 8f). Med dessa utgångspunkter är det rimligt att anta att Karlins intresse i första hand låg på 1800-talet i vid mening, även om det var outtalat. Att ha fokus på 1800-talet förefaller också vara naturligt så länge museet byggdes upp kring Gamlegård allena. Efter förvärvet av Alriksgården med ett boningshus uppfört i tidstypisk stil 1907, breddades emellertid det historiska sammanhanget och det torde ligga i linje med Karlins tankar att utnyttja detta för att åskådliggöra en vidare kontext. Denna tolkning stärks i viss mån också av att Karlin själv närde tankar på att köpa Alriksgården, vilket dock inte kunde realiseras.¹⁷ Men även om det historiska perspektivet vidgas genom att delar av resevatet får spegla tidigt 1900-tal, kommer tonvikten att ligga på 1800-talet både arealmässigt och med avseende på tidsspänn. Karlins idéer med Östarp bör för övrigt även vara en utgångspunkt för hur anläggningen ska utvecklas framöver. Man kan exempelvis pröva förändringar och planerade nytillskott mot Karlins idéer och fundera över hur han skulle ha ställt sig till dessa.
- *Källmaterialet.* Det historiska kartmaterialet utgör ett värdefullt underlag som ger förhållandevis goda möjligheter att åskådliggöra det agrara landskapet under aktuell period. Laga skifteskartan upprättades 1831 och återger byns rumsliga organisation och

¹⁶ Møllegården, som byggdes inför museets öppnande 1924 för att klara områdets jordbruksskötsel, kan dock uppfattas som central för många besökare. Gamlegård är byggd omkring 1812 medan dess trädgård snarast speglar tiden runt sekelskiftet 1900.

¹⁷ Möjligt baserades Karlins planer på att han ville använda Alriksgården som centrum för områdets skötsel, för att slippa anlägga Møllegården. Det hade då varit fullt tänkbart att fortsätta ha totalt fokus på 1800-talet.

markanvändning före skiftet och gårdarnas utflyttning. 1915 års häradsekonomiska karta visar skiftets långsiktiga konsekvenser och de olika markslagens utbredning vid den tid då Alriksgårdens manhus uppfördes. Därutöver finns en intressant karta över Alriksgårdens odlingar år 1933 (bilaga 12), då ett välutvecklat växelbruk sedan länge var en realitet.¹⁸ Även dagens landskap ger förutsättningar för att arbeta med perioden då området har behållit en förhållandevis hög grad av öppenhet.

- *Flexibilitet.* Det vida tidsspannet kan även vara fördelaktigt av rent praktiska skäl. Genom att inte välja ett mer specifikt tidsskikt att rekonstruera kan en flexiblere hållning till de olika markslagens utbredning intas utan att det behöver innebära avgörande avsteg från det övergripande målet. Förändringarna i åkrars, ängars, betesmarkers och skogsklädda ytors utbredning under hundraårsperioden kan således utnyttjas för att styra inriktningen mot vad som är möjligt att genomföra utifrån tillgängliga resurser. Det finns också möjligheter att omfördela de arbetskrävande markslagens utbredning om förutsättningarna skulle förändras. Denna flexibilitet och variation i markslagens utbredning ligger för övrigt också i linje med Östarps historiska utveckling (se avsnitt 2.2).

Nackdelen med att kulturresevatet ska spegla en så lång och föränderlig period som 1830–1930 är i första hand bristande tydlighet. Det blir inte lika pedagogiskt enkelt som om man skulle rekonstruera landskapet vid ett specifikt årtal, vilket är lättare för de flesta besökare att förstå. Den pedagogiska utmaningen blir än mer påtaglig då olika delar av resevatet i viss mån kommer att representera olika perioder. Begränsade resurser innebär dessutom att det är långt ifrån självklart att hela området kan restaureras till valt tidsskikt, vilket kan minska tydligheten ytterligare.

Ett alternativ till vald inriktning kunde vara att exempelvis återskapa 1830-talets landskap som det återges på 1831 års laga skifteskarta. Då hade besökare lättare kunnat jämföra vad de ser på plats med kartbilden. Både målen och avvikelser därifrån hade enklare kunnat förklaras, förstås och upptäckas. Problemet med detta alternativ är dock att landskapet har omdanats i grunden sedan 1831. Den mest avgörande förändringen är att gårdarna har flyttat ut från den gamla bytomten, men även åkrars och ängars utbredning som de tedde sig 1831 hade varit svårt att återskapa, åtminstone med någorlunda begränsade resurser.

3.2 Två målnivåer anpassade efter tillgängliga resurser (steg 1 & 2)

I ett kulturresevat och museianläggning som Kulturens Östarp är det motiverat med högt ställda mål vad gäller åskådliggörande av tidigare agrara förhållanden i en kulturhistoriskt intressant miljö. Samtidigt finns en ekonomisk verklighet att förhålla sig till. Kulturresevatet kommer att förvaltas av Kulturen även fortsättningsvis och varken ekonomiska eller personella resurser är obegränsade. De senaste åren har det exempelvis inte funnits mycket utrymme för att öka den brukade arealen i området trots att den agrara skötseln främst har utgjorts av bete och övrig djurhållning. En bredare agrar verksamhet, med åkerbruk och

¹⁸ Även 1947 års flygbild är värdefull som referens då den visar hävdens omfattning och hur öppet landskapet ännu var vid 1900-talets mitt. Å andra sidan kan landskapets öppenhet i viss mån ha ökat just under krigsåren p g a omfattande vedhugning och allmän bränslebrist.

utökad slåtter såväl som hävd av en större del av reservatet, behövs dock för att göra anläggningen rättvisa.

För att kunna hantera dessa motsägelsefulla förutsättningar (höga ambitioner men begränsade resurser) är skötselplanen uppbyggd kring målsättningar på två olika ambitionsnivåer eller steg. Utgångspunkten är att båda nivåer ska uppfylla kraven för ett statligt kulturresevat men att de ska spegla en skillnad i skötselns omfattning, vilket i sin tur påverkar anläggningens kvalitet och angelägenhetsgrad. Tanken är således att stegvis förverkliga de långsiktiga målen i en takt som får styras av vad som är hanterligt utifrån tillgängliga resurser. Det är också viktigt att Kulturen, som ansvarar för driften, inte upplever att uppgiften är övermäktig redan från start. Samtidigt är det angeläget att ange en långsiktig målbild om förhållandena skulle ändras till det bättre. Ekonomiska förutsättningar, teknik, rådande skötselmetoder, personella resurser, tillgången på betesdjur etcetera kan förändras relativt snabbt och då är det viktigt att ha en beredskap för det i skötselplanen.

Flexibel skötsel

Flexibilitet togs upp som en viktig faktor till varför ett tämligen vitt tidsspann valdes som historisk målbild för anläggningen. Även arbetssättet med två möjliga målnivåer för skötseln ger av naturliga skäl flexibilitet. På så sätt blir förhoppningsvis skötselplanen också mer långlivad. Det är även möjligt att kombinera mål och åtgärder från båda nivåer för olika delar av reservatet. Detta kan göras så länge resultatet och helheten blir logisk och rimlig. En sådan kombination av steg 1 och 2 är för övrigt oundvikligt i ett övergångsskede då den ena nivån överges till förmån för den andra. Allt detta bidrar till flexibilitet i skötseln.¹⁹

Steg 1 – en något lägre ambitionsnivå men ändå kvalitet

Steg 1 motsvarar en ambitionsnivå som är fullt godtagbar för ett statligt kulturresevat, men samtidigt med betydande avsteg från den historiska målbilden enligt det äldre kartmaterialet. Det innebär en skötsel som i många delar överensstämmer med vad som bedrivits på Östarp det senaste decenniet, men med några avgörande tillägg. Den mest påtagliga skillnaden är att hela fastigheten blir föremål för någon form av skötsel. Därigenom stoppas också den långsamt pågående igenväxningen av området. De yttre delarna av reservatet kommer att skötas mer extensivt medan de största ansträngningarna istället läggs där besöksstrycket är som hårdast. Här, i de centrala delarna av museianläggningen, ska skötselambitioner vara höga. Ett angeläget tillägg till dagens skötsel är återupptaget åkerbruk (med relativt långa trådesintervall) på byns äldsta åkermark mellan Gamlegård och Alriksgården (se Skötselområde 1). Dessutom utökas slåtterarealen rejält. Sammantaget innebär detta att även steg 1 motsvarar en reell ambitionshöjning jämfört med dagens situation (2018) när omfattande arealer ligger ohävdade (jämför bilaga 3).

¹⁹ Nackdelen med arbetssättet är att skötselplanen blir mer resonerande och omfångsrik än vad som egentligen vore önskvärt. Större handlingsfrihet i skötselarbetet har dock i detta fall prioriterats framför tydlighet och kärnfulla beskrivningar i plantexten.

Steg 2 – en långsiktig målbild som är fullt möjlig att nå

Steg 2 är ett visionärt men ändå realiserbart mål där området hävdas på ett sätt som pedagogiskt åskådliggör 1830–1930 års jordbruk och landskap på platsen – och där friluftsmuseet drivs i enlighet med Karlins idéer. De olika markslagens²⁰ utbredning i anläggningen baseras på det historiska kartmaterialet för den aktuella perioden. Det innebär att åkermarken får en dominerande ställning och att även ängsarealen utökas (bilaga 4). En mindre stubbskottsäng ingår också. På Gamlegårds marker ligger fokus på 1800-talets brukande med inslag av långa trädesperioder i åkerbruket. Det betyder att endast en del av åkerjorden odlas varje enskilt år och att den faktiska fördelningen av markslagen ett specifikt år avviker från den bild som ges i kartmaterialet (kartbilaga 4 och de historiska kartorna). Så blir fallet eftersom åker i långvarig träda fungerar som gräsmark, vilken används för exempelvis slåtter och bete. I de delar som hört till Alriksgården brukas däremot jorden med sparsam användning av trädor som det såg ut här under tidigt 1900-tal, med utvecklade växtföljder. Målet är att intressanta jämförelser sedan ska kunna göras mellan 1800- och 1900-talets jordbruk på Östarp.

Det ska tilläggas att det i dagsläget inte är realistiskt att fullt ut återskapa och sköta all den åker- och ängsmark som var i bruk under den aktuella perioden 1830–1930. Delar av dessa hävdintensiva markslag har sedan länge övergått i skog och där görs avsteg från den ideala målbilden också i steg 2.

3.3 Några viktiga skötselprinciper

Restaurering nödvändigt

För att kunna levandegöra 1830–1930 års landskap krävs att en hel del restaureringsinsatser görs i området. Igenväxta delar måste öppnas upp och betydligt större arealer behöver hävdas som åker och äng. Restaureringsinsatserna utgörs i första hand av röjning av träd och buskar på tidigare öppen mark, men även återupptagen slåtter och odling på idag (2018) öppna men ohävdade marker kräver normalt vissa inledande restaureringsinsatser.²¹ Även i slutna skogspartier och trädbevuxna betesmarker där omläggningen av skötseln inte är lika markant fordras en del avverkningar och röjningar för att vegetationen ska få önskad struktur.

Bibehållande av markernas öppenhet

Det viktigaste vad gäller områdets skötsel, det som måste upprätthållas även med lägsta rimliga ambitionsnivå, är att markernas öppenhet bibehålls. Den pågående igenväxningen och förbuskningen av tidigare öppna marker måste därför stoppas. Arbetet med att röja yngre björk, tall och al från tidigare åkerytor påbörjades för övrigt redan 2016. Även om det vore önskvärt att också odla upp all mark som var föremål för åkerbruk under 1800- och tidigt 1900-tal, är det knappast möjligt som läget är idag. Som komplement till odlingarna kommer därför en betydande del av tidigare åkermark hållas öppen genom slåtter och bete, vid behov kompletterat med naturvårdsbränning och betesputsning – i synnerhet i steg 1.

²⁰ Åker, äng, betesmark och skog.

²¹ Exempelvis mekanisk ogräsbekämpning/jordbearbetning, bränning eller tilljämning av marken.

Friställ äldre hagmarksträd²²

Runt om i reservatsområdet finns grova träd med stor krona som tidigare stått öppna men som de senaste decennierna blivit alltmer trängda. Flertalet av dessa är ekar som är väldigt känsliga för konkurrens från yngre träd som växer upp i kronan eller kan piska mot kronan vid hård vind. Förutom att de gamla hagmarksträden berättar om ett tidigare öppet landskap har de höga naturvärden, särskilt om de är solbelysta och innehåller död ved. Det är angeläget att de grova träden får leva kvar så länge som möjligt och att även yngre efterträdare gynnas genom friställning. Läget är akut för några av de gamla träden och för att rädda dem krävs åtgärder snarast. Ett exempel är Östarps förmodligen äldsta träd, en under lång tid hårt trängd ek i branten strax norr om Gamlegård, som dock röjdes fram 2016. Förutom väl synliga äldre träd i bryn och kantzoner finns trängda ekar med stora kronor inne i yngre slutna bestånd. Dessutom förekommer äldre, grova bokar, speciellt i anslutning till gästgiveriet.

Hantering av död ved

Hur stora mängder död ved som bör sparas i en historisk anläggning som Kulturens Östarp kan diskuteras. Under 1800- och det tidiga 1900-talet användes förmodligen i princip all tillgänglig ved som bränsle, åtminstone inom rimligt avstånd från bebyggelsen. Samtidigt förekom död ved på andra platser än i dagens landskap, inte minst i stängselmaterialet. Så länge risgärdesgårdar användes fanns väldigt god tillgång på solbelyst klen ved till gagn för alla insekter som är beroende av sådan.²³ Död ved fanns även i de levande, men tuktade träden. I dessa trakter har normalt inte hamling av träd för lövtäkt förekommit, men exempelvis socklarna i skottskogspartier och på stubbskottsängar har bidragit till viktiga substrat för många organismer. Man har förmodligen också topphuggit bokar och stamkvistat ekar på både inägor och utmark, med rötskador som följd.

Död ved är generellt sett en stor bristvara i dagens landskap, trots de senaste decenniernas fokus på frågan. Många insekter och andra organismgrupper är beroende av sådant substrat och därför är det motiverat att tillåta mer död ved i reservatsområdet än vad som kan betraktas som "historiskt korrekt", åtminstone så länge inte en fullständig rekonstruktion av 1830–1930 års landskap föreligger.²⁴ Den döda veden bör dock i första hand styras till strategiska och lite avskilda platser. I samband med åtgärder som genererar ved och ris kan en del material samlas i faunadepåer, företrädesvis i solbelysta bryn och gärna där besöksstrycket är lite lägre.²⁵ Spontan bildade högstubbar och lågor bör få vara kvar så länge de inte stör jordbruksdriften eller på ett påtagligt sätt påverkar den historiska miljön negativt. Om så krävs kan lågor och annan typ av död ved flyttas inom fastigheten. Solbelyst ved är generellt sett mer värdefull än beskuggad, men bokved bör förekomma i varierande grad av solexponering. Ved av olika grovlek och i olika nedbrytningsstadier eftersträvas. Rishögar och andra typer av lövvedsdepåer på öppna gräsytor får inte förekomma mer än tillfälligt, dels för att de

²² Dessa solitärt växande träd med stora kronor benämns här *hagmarksträd* eftersom det är ett vedertaget begrepp även om några av dem har stått i vad som tidigare varit ängsmark eller i åkerkanter.

²³ År 1705 hade Östarp drygt fem kilometer risgärdesgårdar, vilka fungerade som ett slags enorma faunadepåer.

²⁴ Även Karlins museitanke, där naturvårdande hänsyn är centrala, kan motivera förekomst av död ved. Partier med relativt god förekomst av lågor, högstubbar och döda grenar finns också idag, exempelvis i trädklädda branter där sluttningen söder om parkeringen är klassad som nyckelbiotop (SO 11).

²⁵ Man skulle också kunna välja att lyfta fram död ved och faunadepåer för besökare av pedagogiska skäl, men planförfattaren anser att de historiska aspekterna ska tydliggöras i första hand.

påverkar markfloran och bruksmöjligheterna negativt, dels för att de kan fungera som fällor för vedlevande insekter och andra organismer som helt enkelt dör om högen senare bränns eller flisas. Likaså bör flisning undvikas där marken är känslig för näringstillförsel och körskador. Flisning med deponi på marken ska exempelvis inte ske på sandiga vägsträckor med god tillgång på insekter.

Utnyttja moderna skötselmetoder – med traditionella metoder som komplement

Det är angeläget att även fortsättningsvis åskådliggöra äldre bruksmetoder i reservatet, i synnerhet i samband med publika evenemang. Det mest väsentliga är dock att producera ett äldre landskap, med perioden 1830–1930 som målbild, inte att sköta området genom ett musealt brukande. För att göra det möjligt att hävda stora ytor och därigenom kunna förmedla en så autentisk helhetsupplevelse av landskapet som möjligt, kan med fördel moderna metoder användas så länge inte resultatet försämrar upplevelsen. Det är alltså resultatet som är det viktiga, inte att området sköts med traditionella metoder.²⁶ Det ska dock framhållas att bete med och visning av olika lantraser är en central del av Karlins museitanke och utgör därmed en grundbult även i kulturresevatet. Det kan också vara värt att styra användningen av moderna maskiner till tidpunkter då besöksstrycket inte är speciellt stort.

I detta sammanhang kan naturvårdsbränning lyftas fram som ett intressant skötselalternativ. Bränning möjliggör hävd av stora ytor med en liten arbetsinsats och kan användas både vid restaurering av gräsmarker och som komplement till slåtter och bete i den löpande skötseln.

Åkerbruk med äldre sorter och hotade åkerogräs

Åkerjorden kommer att skötas på två principiellt olika sätt på Gamlegårds och Alriksgårdens marker eftersom de båda gårdarna representerar och ska åskådliggöra två olika epoker.

Gamlegård – 1800-talets åkerbruk

På Gamlegårds marker ligger fokus på 1800-talets brukande med inslag av långa trädesperioder. Även om trädorna minskade i betydelse under 1800-talet efterhand som växtföljder och nya grödor introducerades, prioriteras ett brukningssätt med långtidsträdor i skötselplanen då det möjliggör odling över betydligt större ytor än om samma mark besås varje år. Trädesperiodernas längd varierade historiskt, vilket kan utnyttjas i reservatsskötseln för anpassning till vad som är praktiskt och ekologiskt fördelaktigt. Varje åkerstycke odlas lämpligen två år följt av träda under 4, 6, 8, 12 eller 18 år. De gårdsnära åkrarna bör generellt ha kortare trädesperioder än mer avlägsna. Förekomst av örtrika långtidsträdor på åkermark är också en viktig faktor för att bibehålla det rika insektslivet på Kulturens Östarp.²⁷ Till de vanliga grödor som kommer att odlas på Gamlegårds marker hör exempelvis råg, havre och potatis. Också lite mer marginella grödor som bovete och lin bör ges utrymme i reservatet. Just bovete var en vanlig gröda på sandiga jordar och odlades i trakten ännu på 1860-talet (Dahl 1942, s 206). Äldre sorter används så långt det är möjligt vilket exempelvis innebär råg av långsträig typ som kan ge viktigt material för underhåll av halmtaken i museianläggningen.

²⁶ Moderna skötselmetoder används dock endast för att möjliggöra hävd av hela reservatet. Om det skulle finnas utrymme för att klara skötseln med traditionella metoder vore det förstås värdefullt i en museianläggning som Kulturens Östarp.

²⁷ En viss osäkerhet råder dock om huruvida trädorna magras ut och intar ett örtrikt stadium tillräckligt snabbt i tider av betydande kvävenedfall. En tänkbar anpassning kan vara användning av än längre trädesperioder än 1700-talets 6–18 år.

På Gamlegård finns för övrigt flera årder bevarade vilket skulle kunna innebära att jordbearbetningen åtminstone delvis har skett genom ärjning snarare än plöjning under 1800-talet.

Alriksgården – det tidiga 1900-talets åkerbruk

I de delar som hört till Alriksgården ska åkermarken skötas i enlighet med det tidiga 1900-talets jordbruk (i steg 1 kan dock odling på 1800-talsvis förekomma även här). Det innebär utvecklade växtföljder och sparsam användning av (hel)trädor. För Alriksgården finns också ett innehållsrikt gårdsarkiv med uppgifter om exempelvis grödor, sorter, utsädesmängder och jordens indelning i åkerskiften, vilket ger goda förutsättningar för att rekonstruera odlingen runt 1930. Källmaterialet kräver dock ett ingående analysarbete för att bli användbart, men merparten av det arbetet är redan gjort i det så kallade *Östarpprojektet* som humanekologerna vid Lunds universitet drev under åren runt millennieskiftet. Då gjordes rekonstruktioner av tidigare växtföljder, kartläggning av äldre grödosorter, fleråriga växtodlingsplaner upprättades med mera, vilket sedan tillämpades i odlingar på plats under åren 2000–2010 (se Hornborg 2002). Det är självfallet angeläget att erfarenheterna från *Östarpprojektet* tillvaratas när det tidiga 1900-talets odlingar nu ska återupptas på Alriksgården. Åkermarkens skiftesindelning läggs fast strikt utifrån 1933 års karta (bilaga 12)²⁸ och växtföljder, grödor, sorter etcetera tas fram med utgångspunkt i källmaterialet (och humanekologernas bearbetning av detsamma) för att nå ett så autentiskt resultat som möjligt. Exempel på grödor är potatis, råg, havre, blandsäd, betor och vall. Det ska framhållas att växtföljderna har skilt sig åt mellan den högt belägna sandjorden och den lägre liggande mossjorden i söder eftersom odlingsbetingelserna är helt olika på dessa jordar (skötselområde 1 respektive 4).

Sentida metoder och andra anpassningar

För att göra det möjligt att odla stora arealer kommer merparten av åkerjorden troligen att behöva skötas med moderna metoder. Det är dock viktigt att traktorer med lågt marktryck används i känsliga delar, och att plogdjupet begränsas. Vidare kommer breda renar mot exempelvis vägar och jordvallar att användas för att säkra tillgången på örtrika partier för det rika insektslivet. Gödselgivorna anpassas efter aktuella grödor men hålls generellt låga och endast naturgödsel används. Användning av kemiska bekämpningsmedel är inte tillåtet utanför tomtmark i reservatet.

Åkerstyckenas storlek kan som nämnts avläsas i 1933 års karta för Alriksgården men motsvarande uppgifter saknas för 1800-talets åkerindelning på Gamlegårds marker. Brukningstegar anges normalt inte i det historiska kartmaterialet och ska inte förväxlas med de ägotegar som återges på äldre tegskifteskartor före skiftesreformerna.²⁹ I de delar som odlas med 1800-talets åkermark som förebild kan istället information från andra områden nyttjas, liksom uppskattningar utifrån 1900-talets skiftesindelning i Östarp med hänsyn tagen till den allmänna redskapsutvecklingen under perioden. Möjligen kan fördjupade källstudier öka kunskapen om åkers indelning i Östarp på 1800-talet, vilket i så fall självfallet tillämpas i odlingarna.

²⁸ Denna karta från 1933 användes alltså också som förebild vid det hästbruk som bedrevs på Östarp 2000–2010.

²⁹ Ägotegar kan likafullt vara till stor hjälp om brukningstegar ska rekonstrueras och båda typer av tegar sammanföll sannolikt i många fall. I kulturreseptatet är det dock åkerbruket efter laga skifte som ska åskådliggöras, då stora sammanhängande ägofigurer hade ersatt den tidigare ägoblandningen med tegskifte.

Äldre sorter och hotade åkerogräs

Åkerjorden besås i största möjliga mån med grödor och sorter som användes i området under 1800- och det tidiga 1900-talet. Odlingarna inom kulturresevatet kan även användas för insädd av åkerogräs som var vanligare förr men som numera är hotade. Samarbete kring grödor och åkerogräs kan ingås med exempelvis Nordiskt Genresurscenter (Nordgen), föreningen Allkorn och Länsstyrelsens Naturskyddsenhet.³⁰ Innan insädd av åkerogräs sker bör dock en översiktlig inventering göras för att få en uppfattning om huruvida intressanta arter ännu förekommer på platsen. Om en art finns kvar ska inte frö utifrån introduceras. Endast arter som man kan förmoda har förekommit naturligt i Östarp bör säs in, för autenticitetens skull. I de fall det är möjligt bör frökällan komma från närområdet.³¹ Det är också viktigt att eventuell insädd noggrant dokumenteras så att det tydligt framgår vad som säts in, och vilket ursprung frökällan har. Detsamma gäller de äldre grödosorter som används i odlingarna.

Utnyttja besökarnas slitage

För att bibehålla de höga insektsvärden som finns på Kulturens Östarp krävs förekomst av bar sand. Sanden blottas vid åkerbruk men också på vägar, stigar och i slänter som är föremål för slitage. Genom att hålla gräsbevuxna slänter välhävdade inbjuder de till aktivitet och lek som bidrar till att upprätthålla varma miljöer med blottad sand (se även Larsson 2013). Också spontana stigar kan då uppkomma, till gagn för många naturvårdsintressanta insekter. Förekomst av vegetationsfria eller glest gräsbevuxna ytor gör det också påtagligt för besökare hur sandig marken är här, vilket haft en avgörande betydelse för gångna tiders markanvändning.

Använd markvägarna – utan att skada dem

Även markvägarna har en avgörande betydelse för det rika insektslivet, samtidigt som de tillhör de äldsta landskapselement som finns bevarade på Östarp. I den lösa sanden gräver bin och andra marklevande insekter sina bohålor och på de angränsande örtrika markerna söker de föda. Särskilt vägnas mittsträngar och nedskurna kanter är betydelsefulla för insekterna (Larsson 2013). Genom att vägnas används behåller flerhundraåriga transportleder sin funktion samtidigt som sanden rörs om. Både lös och packad sand behövs för att bevara mångfalden av insekter och körning bidrar till att båda förhållanden förekommer på vägnas. Det är också det bästa sättet att förhindra igenväxning av ett kulturhistoriskt värdefullt landskapselement. Det är dock av största vikt att vägar och vägkanter inte förstörs av för tunga eller för breda maskiner, eller att kross- och annat material läggs på vägnas för att hårdgöra dem. Det är också angeläget att inte plöja för nära vägnas vid åkerbruk eftersom vägkanter och bohålor då kan förstöras.

Minska kontrasten mellan öppna och helt slutna partier

En annan skötselambition är att minska kontrasten mellan hårt hävdade öppna marker och helt slutna skogspartier utan hävd som generellt är så utmärkande för dagens jordbrukslandskap. På Östarp ska det dels finnas gradvisa övergångar mellan öppet och slutet, dels betade skogspartier av varierad täthet. Framför allt ska halvöppna marker och extensivt betade skog-

³⁰ Andra aktörer som arbetar med äldre sorter och/eller hotade åkerogräs är Programmet för odlad mångfald (Pom) och Fredriksdals museer.

³¹ Ett exempel på en intressant art som 2017 noterades på plöjd åkermark är dvärgserradellan *Ornithopus perpusillus*.

bevuxna områden öka i omfattning. I princip alla skötselområden blir också tillgängliga för bete, åtminstone sent på säsongen. Även om man i steg 1 inte kan öppna upp särskilt stora arealer skogsklädd mark är det bra om betesdjuren också får tillgång till slutna miljöer där tramp och viss betespåverkan får positiva ekologiska effekter och skapar variation. Förhoppningen är att dagens typiska "antingen-eller-landskap" (exempelvis bete *eller* skog) på Östarp ska kunna ersättas med ett "både-och-landskap". Mångbruk av en och samma markyta var i princip allena rådande i gångna tiders agrarlandskap, idag är det ett sällsynt undantag.

Använd Kulturens arkiv i Lund

Detta är ingen skötselprincip men avslutningsvis är det värt att framhålla att arkivet på Kulturen i Lund kan bidra med värdefull information om jordbruket på Östarp. För Alriksgården finns som nämnts uppgifter om exempelvis odlingsmarkens indelning i bruknings-tegar, vilka grödor och sorter som odlades och tidpunkter för när vissa brukningsåtgärder genomfördes. En genomgång av arkivmaterialet är också angeläget för att fastställa vilken information som kan utvinnas om 1800-talets jordbruk; tanken är ju att området ska brukas i enlighet med vad som framgår av källmaterialet. Arkivet innehåller även ett stort utbud av fotografier från olika tidpunkter som ger inblickar i hur markerna sköttes när museet var ungt. Förmodligen finns även fotografier från tiden för Kulturens förvärv av Östarp nr 1, och några av dessa återfinns i Karlins festskrift 1924. Sådana foton kan med fördel användas som förebilder vid restaurering och andra åtgärder.

Figur 11. Flygfoto av okänt datum (förmodligen 1940- eller 1950-talet) över kulturresevatets norra delar med Möllegården och gästgiveriet. Notera de stora åkeryrtorna runt gården, de sandiga vägarna och hur öppna de sankarpartierna runt vattendragen var, marker som idag är bevuxna med tät alskog. Runt parkeringen fanns stora ytor med närmast bar sand. Från Kulturens arkiv, Lund.

4 Skötselområden med kvalitetsmål och åtgärder

Kulturresevatet har delats in i 14 skötselområden (SO) grupperade efter de fyra markslagen Åker, Äng, Betesmark samt Skog och trädbärande mark. Utgångspunkten har varit den långsiktiga målbilden för anläggningen som utgörs av Östarp markanvändning och landskap under perioden 1830–1930, som det återges i det historiska kartmaterialet. Indelningen i skötselområden har därmed gjorts utifrån den ambitionsnivå som motsvarar steg 2 (se avsnitt 3.2).³² Som tidigare påpekats har det dock inte ansetts realistiskt att fullt ut återskapa de omfattande åker- och ängsarealer som utmärker perioden.³³ Huvudinriktningen har varit att Gamlegårds marker ska spegla 1800-talets landskap (från 1830-talet till sekelskiftet) medan Alriksgårds marker i första hand ska visa det tidiga 1900-talets Östarp. Namnen på respektive skötselområde har främst hämtats från lagaskifteskartan 1831.

Upplägget med måluppfyllelse i två steg har även påverkat indelningen i skötselområden så till vida att det är svårare att arbeta med stora sammanhållna områden. Med två målnivåer, och två tidsskikt, att arbeta med blir det helt enkelt fler variabler som behöver hållas isär, inte minst eftersom markslagen ofta skiljer sig åt i steg 1 och 2 för samma område. Kulturresevatets skötselområden är därför fler och mindre i storlek än vad som annars vore önskvärt, vilket å andra sidan underlättar läsarens möjligheter att följa med i beskrivningarna. Vidare har det faktum att Länsstyrelsen inte är förvaltare av resevatet inneburit att instruktioner och resonemang kan vara något mer ingående än vad som är normalfallet för skötselplaner. När restaureringsinsatserna har genomförts och skötseln satt sig är förutsättningarna för mer kortfattade anvisningar och förmodligen även större skötselområden bättre. Vid revidering av skötselplanen kan därför flera områden med liknande skötsel sannolikt slås samman.

Förutom att åker- och ängsmarken inte ser ut att kunna återskapas fullt ut har anpassning till dagens förhållanden skett också genom att skogspartier och trädbärande marker har sammanförts i en egen grupp som omfattar skötselområde 9–14. Tanken är att dessa områden i möjligaste mån ska bli föremål för ett lågintensivt bete men samtidigt behålla sin skogliga karaktär, varför skötseln blir en helt annan än i mer konventionella betesmarker.

Även i denna del av skötselplanen ska flexibiliteten betonas. I ett område som Kulturens Östarp, där det är tänkt att markslag ska omfördelas och hävd återupptas över betydande arealer, är det särskilt viktigt att det finns möjlighet att testa sig fram och se vad som fungerar bäst i praktiken. Vad som kan te sig bra i teorin faller inte alltid väl ut när det genomförs i sitt rätta sammanhang. Planen ger därför utrymme för olika skötselalternativ i flertalet skötselområden. Det ges exempelvis möjlighet till slåtter och odling även i områden där detta idag (2018) kan verka svårt att genomföra.

³² För några skötselområden har det dock inte varit relevant att dela upp måluppfyllelsen i två steg.

³³ Om det i framtiden skulle öppnas möjligheter att nå närmare den historiska markanvändningen än vad planen anger är det förstås enbart positivt.

Skötselområde 1. Toften

Areal: 4,0 hektar**Beskrivning**

Skötselområde 1 ingår i Östarps äldsta åkermark och utgör därmed en central del av vad som kan betecknas som byns kärnåker. Den är belägen uppe på den sandiga platån i direkt anslutning till den gamla bytomten vid Gamlegård – därav namnet Toften ('tomt, gårdsnära mark'). Området var således uppodlat när den äldsta kartan upprättades 1705 och har så förblivit in i våra dagar. Den västligaste delen av SO 1 har dock periodvis ingått i bytomten. Området har sedan laga skifte tillhört Alriksgården och låg därför utanför museet innan Kulturens förvärv av gården 1996. Odlingar förekom fram till 2010, men därefter har Toften endast delvis varit föremål för hävd, och då genom bete.

Hela området är idag (2018) öppet och gräsbevuxet. Lågvuxna örtrika partier förekommer men näringsrika delar med frodigt gräs dominerar. Tallplantor håller också på att sprida sig. Området genomkorsas av två brukningsvägar som delar in åkermarken i tre delar. Vägen som passerar förbi Gamlegård och vidare österut är mycket gammal och återfinns på 1705 års karta, medan avstickaren söderut till Alriksgården har tillkommit efter utflyttningen vid 1800-talets mitt. Jordvallar förekommer i fastighetsgränserna. Området hyser också Östarps kanske värdefullaste insektsfauna med ett stort antal rödlistade bin. Insekterna är beroende av de sandiga vägarna och örtdominerad vegetation på trädor och i åkerkanter.

Figur 12. Skötselområde 1 med bland annat spannmålsodling 1924 då marken låg utanför museet och tillhörde Alriksgården. Notera den breda, välhävda renen med blottad sand och hur smal vägen var innan traktorer användes. Humlestörrar syns i bakgrunden inne på museet. Den breda renen kan vara ett utslag av att utsädet var så värdefullt och grödan inte fick trampas ned exempelvis vid möte eller om man måste vända med vagn eller redskap. Vykort från Kulturens samling. Jämför bilaga 5 och omslagsfoto.

Kvalitetsmål steg 1 – 1800-talsodling

- Området är indelat i 5–10 åkerstycken/parceller som odlas på 1800-talsvis med långa trädesperioder och låga gödselgivor.
- Minst en parcell odlas årligen, företrädesvis med grödor och sorter som användes på 1800-talet.
- De parceller som ligger i träda hyser en i huvudsak naturlig vegetation i olika successionsstadier. Örtrika partier förekommer alltid inom skötselområdet med blommande arter som hedblomster, fibblor och monke.
- Utmed brukningsvägar och jordvallar finns en örtrik oplöjd åkerren som är 1,5–2 meter bred.
- Insektslivet är rikt med förekomst av rödlistade arter, i synnerhet vad gäller solitärbin.
- Trädor, renar och skördade åkerfält är om möjligt betade.
- Markvägarna innehåller sand och saknar nypålagt material.³⁴ Påtagliga körskador saknas.

Åtgärder steg 1 – 1800-talsodling

- Området delas in i 5–10 parceller och odlas på 1800-talsvis med långa trädesperioder och låga gödselgivor med naturgödsel (se avsnitt 3.3). Antalet parceller och trädesperiodens längd anpassas till hur stor del som är möjlig att odla årligen och till önskvärd vegetation på trädorna (ständig förekomst av örtrika delar).³⁵ Börja uppodlingen i näringsrika delar, vänta med örtrika partier till sist. Varje stycke odlas lämpligen två år i rad innan de återgår i träda. På 1700-talet trädades den bästa jorden i 6–8 år, den sämre 12–18 år.
- Minst en parcell odlas årligen. Jordbearbetning och skörd sker med metoder som gör det möjligt att sköta hela området som åker. Plog/årder med litet bearbetningsdjup används.
- 1,5–2 meters oplöjd åkerren lämnas utmed vägar och jordvallar.
- Eventuellt förekommande tallplantor och sly tas bort kontinuerligt.
- Om möjligt sent bete på trädor och renar samt efterbete på skördade åkerfält. Vid behov kan betet ersättas/kompletteras med sen slåtter, betesputsning eller bränning.
- Naturvårdsbränning kan vid behov användas som restaureringsinsats på gräsrika delar.

Kvalitetsmål steg 2 – 1900-talsodling

- Området är indelat i 5–6 åkerstycken/parceller som odlas i växelbruk, med tidstypiska grödor och sorter, som det kan ha fungerat i Östarp under tidigt 1900-tal.
- Hela skötselområdet och alla parceller odlas årligen.
- Gödselgivorna är låga och endast naturgödsel används.
- Utmed brukningsvägar och jordvallar finns omkring 3 meter breda åkerrenar som är bevuxna med blommande örter som är gynnsamma för pollensamlande insekter.
- Insektslivet är artrikt, i synnerhet vad gäller solitära bin.
- Skördade åkerfält, eventuella trädor och renar är om möjligt betade.

³⁴ Om det ändå skulle bli nödvändigt att stärka vägarna ska endast naturgrus och -sten användas, ej kross. Material läggs då endast i hjulspåren medan mittsträngen lämnas opåverkad. Detta är särskilt viktigt på vägen med öst-västlig sträckning.

³⁵ Så länge parcellindelningen och den generella skiftesstorleken på 1800-talet är okänd för Östarps vidkommande kan antalet parceller påverkas av dessa praktiska hänsyn.

- Markvägarna innehåller sand och saknar nypålagt material.³⁶ Påtagliga körskador saknas.

Åtgärder steg 2 – 1900-talsodling

- Området delas in i 5–6 parceller som odlas årligen i växelbruk, med tidstypiska grödor och sorter i en autentisk växtföljd. Utgå från 1933 års karta över Alriksgården, bilaga 12. Exempel på grödor är potatis, råg, havre, blandsäd och vall (se även avsnitt 3.3).
- Vid behov kan en parcell läggas i träda något år, men högst ett stycke i träda vart 3:e år om inte växtföljderna i källmaterialet säger något annat.³⁷
- Utmed bruksningsvägarna och jordvallar lämnas omkring 3 meter breda åkerrenar.
- Efterbete av åkrar och renar.
- Vid behov bränns eller slås åkerrenarna för att gynna en örtrik flora.

Kommentar

De gamla gårdslägena som återfinns på 1831 års karta kan med fördel tydliggöras genom att märkas ut på plats och då lämpligen undantas från odling både i steg 1 och 2. Det kan också vara lämpligt att för museibesökarna tydliggöra att SO 1 inte har hört till Gamlegård efter laga skifte 1831–43. Gamlegårds huvudsakliga åkermark utgjordes istället av SO 2.

Skötselområde 2. Husmansjorden och Skogbacken

Areal: 19,7 hektar (varav delområde A 1,7 ha, delområde B 0,7 ha, delområde C 0,3 ha)

Beskrivning

SO 2 utgörs av tidigare åkermark i den västligaste delen av byn. Området var utmärkt 1705 (därav namnet Skogbacken) men odlades sedan upp under 1700-talet. Vid laga skifte 1831 utgjordes hela området av åkermark sånär som på tre små låglänta ängsytor i söder som är urskiljbara än idag. På 1830-talet korsades området fortfarande av en hägnad, troligen ett risgärde, som förefaller vara en rest av en tidigare utmarksgräns (figur 7). Här fanns också ett flertal torp. I början av 1900-talet var hela området uppodlat och bebyggelsen borta. Ännu 1973 fungerade den södra halvan som åkermark att döma av ekonomiska kartan (bilaga 11). Vid denna tid försörjde sig museets gårdsbrukare på jordbruket,³⁸ vilket därför torde ha bedrivits rationellt.

Idag utgörs större delen av området fortfarande av helt öppen mark men odlingarna upphörde för några år sedan efter att ha koncentrerats till de östligaste delarna i början av 2000-talet. I sluttningen norr om Møllegården förekommer fortfarande intensivt bete med häst och den sydöstra delen betas av nöt, men i övrigt är skötseln sparsam. Större delen av området utgörs av ohävdad, gräsbevuxen mark, i magrare partier med en intressant örtflora och inslag av blottad sand. I norr förekommer bitvis grov ljung och i de yttre delarna har trädjungar ersatt de tidigare odlingarna (delområde A, B, C). En sandig markväg som delvis sammanfaller med

³⁶ Om det ändå skulle bli nödvändigt att stärka vägen ska endast naturgrus och -sten användas och endast i hjulspåren.

³⁷ Växtföljderna som beskrivs i Alriksgårdens gårdsarkiv följs alltså, och det är mycket möjligt att exempelvis halvträda ingick i växtföljden.

³⁸ Lennart Vollmer muntl 2017-03-16

Figur 13. Den sandiga markvägen i SO 2 användes sannolikt redan på 1700-talet. I anslutning till vägen växer bland annat borsttåtel, gråfibbla och hedblomster samtidigt som den fungerar som yngelkammare för många insektsarter. Fortsatt användning är en förutsättning för att tillvarata vägens kultur- och naturvärden.

1700-talets vägnät korsar området i öst-västlig riktning. Våren 2016 genomfördes omfattande röjningar av yngre björk, al och tall i de senast igenväxande delarna. I samband med det genomfördes även plöjning av stora ytor för att få bort stubbar, rötter och bestånd av lupiner. I april 2017 brändes dessutom de ljungrika delarna i norr, vilket har resulterat i stor spridning av kruståtel. I de partier som plöjdes 2016 dominerar istället bergsyra och här påträffas även den ovanliga växten dvärgserradella.

- **Delområde A.** En trädbevuxen del som breder ut sig på ömse sidor om brukningsvägen. Söder om vägen dominerar cirka 60–80-årig tall med björk i underbeståndet. Nordslutningen på andra sidan vägen har i västra halvan karaktären av en björkhage med 30–60-årig björk och enstaka yngre bok och hassel. I övrigt dominerar ung björk.
- **Delområde B.** Ett delvis svårbrukat, sluttande parti av hagmarkskaraktär bevuxet med bland annat ek, björk, bok, sälk och al. Förutom ett brant impediment med lite äldre träd hyser området en bitvis slyartad igenväxningsvegetation. Västra delen är idag (2018) ohävdad medan den östra ingår i en betesfälla.
- **Delområde C.** Ett tätt, slutet och plant parti som växt igen med björk, al, fågelbär, bok, fläder med mera. Björk och al dominerar trädskiktet. Här finns en mycket djup hålväg (bilaga 5) vars sträckning återfinns på 1799 och 1915 års kartor.

Kvalitetsmål steg 1 – bete (alternativt slätter)

Det viktigaste är att förhindra igenväxning av området, men även degenereringen av markfloran bör hejdas genom återupptagen hävd.

- Hela området är öppet sånär som på inslag av främst äldre träd i delområde A, B och C. Avsaknaden av träd och buskar i övriga delar gör det lättare för besökare att förstå att området varit uppodlat.
- Marken är bevuxen med gräs och örter, men saknar trädplantor och sly. Ytor med blommande örter som hedblomster, fibblor och monke förekommer spritt i området.
- Ljung förekommer endast norr om vägen, i huvudsak betespåverkad och späd.

- Insektslivet är rikt, med förekomst av rödlistade arter, i synnerhet vad gäller solitära bin och fjärilar. Små ytor med blottad sand förekommer.
- Markvägen innehåller sand och saknar pålagt material. Påtagliga körskador saknas.

Åtgärder steg 1 – bete (alternativt slåtter)

Restaurering

- Kvarvarande träd, buskar och sly på tidigare åkerytor röjs bort, med undantag för delområde A, B, C. Vid behov tas stubbar bort.
- Utglesning samt röjning av framför allt yngre träd och buskar i delområde A, B, C så att karaktären av trädbevuxen hagmark utan uppenbar igenväxningsvegetation framhävs. På så sätt synliggörs även äldre åkermark. Hålvägen i delområde C röjs fri från träd och sly (spara den gamla boken).
- Naturvårdsbränning genomförs för att förbättra betet och för att gynna blommande örter på gräsvegetationens och ljungens bekostnad.

Löpande skötsel

- Bete eller slåtter.
Extensivt bete på en så stor yta som möjligt, vid behov kompletterat med betesputsning. Mer intensivt bete i de delar som betas idag, norr och söder om Möllegården, vilket bland annat gynnar dynglevande insekter. Som alternativ eller komplement kan årlig slåtter med omhändertagande av höet genomföras (stora tidsbesparande slåtteraggregat bör kunna användas).
- Återkommande slyröjning och uppdragande av trädplantor med rötterna vid behov.
- Vid behov naturvårdsbränningar för att gynna en hävdberoende, örtrik flora.
- Om möjligt plöjning och harvning av mindre ytor för att efterlikna tidigare odlingar med långtidsträda. Insådd av grödor är inte nödvändigt. Mot vägen lämnas en oplöjd ren på minst 2 meter.

Kvalitetsmål steg 2 – 1800-talsodling

- Besökare kan få en bild av att hela området har fungerat som åkermark där enskilda åkerytor plöjs/ärjas regelbundet med långa trädesperioder emellan. Området är ett lapptäcke av odlade ytor som varvas med tegar i olika stadier av träda.
- En så stor del av området som möjligt odlas regelbundet på 1800-talsvis med 4–18 års trädesperioder och sparsam gödsling. Odling i de östra delarna har högre prioritet än odling i väster där trädesperioderna dessutom är längre än i öster.
- Hela området är öppet, eventuellt kan dock äldre tall lämnas i delområde A.
- De tre våtmarkerna utmed södra gränsen odlas inte utan har karaktären av slåttermark.
- Åkerträdor såväl som annan mark som inte odlas är bevuxen med gräs och örter, men saknar trädplantor, buskar och sly.
- Ytor med blomrika örter som hedblomster, fibblor och monke förekommer spritt i området. Ljung förekommer enbart norr om vägen. Inslag av sandblottor finns.
- Insektslivet är rikt, med förekomst av rödlistade arter av exempelvis solitärbin och fjärilar.
- Markvägen innehåller sand och saknar pålagt material. Påtagliga körskador saknas.

Åtgärder steg 2 – 1800-talsodling

Restaurering

- Träd och buskar röjs bort (enstaka träd i kantzoner kan undantas). Ved som inte omhändertas på annat sätt kan högläggas i faunadepåer i solbelyst bryn. I delområde A kan tallarna om så önskas lämnas för att illustrera företeelsen tallplanteringar på sandmarker så länge inte hela området är föremål för återkommande odlingar. I delområde B sparas lämpligen sälgen och andra äldre träd i det branta impedimentet/terrasskanten.
- Vid behov naturvårdsbränning, exempelvis i delar med mycket ljung och/eller gräsförna.

Löpande skötsel

- Återkommande odlingar med långtidsträda på en så stor del av skötselområdet som möjligt (se 3.3). Enskilda odlingsytor fördelas över området och bör inte vara större än cirka 90 x 40 meter.³⁹ Utmed markvägen lämnas en oplöjd ren på minst 2 meter.
- De tre våtmarkerna utmed södra gränsen odlas inte utan hävdas genom slåtter eller (efter)bete, vid behov kompletterat med slyröjning.
- Efterbete av hela området.
- Delar som inte kan odlas, eller som ligger i träda, betas i möjligaste mån även under sommaren, men gärna med sent betessläpp. Slåtter kan ersätta bete, helt eller delvis. Vid behov bränning som komplement.
- Återkommande slyröjning och uppdragande av trädplantor med rötterna vid behov.

Kommentar

1. Läget för de torp som återfinns på 1831 års karta kan med fördel tydliggöras genom att märkas ut på plats och då lämpligen undantas från odling.
2. I området förekommer den för betesdjuren giftiga växten stånds, vilket kan kräva speciella åtgärder. Det är särskilt viktigt att växten inte följer med hö som ska användas till foder.

Skötselområde 3. Hultet

Areal: 2,3 hektar (varav delområde A 0,6 hektar)

Hultet är beläget i direkt anslutning till parkeringen vid entrén till Kulturens Östarp. Även om området utgjordes av åkermark både 1831 och 1915 är det inte självklart att Hultet ska odlas upp. Det är oklart om området har odlats sedan museet invigdes och såväl museiverksamheten som gästgiveriet kräver vissa kringtytor, inte minst vid större evenemang. Samtidigt kan det vara en poäng att direkt vid ankomsten väcka besökarnas nyfikenhet och ange tonen för anläggningen genom att åtminstone odla en del av Hultet. På så sätt blir entréområdet med gästgiveriet en mer integrerad del av museet, vilket ökar möjligheterna att nå även dem som bara tänkt besöka restaurangen.

³⁹ Storleken på åkrarna begränsas för att efterlikna 1800-talets åkerbruk. Det angivna måttet är en ren uppskattning och åkrarnas storlek anpassas efter tillgängliga källuppgifter eller förbättrat kunskapsläge om åkerstrukturen på 1800-talet.

Beskrivning

Hultet ligger ett stycke norr om den gamla bytomten och utgjordes vid 1700-talets början av skogbevuxen utmark. Under 1700-talet odlades denna sandiga platå upp och återfinns således som åkermark på både 1831 och 1915 års kartor. I den östra delen av åkern uppfördes gästgiveriet inför museets invigning 1924; restaurangen och intilliggande byggnader är dock belägna på vad som kan betraktas som tomtmark och ingår därför inte i SO 3.

Större delen av området saknar fortfarande träd och buskar och ytan är helt plan förutom ett litet parti längst i väster samt delområde A som sluttar mot Orehusbäcken i sydost. Markfloran präglas av den magra sanden och är till stora delar lågvuxen och tämligen örtrik men näringsrika partier med frodigt gräs förekommer, speciellt i beskuggade delar. Hultet hyser också en artrik insektsfauna som är beroende av sandblottor och blommande örter. Området fungerar idag (2018) som aktivitetsyta för besökare och uppställningsplats för bussar, vilket bidrar till fortsatt tillgång på blottad sand. Gräset slås möjligen en gång per år, men delområde A saknar liksom den västligaste delen regelbunden hävd. I väster finns också en hel del kvarstående tall och ek av varierande ålder efter nyligen genomförda rójningar (figur 14b).

- **Delområde A.** Slutningen söder och öster om gästgiveriet utmärker sig dels genom sin lutning, dels genom förekomst av en hävdgynnad flora och stora solitära av ek och bok. I öster är krontaket helt slutet och fältskiktet svagt utvecklat, men i övrigt är markvegetationen varierad med äldre ljung som varvas med intressanta hävdgynnade arter som jungfrulin, backtimjan, vårbrodd, fårsvingel, stagg och ärenpris.

Kvalitetsmål steg 1 – slätter

- Hultet utgörs av ett tilltalande entréområde i form av slättermark med en intressant hävdgynnad och örtrik flora och med höga insektsvärden. Partier med gles grässvål och blottad sand förekommer och området fungerar som uppställningsplats för bussar och P-plats vid större evenemang. Området är inbjudande för lek och aktiviteter som bidrar till ändamålsenligt slitage och spontant bildade stigar.
- I delområde A finns solbelysta stora solitära av ek och bok, samt minst tre yngre efterträdare av samma arter. Öster om gästgiveriet kan krontaket förbli slutet.
- Området saknar sly och igenväxningsvegetation.

Figur 14. Hultet domineras av torr mager, gräsmark med inslag av sandblottor. Den västligaste delen av området verkar ha varit oanvänd under flera decennier och där krävs ytterligare rójning av träd och lövfyring.

- Grov, ohävdad ljung förekommer inte, däremot hävdpåverkad och späd ljung.
- Hårdgjorda ytor förekommer inte utanför befintliga bilvägar och den redan hårdgjorda gångvägen söder om gästgiveriet.
- Jordvallen i bygränsen (fastighetsgränsen) i väster är oskadd och väl synlig.

Åtgärder steg 1 – slåtter

Restaurering

- Ytterligare röjning av träd och lövföryngring i den västligaste delen för att tydliggöra den tidigare åkerytan och jordvallen. Någon enstaka solitär ek och tall kan sparas om så önskas. Uppdragning eller fräsning av stubbar för att möjliggöra slåtter.
- Restaureringsbränning av näringsrika partier med frodigt gräs.
- Delområde A: bränning för att minska förnamängden och utbredningen av grov ljung. Ytterligare röjning av yngre träd och buskar i slutningen.
- Om markstörning/omrörning av sanden skulle bli nödvändig för att behålla fältskiktets kvaliteter kan vid behov plöjning och/eller harvning genomföras på smärre partier.

Löpande skötsel

- Årlig slåtter 15/7–15/9 av en så stor del av området som möjligt. Höet omhändertas.⁴⁰
- Vårbränning av de delar som inte kan slås, vid behov.
- Röjning av sly och trädplantor vid behov i kantzoner och delar som inte kan slås.

Kommentar

Slåtter används som metod för att sköta området och för att bibehålla områdets karaktär av hävdgynnad gräsmark. Höskörden är här sekundär varför besökare tillåts beträda den oslagna slåttermarken som dessutom kan fungera som parkeringsplats vid behov.

Kvalitetsmål steg 2 – 1800-talsodling

- Hultet utgörs av ett intresseväckande entréområde där stora delar nyttjas som brukad åkermark eller åker i träda. Merparten av den plana ytan är indelad i 3–5 parceller/åkerstycken som odlas på 1800-talsvis med långa trädesperioder och låga gödselgivor. Trädesperiodernas längd anpassas efter önskvärd vegetation på trädorna (ständig förekomst av örtrika delar). Mark i träda kan användas som tillfällig parkeringsyta.
- En parcell odlas årligen, företrädesvis med grödor och sorter som användes på 1800-talet.
- De parceller som ligger i träda hyser en i huvudsak naturlig vegetation i olika successionsstadier. Partier med blommande örter förekommer alltid i området, exempelvis med arter som åkervädd, fibblor och monke.
- Delområde A odlas inte utan utgör en artrik slåttermark med inslag av solbelysta äldre solitärer av ek och bok, samt minst tre yngre efterträdare av samma arter.
- Området saknar sly och igenväxningsvegetation.
- Hårdgjorda ytor förekommer inte utanför befintliga bilvägar och den redan hårdgjorda gångvägen söder om gästgiveriet.
- Jordvallen i bygränsen (fastighetsgränsen) i väster är oskadd och väl synlig.

⁴⁰ Om nödvändigt för att tillhandahålla parkeringsutrymme kan delar av området vid behov slås/klippas inför midsommar. Om det skulle bli ogörligt att omhänderta allt hö i reservatet kan slåtter ersättas av betesputsning.

Åtgärder steg 2 – 1800-talsodling

Restaurering

- Alla träd och buskar röjs bort, med undantag för träd utmed bilvägen och i delområde A. Stubbar och rötter kan dras eller grävas upp där så krävs.
- Vid behov restaureringsbränning i delar som inte odlas.

Löpande skötsel

- Välj ut lämplig yta för odling med utgångspunkt i att det alltid ska finnas örtrika partier i området som inte odlas. Därefter åkerbruk med långa trädesperioder fördelat på i 3–5 parceller. En parcell odlas årligen, företrädesvis med grödor och sorter som användes på 1800-talet. Varje stycke odlas lämpligen två år i rad innan de återgår i träda. Odling kan utebli enstaka år om så krävs för att bibehålla örtfloran.
- Årlig slåtter 15/7–15/9 i delomr A, på trädor och på andra ytor som inte kan odlas, med omhändertagande av höet. Som alternativ/komplement kan vårbränning genomföras.
- Återkommande slyröjning vid behov.

Skötselområde 4. Långängar

Areal: 10,4 hektar (varav delområde A 5,6 hektar)

Långängar har liksom SO 1 tillhört Alriksgården och ska enligt huvudinriktningen i första hand brukas på samma sätt som under tidigt 1900-tal då merparten av området var uppodlat. Det perifera läget innebär dock att åkerbruk har lägre prioritet här än i mer besöksvänliga delar av reservatet. Området är också beläget på mossjord som i de blötaste delarna inte är odlingsbar i dagsläget. Åkerbruk med häst bedrevs dock här så sent som under åren 2000–2010 varför det på sikt förhoppningsvis kan bli möjligt att åtminstone delvis odla den östra halvan. Den brukade arealen får då anpassas efter vad som totalt sett är möjligt att sköta som åker – om mindre delar av SO 2 odlas, kan kanske hela delområde 4A så småningom brukas som åker med förebild i 1933 års karta (bilaga 12). För att odla så stora arealer krävs förmodligen även restaurering av dräneringssystemet. Om det dessutom skulle gå att förbättra avrinningen i den västra delen skulle hela området bli mer lättskött.

Beskrivning

Långängar utgörs av låglänt mark söder om Gamlegård och Alriksgården. På 1830-talet var hela området slättermark, men efter laga skifte dikades det så småningom ut och odlades upp. 1915 var således det mesta åkerjord, men den blötaste tredjedelen med tyngdpunkt i väster var fortfarande föremål för slåtter. Ett visst inslag av träd fanns då på ängsmarken, vilket verkar ha gällt även på 1800-talet (figur 24).⁴¹ Uppodlingen fortsatte sedan under 1900-talet och när 1973 års ekonomiska karta upprättades sträckte sig åkerjorden ända bort till Orehusbäcken i den västra reservatsgränsen.

⁴¹ Se även Skånska rekognosceringskartan 1812-20.

Figur 15. Östra delen av Långängar med SO 7 i förgrunden. Till höger ett av de öppna diken söder om Alriksgården.

Idag (2018) är området ohävdad men odling förekom alltså fram till 2010, bete troligen något år efter det. Ett par öppna diken finns, liksom ett äldre täckdikningssystem. Den västra halvan som gränsar till Orehusbäcken, har varit ohävdad under lång tid och präglas åtminstone delvis av höga vassar och ett visst inslag av al och viden. Andra delar har dock sandinslag och är förhållandevis torra. Påverkan från vildsvin gör att marken bitvis är ojäm, vilket förutom det delvis blöta underlaget försvårar maskinell slåtter. Här finns också jaktorn och utfodring av vildsvin. I det sydöstra hörnet finns en dunge med planterad björk.

- **Delområde A** utgörs av den jord som odlades mest frekvent i början av milleniet. Här är marken också torrare och mer lättbrukad än i de västra delarna.

Kvalitetsmål steg 1 – maskinell slåtter

- Området utgörs av hävdad gräsmark som har karaktären av slåtteräng eller permanent slåttervall.
- Området är i stort sett fritt från träd och buskar. Enstaka träd samt mindre grupper av träd och buskar kan förekomma i kantzoner och i svårhävdade, blöta delar.

Åtgärder steg 1 – maskinell slåtter

Restaurering

- Avverkning av planterad björk samt träd som de senaste decennierna kommit upp i områdets yttre delar. Rövning av al och viden i de blöta partierna i väster för att hindra ytterligare spridning av igenväxningsvegetation. Små grupper av främst äldre träd kan dock sparas.
- Naturvårdsbränning för att förbättra fodervärdet och minska spridningen av ohävdarter.
- Varsam rensning av öppna diken vid behov.
- Tilljämning av marken och borttagande av hinder för att möjliggöra maskinell skötsel. Jaktornet tas lämpligen bort eller placeras så att inte slåtter försvåras.

Löpande skötsel

- Årlig slåtter 1/7–15/9 av en så stor del av området som möjligt – stora tidsbesparande slåtteraggregat bör kunna användas. Borttransport av höet. Om en mer hävdgynnad flora utvecklas bör slåtern företrädesvis ske 1/8–15/9. Betesputsning kan vara ett alternativ till slåtter där ohävdarter dominerar, särskilt under de första åren av återupptagen hävd.

- Vid behov tidig bränning av delar som inte kan slås, exempelvis blöta partier.
- Rökning av sly och trädplantor vid behov. Om möjligt även rökning av ohävdarter.
- Om möjligt efterbete (vid god tillgång på djur).

Kommentar

Bete skulle kunna bli ett alternativ till slåtter om det inte är möjligt att slå området. Det vore dock ett sämre alternativ då det (bortsett från efterbete) saknar historisk koppling. Långängar var beläget i Östarp Västre vång och har sannolikt varit föremål för slåtter under en mycket lång tid innan det odlades upp. Slåtter bör dessutom vara ett mer rationellt sätt att sköta marken.

Kvalitetsmål steg 2 – åkerbruk och maskinell slåtter

- Delområde 4A är indelat i 6 parceller/åkerstycken som odlas i växelbruk, med tids- typiska grödor och sorter, som det kan ha fungerat i Östarp under tidigt 1900-tal (se bilaga 12).
- Alla parceller odlas årligen. Gödselgivorna är förhållandevis låga och endast naturgödsel används.
- Övriga delar (utöver delområde 4A) utgörs av hävdad gräsmark som har karaktären av slåtteräng eller permanent slåttervall.
- Området är i stort sett fritt från träd och buskar. Enstaka träd samt mindre grupper av träd och buskar kan förekomma i kantzoner och i svårhävdade, blöta delar.

Åtgärder steg 2 – åkerbruk och maskinell slåtter

Restaurering

- Restaurering av dräneringssystemet vid behov.
- I övrigt samma restaureringsåtgärder som i steg 1.

Löpande skötsel

- Delområde 4A delas in i 6 åkerstycken/parceller som odlas årligen i växelbruk, med tidstypiska grödor och sorter. Exempel på grödor är betor, råg, havre och vall. Åkerindelningen motsvarar 1933 års karta, bilaga 12.
- Om möjligt efterbete av åker och slåtterytor.
- I övrigt samma löpande åtgärder som i steg 1.

Skötselområde 5. Görens kärr

Areal: 0,7 hektar**Beskrivning**

SO 5 utgörs av den begränsade yta som har hävdats som äng under 2000-talet. Vid 1700-talets början ingick området i den betade utmarken men när inägorna utvidgades under 1700-talet övergick Görens kärr i ängsmark och har så förblivit sedan dess. Området är beläget på de friska och fuktiga markerna invid ett biflöde till Orehusbäcken. De senaste åren har den slagna ytan krympt till att endast omfatta partierna närmast vägen i öster. Hävden sker främst med lieslätter i samband en publik slätterdag.

De delar i väster som inte har slagits på senare år hyser fortfarande (2018) en tämligen varierad högrötsflora men sly har börjat vandra in och ohävdarter som älggräs sprider sig. I övrigt präglas florans åtminstone delvis av intressanta, hävdgynnade arter som gökblomster, smörbollar och relativt rikligt med majnycklar. Mängden ängs- och höskallra är också stor. Till skötselområdet hör även en mindre aldunge i väster som kan användas för att demonstrera principerna för en stubbskottsäng.

Kvalitetsmål (steg 1-2) – slätter

- Hela området utgörs av en välhävdd slätteräng med en intressant slättergynnad flora. Majnycklar förekommer spritt i hela området. Inslag av gökblomster och smörbollar finns.
- Träd, buskar och sly förekommer inte förutom i västra kanten där ett litet parti stubbskottsäng finns.
- Ohävdarter som exempelvis älggräs bildar inte täta bestånd utan förekommer endast som inslag i ett varierat fältskikt.

Figur 16. Görens kärr, som bland annat hyser majnycklar och smörbollar, hävdas än idag genom lieslätter.

Åtgärder (steg 1-2) – slåtter

Restaurering

- Röjning av kvarvarande sly och småträd, exempelvis i norra kanten.
- Rester av stängselstolpar, kvarlämnat virke, eventuella stubbar, sly och annat som försvårar slåtter tas bort.
- Vid behov restaureringsbränning.

Löpande skötsel

- Vid behov räfsning och undanröjning av nedfallna kvistar och grenar i anslutning till skogsbryn om våren.
- Lieslåtter på en så stor del av området som möjligt, företrädesvis i samband med en publik slåtterdag, 15/7–15/9.
- Resterande del slås med mer tidsbesparande metoder, exempelvis manuell slåtterbalk. Även traktor med slåtterbalk är fullt godtagbart om bärigheten skulle vara tillräcklig.
- Omhändertagande av höet. Torkning kan med fördel ske i höstackar för att åskådliggöra äldre ängsskötsel.⁴²
- Huggning av al vid basen varvat med slåtterytor längst i väster för att demonstrera företeelsen stubbskottsäng.
- Om möjligt efterbete, gärna tillsammans med SO 11 i norr.
- Vårbränning som skötselalternativ där slåtter och omhändertagande av höet inte är möjligt.
- Röjning av igenväxningsvegetation och sly vid behov.

Anmärkning: på södra sidan om den utträtade bäcken, i SO 2, finns ett litet parti som fortfarande brukades som äng 1915 (se bilaga 9). Det vore positivt om denna del i framtiden kunde skötas som äng, varför den också bör slås ihop med SO 5 när skötselplanen revideras.

Skötselområde 6. Mårten Ols kärr & Dammängen⁴³

Areal: 6,1 hektar (varav delområde A 0,9 hektar)

Beskrivning

Skötselområde 6 breder ut sig i nord-sydlig riktning på ömse sidor av Orehusbäcken invid Gamlegård. Marken är frisk till blöt. Området ingår i Östarps äldsta inägomark och har sannolikt fungerat som slåtteräng under mycket lång tid. Ännu 1915 hävdades området som ängsmark, men det är oklart hur länge marken slogs sedan museet bildades 1924. Att döma av 1947 års flygbild kan de södra delarna sedan ha blivit föremål för odling. Åtminstone under 2000-talet har SO 6 betats och marken är till stora delar tuvig. Området är relativt svårhävdad då kreaturen endast betar de blötaste delarna sporadiskt och osmakliga växter ratas. Det har också lett till att ohävdarter som veketåg, knapptåg, tuvtåtel och älgört har

⁴² I Skåne har sannolikt stackar eller såtar varit det traditionellt vanligaste sättet att torka höet på och det krävs lite efterforskningar för att ta reda på när hässningen slog igenom här.

⁴³ Vid laga skifte 1831 benämndes området norr om stenalvsbron *Mårten Ols kärr*, delen söder därom *Dammen*. Här används istället namnet *Dammängen* för att inte förväxlas med den sentida damm som skapats norr om bron invid kvarnen.

stor utbredning. Inslaget av intressanta, hävdgynnade arter som majnycklar och gökblomster är dock relativt stort, åtminstone i den norra halvan.

- **Delområde 6A** utmärker sig dels genom att ingå i Alriksgårdens tidigare marker, dels för att ha legat ohävdad en tid, kanske sedan Kulturens förvärv av fastigheten 1996. Slåtter kan dock ha pågått långt fram i tid dessförinnan. Här finns också en del träd, främst solitär växande yngre bok och ek, samt ridåer av al, som krymper den öppna ytan alltmer. Ett flertal större träd i slutningen SO 10 i söder har dessutom fallit ut över ängsytan.

Kvalitetsmål steg 1 – bete

- Skötselområdet utgörs av en välhävdat frisk till blöt betesmark precis som idag.
- Området är öppet med undantag för ett mindre inslag av träd och buskar i kantzoner och i anslutning till stenvalvsbron. Sly förekommer inte. I delområde A finns dock lite mer träd både i kanterna och i form av enstaka solitärer.
- Veketåg, tuvtåtel, älgört och andra arter som gynnas av svag hävd bildar inte stora, ohävdade bestånd.
- Hävdgynnade arter som gökblomster och majnycklar förekommer rikligt vid sidan av olika gräs och starrarter.

Åtgärder steg 1 – bete

Restaurering

- Røjning av igenväxningsvegetation, vilket främst gäller delområde A. Här trycks träd och buskar tillbaka mot kanterna. Ett fåtal solitärer lämnas (jfr figur 11). Vindfällerna som försvårar betet flyttas till SO 10 eller samlas i faunadepåer.
- Om möjligt vårbränning för att få bort ansamlad gräsförna etc, inte minst i delområde A.

Löpande skötsel

- Bete av hela området. (Kompletteras med manuell røjning av lövföryngring om inte hela delområde A skulle kunna betas under en övergångsperiod.)
- Betesputs eller manuell røjning av ohävdarter och dåligt betade partier i möjligaste mån.
- Vårbränning som komplement till bete och betesputsning vid behov.
- Røjning av sly, yngre träd och annan igenväxningsvegetation vid behov.

Figur 17. Mårten Ols kärr till vänster, där gökblomster och smörblommor kan skönjas, med gästgiveriet i bakgrunden. Till höger delområde 6A som legat ohävdad en tid och där glest växande ekar och bokar förekommer.

Kvalitetsmål steg 2 – slåtter

- Området utgörs av en välhävdat öppen slåtteräng. En intressant slåttergynnad flora dominerar stora delar och arter som majnycklar, gökblomster och smörbollar förekommer spritt i området.
- Ohävdarter som älggräs, veketåg och tuvtåtel bildar inte stora, täta bestånd utan förekommer främst som inslag i ett varierat fältskikt.
- Området är öppet med undantag för ett visst inslag av träd i kantzoner och i anslutning till bron. Sly förekommer inte.

Åtgärder steg 2 – slåtter

Restaurering

- Röjning av sly och småträd. Större insatser krävs i delområde A där träd och buskar på den tidigare öppna ytan röjs bort, men en albård kan lämnas utmed bäcken/diket i den tidigare fastighetsgränsen om så önskas. Någon solitär kan sparas (jfr figur 11). Vindfällan och andra hinder som kan försvåra hävden flyttas dock.
- Åtgärda tuvbildning och jämna till marken där så krävs. Stubbfräsning vid behov.
- Vid behov restaureringsbränning.

Löpande skötsel

- Vid behov vårräfsning och undanröjning av nedfallna grenar och andra hinder för slåttern.
- Slåtter på en så stor del av området som möjligt, 15/7–15/9.
- Omhändertagande av höet. Torkning i stackar/såtar om möjligt.
- Vårbränning som alternativ där slåtter och omhändertagande av höet inte är möjligt.
- Efterbete av hela området, vilket också möjliggör hävd av partier som inte kan slås.⁴⁴
- Röjning av igenväxningsvegetation och sly vid behov.

Kommentar

- Vid slåtter av delområde A ska i första hand det tidiga 1900-talets ängsskötsel åskådliggöras. Här kan den tidigare fastighetsgränsen utnyttjas för att visa skillnaden gentemot 1800-talets slåttermarker med stubbskottsskötsel i SO 12.
- Vid brist på betesmark kan slåtter ersättas med bete i hela eller delar av området under enskilda år, alternativt årsvis växling mellan slåtter och bete på ett mer systematiskt sätt.

Skötselområde 12B

Förutom SO 5 och 6 kommer SO 12B delvis att hävdas som slåttermark i steg 2, men då i form av stubbskottsäng, vilket tas upp under Trädbärande marker på sidan 50.

⁴⁴ Om blöta partier som är direkt olämpliga för beteshävd förekommer, undantas dessa från bete.

Om man betraktar kartan över planerad markanvändning för steg 2 (bil. 4) framstår arealen betesmark som minimal. Betydande betesytor döljs dock under rubrikerna åker och äng, inte minst vad gäller efterbete. I praktiken är alltså betesmarkerna mer omfattande än kartan visar, vilket för övrigt även gäller det historiska kartmaterialet. Om bristen på fodermark trots det skulle bli stor innan djuren kan släppas på efterbete finns möjligheter att avsätta delar av SO 2, 4 och 6 för bete. Så kan bli fallet om större delen av reservatet har uppnått steg 2.

Skötselområde 7. Toftahällan⁴⁵

Areal: 0,7 hektar

Beskrivning

Toftahällan är en sydvänd sluttning mellan Toften och Långängar (fotobilaga 5). Merparten fungerade som kalvhage 1705 men den östligaste delen betecknades som betad backe i vången. Under 1700-talet övergick området från betes- till ängsmark, men vid 1900-talets början hade i princip hela området odlats upp. Den branta lutningen gör området svårödlad med traktor men odlingarna kan ha upphört redan innan traktorer började användas på Alriksgården, något som 1947 års flygbild antyder.⁴⁶ Därefter har området sannolikt använts för bete i första hand, men de senaste åren har Toftahällan legat ohävdad. Området är öppet så när som på en mindre trädgrupp med fyra äldre ekar. Lågvuxen, örtrik vegetation dominerar men näringsrika delar med högvuxet gräs förekommer, framför allt i öster och utmed södra gränsen. Det varma och torra söderläget med inslag av sandblottor och en mångfald av olika örter (fibblor, hedblomster, monke mm) gör området attraktivt för insekter.

Området tillhör Alriksgårdens marker och skulle enligt den generella målsättningen få samma markanvändning som vid 1900-talets början, men det är åtminstone inte i dagsläget (2018) realistiskt att återinföra åkerbruk här. Om det skulle öppnas möjligheter för odling i framtiden så vore det positivt.

Kvalitetsmål (steg 1-2) – bete

- Toftahällan utgörs av en öppen betesmark med en grupp äldre, solbelysta ekar. Marken är bevuxen med gräs och örter, men saknar trädplantor och sly. Blommande örter som hedblomster, fibblor och monke förekommer spritt i området.
- Insektslivet är artrikt, i synnerhet vad gäller solitära bin. Inslag av blottad sand finns.

Åtgärder (steg 1-2) – bete

Restaurering och löpande skötsel

- Vårbränning för att restaurera näringsrika partier med större ansamling av gräsförna.
- Rökning av tallplantor och sly vid behov.

⁴⁵ Häll står här för lutande läge eller sluttning (jfr SAOB).

⁴⁶ Planförfattaren känner dock inte till om Alriksgården hade tillgång till traktor redan före 1947. Efter kriget fick traktorerna en snabb spridning i landet.

- Bete av hela området. Betestrycket anpassas så att rikligt med blommande örter alltid förekommer, vilket kan kräva sent betessläpp och/eller extensivt bete, åtminstone vissa år. Om betesdjurens tramp är svagt kan sandblottor skapas/underhållas manuellt.
- Bränning som komplement till bete för att gynna örtfloran vid behov.

Skötselområde 8. Norre lycke hällor

Areal: 0,7 hektar

Beskrivning

Norre lycke hällor är ett mindre hagmarksparti i sluttningen mellan skogen på Norre lycke i norr och det täta alkärret utmed Orehusbäcken i söder. 1705 ingick området som en betad del av intagan Norre lycke men det övergick i ängsmark på 1700-talet. 1831 hävdades således området som slåttermark men vid 1900-talets början hade ängsskötseln upphört. Området fungerade då troligen som betesmark, och det har sannolikt betats under stora delar av 1900-talet och in på det nya milleniet. Norre lycke hällor har idag (2018) karaktären av en ohävdad hagmark med inslag av både yngre och äldre ekar, bokar, hasselbuskar med mera (bilaga 5). Igenväxning med småträd, sly, björnbär etc pågår och ljusinsläppet till marken minskar alltmer. Särskilt de yttre delarna är täta, vilket bland annat påverkar fodertillgången negativt. Den påtagliga hagmarkskaraktären och bristen på betesmark i steg 2 gör att SO8 i första hand kommer att hävdas som betesmark. Området får därmed samma skötsel som under tidigt 1900-tal. Om det skulle bli möjligt att sköta området som äng i framtiden så är det positivt.

Kvalitetsmål (steg 1-2) – bete

- Norre lycke hällor utgörs av en varierad och välhävdad hagmark med inslag av både yngre och äldre hagmarksekar, bokar, hasselbuketter och andra bärande buskar.
- Solbelysta grova träd förekommer liksom ett hävdgynnad fältskikt. Igenväxningsvegetation och sly förekommer däremot inte.

Åtgärder (steg 1-2) – bete

Restaurering

- Røjning av igenväxningsvegetation, björnbär och sly vid sidan av en allmän utglesning av träd- och buskskiktet för att öka solinstrålningen till marken. I första hand sparas äldre och välväxta exemplar av ek, bok, hassel och andra bärande/blommande buskar. Ek gynnas framför bok. Lämpliga efterträdare till äldre solitärer sparas och gynnas. Åtgärderna kan behöva göras i två omgångar för att minska röjgödslingseffekten om tillgången på betesdjur är begränsad.
- Stamkvistning av enstaka träd för att ge solbelysta stammar och öka solinstrålningen till marken.
- Røjning av al i SO 12 för att ge grova ekar utrymme och för att öka ljusinsläppet.

Löpande skötsel

- Bete av hela området. Vid behov vårbränning som komplement.
- Røjning av igenväxningsvegetation, sly, björnbär och ohävdarter vid behov, inklusive årlig røjning av det fuktiga partiet vid spången.

Skötselområde 9. Norre lycke

Areal: 5,2 hektar

Norre lycke är ett skogsparti beläget norr om parkeringen vid entréområdet. Som namnet antyder har området bakgrund som en åkerlycka, men även om det var uppodlat 1831 är det inte särskilt angeläget att återuppta odlingen här. Norre lycke var beskogat redan 1915 och de begränsade resurser som finns för åkerbruk förbehålls områden som fortfarande hålls öppna. Norre lycke är också den enda del av reservatet där en viss hänsyn tas till skogsproduktion då träd ska kunna plockhuggas vid behov av virke i museianläggningen.

Beskrivning

Att döma av kartmaterialet verkar merparten av skötselområdet ha hägnats av från utmarken och börjat odlas upp kort tid före sekelskiftet 1700.⁴⁷ Hela området var sedan uppodlat när 1799 och 1831 års kartor upprättades. Någon gång efter laga skifte återbeskogades Norre lycke, förmodligen mot slutet av 1800-talet och delvis med planterad tall. På 1910-talet var området bevuxet med tall i norr och med lövträd i söder. Möjligen har området då också betats. 1947 års flygbild antyder att större delen av området var bevuxet med ung tall vid 1900-talets mitt, även om södra delen då ser ut att ha utgjorts av något äldre lövskog.

Det sydöstra hörnet av området var fram till december 2016 bevuxet med tät planterad gran i femtioårsåldern. Vid den avverkning som då genomfördes sparades det lilla lövinslag som fanns i planteringen. I övrigt utgörs Norre lycke idag (2018) av blandskog med framför allt tall och bok samt i viss mån ek. Även i dessa delar genomfördes en sparsam utglesning i december 2016. Tallar förekommer främst utmed ett brett bälte i norr och avtar både mot söder och mot väster där istället bok är helt dominerande med inslag av enstaka ek (bilaga 5). Flertalet tallar är 50–90 år gamla, medan åldern på lövträden varierar från unga plantor till träd i 80-årsåldern. Bygränsen i norr och fastighetsgränsen i öster markeras av välbevarade jordvallar.

Kvalitetsmål steg 1 – blandskog

Området behåller i stora drag den karaktär det har i dag, men den nyligen avverkade granplanteringen ersätts av gles lövskog (alternativt betesmark redan i steg 1).

- Området utgörs av en blandskog med tall och lövträd, främst bok och ek. Buskskiktet får gärna hållas gles för att öka förståelsen för att området en gång varit uppodlat.
- På sikt har skogen ett visst inslag av grova bokar, tallar och om möjligt även ekar, vid sidan av mer ordinära virkesträd som kan användas för byggnadsunderhåll.
- Jordvallarna är oskadda och väl synliga.

⁴⁷ Både åkermarken och omgivande delar var ännu 1705 bevuxna med träd enligt den geometriska kartan.

Åtgärder steg 1 – blandskog

Restaurering och löpande skötsel

- Den nyligen avverkade granplanteringen ersätts successivt med gles, självföryngrad lövskog. Röjning av sly och hyggesväxter vid behov. Alternativt kan den tidigare granplanteringen betas tillsammans med SO 8, varvid dock lövföryngringen blir begränsad.⁴⁸
- Punktinsatser för att gynna enstaka träd som har utsikter att bli gamla och grova.
- Plockhuggning av träd som behövs som virke på Östarp och i Kulturens verksamhet.
- Vid behov utglesning i övrigt för att öka variationen på såväl tillgängligt timmer som i skogen som helhet. Tall gynnas överallt. Även ek gynnas för att inte bli utkonkurrerad av bok, som dock ska förbli ett dominerande trädslag.
- Vid behov utglesning av buskskiktet och slyröjning för att öka förståelsen för att området varit uppodlat.
- Gran hålls kontinuerligt efter i hela området.
- Träd och buskar som riskerar att skada eller som påtagligt döljer jordvallarna avverkas/röjs bort.

Kvalitetsmål steg 2 – betad blandskog

- Området utgörs av en relativt gles och varierad betad blandskog med tall och lövträd som ek och bok. Skogen innehåller luckor och små gläntor med inslag av betesgynnade växter i fältskiktet. Genomsikten är god och buskskiktet har begränsad utbredning för att öka förståelsen för att området tidigare har varit uppodlat. Små åkerlyckor kan ev förekomma.⁴⁹
- På sikt har skogen inslag av grova bokar, tallar och ekar, men även ordinära virkesträd.
- Jordvallarna är oskadda och väl synliga.

Åtgärder steg 2 – betad blandskog

Restaurering

- Den nyligen avverkade granplanteringen i sydöst: vid behov brytning eller fräsning av stubbarna med efterföljande tilljämning av marken. På grund av begränsad lövföryngring kommer denna del förbli förhållandevis öppen. Röjning av hyggesarter vid behov.
- Successiv utglesning av skogen i övrigt under cirka 5–20 år – avverkningstakten avgörs av tillgången på betesdjur och vägs mot framtida behov av virke i museianläggningen. Skapande av luckor. Vid huggningar gynnas äldre och karaktärsfulla träd. Dessutom sparas i princip all tall (utöver tallvirke som behövs för byggnadsunderhåll).
- Träd och buskar som riskerar att skada eller som påtagligt döljer jordvallarna avverkas/röjs bort.

Löpande skötsel

- Bete av hela eller delar av området, gärna tillsammans med SO 8 i söder.
- Plockhuggning av träd som behövs som virke i museianläggningen.
- Punktavverkningar för att behålla en hög grad av öppenhet och för att gynna grova träd.
- Vid behov röjning av sly och unga träd. Gran röjs bort kontinuerligt i hela området.
- Vid behov röjning av jordvallar.

⁴⁸ Om bete införs endast i denna del blir det också svårare att uppfatta Norre lycke som en enhetlig före detta åkerlycka.

⁴⁹ Om lyckodlingar införs bör hela skogen vara gles och öppen så att Norre lycke fortfarande kan uppfattas som en enhet.

Skötselområde 10. Börke backe⁵⁰

Areal: 0,8 hektar

Beskrivning

Skötselområde 10 utgörs av en s-formad sluttning nordost om Gamlegård som förbinder den sandiga platån med de låglänta delarna runt Orehusbäcken. Området tillhörde Alriksgården fram till Kulturens förvärv 1996. Trädkontinuiteten förefaller vara mycket lång. Vid 1700-talets början fungerade den som en bok- och björkbevuxen (betad) backe i vången men under 1800-talet hävdades området som trädbevuxen ängsmark. Ännu in på 1900-talet nyttjades den västra halvan för slåtter medan resterande del troligen betades. En flygbild avslöjar att träden var gamla och storkroniga vid 1900-talets mitt.

Idag (2018) är sluttningen framför allt bevuxen med äldre bok och enstaka ek. Inslag av lite yngre bok och fläckvis bokföryngring förekommer också. I både den västra och den östra änden är vegetationen tätare och mer varierad där äldre bok och ek omges av ung björk, fågelbär, hassel, bokföryngring med mera. Grova ekar förekommer i åkerkanten i öster och i den västra delen står Östarps äldsta träd, en praktfull eksolitär vars krona till stora delar dött till följd av konkurrens från unga träd. En del grov, död ved finns i övrigt också, exempelvis från träd som fallit ut på den ohävdade ängsmarken i norr (SO 6A).

Kvalitetsmål (steg 1-2) – betad skog

- Området utgörs av en trädrik betesmark dominerad av gammal, grov bok och ek. Friställda träd, främst ek, förekommer liksom en del yngre ek och bok som kan utvecklas till efterträdare. Inslag av andra lövarter finns, främst i områdets yttre delar.
- Ett visst inslag av död ved finns, vid behov samlat i faunadepåer som inte påtagligt försvårar betet.
- Buskskiktet är glest och lövföryngringen är begränsad, men inslag av exempelvis välväxta hasselbuskar förekommer.

Figur 18. Börke backe utgörs av en bokdominerad nordvänd brant. I väster står en mycket gammal ek som var hårt trängd fram till den friställdes 2016 (högra bilden).

⁵⁰ Börke backe står troligen för björkbacke, men stavningen gör det något osäkert (biörke eller biörcke var vanligare stavningar).

Åtgärder (steg 1-2) – betad skog

Restaurering

- Sparsam röjning och utglesning för att gynna äldre träd och för att i någon mån öka ljusinsläppet. Mer omfattande röjningar längst i väster och öster. En del död ved kan samlas i faunadepåer som inte påtagligt försvårar betet.
- Friställning av ek- och boksolitärer där så krävs.

Löpande skötsel

- Bete, antingen tillsammans med åkermarken i söder eller med den idag ohävdade ängen i norr (fodervärdet är blygsamt i SO 10). Gärna slåtter som alternativ till bete i väster.
- Återkommande röjningar av lövföryngring och konkurrerande stammar vid behov.

Skötselområde 11. Skoghälla

Areal: 1,0 hektar

Beskrivning

Skötselområde 11 är en bokbevuxen sydsluttning söder om Hultet och parkeringen. Området har mycket lång trädkontinuitet och bok har troligen varit det dominerande trädslaget i flera hundra år. Vid 1700-talets början ingick sluttningen i den bokdominerade utmarken, men även sedan inägorna utvidgades har området varit beväxt med träd. Lantmätaren klassade branten som ängsmark både 1799 och 1831, men marken var lågt graderad och mängden hö som kunde höstas begränsad. Vid 1900-talets början var området inte längre föremål för slåtter och ett flygfoto visar att sluttningen var bevuxen med stora träd som bildade ett nästan slutet krontak vid seklets mitt.

Idag (2018) är området klassat som skoglig nyckelbiotop och hyser en betydande mängd död ved i form av såväl lågor och högstubbar som grova grenar. Bok är helt dominerande och förutom fläckvis bokföryngring är buskskiktet mycket svagt utvecklat. Den västra delen är dock mer varierad med inslag av ek, hassel, hägg och apel, förutom en riklig lövföryngring. Här i väster står också ett par äldre ekar i kanten mot Hultet i SO 3 (figur 19b), och de är i behov av ytterligare friställning trots de röjningar som genomfördes i december 2016.

Figur 19. När träden är avlövide är gensikten i sluttningen god. Under andra delar av året ger bokarna en tung skugga som bland annat innebär att fältskiktet är svagt utvecklat. Till höger äldre ekar i den västra delen.

Kvalitetsmål (steg 1-2) – skog (med möjlighet till bete)

- Området utgörs av självföryngrad bokdominerad ädellövskog med gamla träd och förhållandevis rikligt med död ved.
- Riktigt gamla bokar och ekar förekommer. Död ved finns i form av högstubbar, lågor och liggande grenar av varierande nedbrytningsgrad.
- Inslag av mindre luckor och solbelysta stammar förekommer åtminstone periodvis,⁵¹ liksom en viss betespåverkan om så är möjligt.

Åtgärder (steg 1-2) – skog (med möjlighet till bete)

Restaurering och löpande skötsel

- Västra delen: ytterligare friställning av trängda ekar, inklusive eventuella efterträdare, samt viss röjning av lövföryngring. Röjningar kan också behövas i alkärret SO 12 för att ekarna ska bli solbelysta. Avstämning med Skogsstyrelsen görs lämpligen inför åtgärder.
- Vid behov viss röjning i södra brynet för att öka solinstrålningen.
- Enstaka luckor skapas vid behov för att punktvis öka solinstrålningen och för att gynna enskilda träd, exempelvis genom att ringbarka konkurrerande stammar. Sparsam stamkvistning av enstaka träd kan användas som komplement.
- Död ved som uppkommer spontant lämnas kvar. Om mängden grenar blir stor kan en del samlas i solbelysta faunadepåer. Även ved som uppkommer efter åtgärder bör i första hand läggas i faunadepåer eller lämnas på plats.
- Om möjligt extensivt bete tillsammans med en intilliggande yta (exempelvis när ängen SO 5 i söder efterbetas). Skoghälla kan vid behov även användas för att illustrera fenomenet ollonskog med bökande grisar, vilket dock främst var ett utmarksfenomen.

Skötselområde 12. Västra och östra alkärret

Areal: 1,7 hektar (delområde A 1,0 hektar, delområde B 0,7 hektar)

Skötselområde 12 utgörs av tidigare ängsmark men det är i dagsläget (2018) inte realistiskt att återinföra slätter på den numera skogsklädda marken, åtminstone inte på merparten av ytan. Detta alstråk är dessutom svårhävdad på grund av markens dåliga bärighet och högt stående vatten. I steg 2 förekommer inslag av stubbskottsäng men eftersom det gäller en begränsad del av arealen har området inte förts till skötselplanens ängsmark. Om det i framtiden skulle öppnas möjligheter att slå en större del av området, i kombination med stubbskottsskötsel, vore det mycket positivt.

Beskrivning

Skötselområdet utgörs av två åtskilda stråk med alsumpskog utmed de båda vattendrag som korsar fastigheten. Vid 1700-talets början ingick delområde A i utmarken medan delområde B i öster hävdades som slättermark. Under 1700-talet inlemmades även delområde A i ängsmarken och ännu vid 1900-talets början ingick de båda stråken i byns långsamt krympande

⁵¹ Luckor som skapas kommer att slutas relativt snabbt av kvarvarande träd, vilket innebär att ringbarkning kan vara en lämplig metod för luckbildning.

ängsareal. Förmodligen har båda områden periodvis fungerat som stubbskottsäng där glest stående albuketter höggs vid basen. Ett flygfoto visar att delområde A fortfarande var i stort sett öppet 1947 medan delområde B innehöll en del lågvuxen vegetation. Idag är båda delområdena bevuxna med ung, tät och bitvis buktformad klibbal. Spår av sentida huggningar finns. I delområde A finns dessutom minst en hagmarksek som är i behov av friställning.

Kvalitetsmål steg 1 – alskog (med möjlighet till bete)

- Området utgörs av ett låglänt dalstråk bevuxet med mer eller mindre tätt stående alar och albuketter. Enstaka träd av andra arter kan finnas och hagmarksekar är friställda. Inslag av luckor finns.
- Om möjligt ingår området i en större betesfälla så att en viss påverkan av tramp och bete finns.

Åtgärder steg 1 – alskog (med möjlighet till bete)

Restaurering

- Friställning av hagmarksekar så att de får både ljus och utrymme för tillväxt. Punktvisa röjningar eller röjningar i små stråk för att minska beskuggning och påverkan på äldre ekar i angränsande skötselområden (SO 8, 11).
- Huggning av enstaka luckor för att skapa variation i de täta bestånden, gärna där äldre träd i angränsande SO samtidigt gynnas enligt ovan. Vid bete kan fler luckor skapas.

Löpande skötsel

- Om möjligt extensivt bete.
- Återkommande röjningar runt hagmarksträd och för att underhålla eller nyskapa luckor efter behov.

Figur 20. Genom att friställa ekar skapas luckor och variation i det täta albeståndet i SO 12A. Högra bilden visar SO 12B där en stubbskottsäng förhoppningsvis ska kunna återskapas.

Kvalitetsmål steg 2 – hävdad alkärr med stubbskottsäng

Stubbskottsskötsel med slåtter återupptas företrädesvis i delområde B där en markerad led finns. I delområde A är det i dagsläget (2018) mer realistiskt att öppna upp området och införa bete än att återuppta slåtter.⁵² Överläggningar med djurhållare krävs dock då markförhållandena försvårar beteshävd.

- Området utgörs av ett tilltalande hävdad dalstråk bevuxet med företrädesvis glest stående albuketter. Inslag av andra trädarter kan förekomma.
- Albuketter som återkommande huggs vid basen i en stubbskottsäng förekommer i betydande delar av området, i första hand i delområde B. Stubbskott av varierande ålder kombineras här med öppna ytor grässvål med hävdgynnade arter i fältskiktet till följd av årlig slåtter.
- Delområde A utgörs av en trädbevuxen betesmark med glest stående albuketter och alar i små grupper. Alstammarna har en viss variation i ålder och storlek. Om slåtter, med eller utan träd, skulle bli möjligt så är det ett mer fördelaktigt alternativ än bete.

Åtgärder steg 2 – hävdad alkärr med stubbskottsäng

Restaurering

- Stubbskottsskötsel i kombination med slåtter återupptas över en så stor yta som möjligt i delområde B. Rövning av al i flera omgångar med sikte mot att utveckla socklar med alskott av olika ålder med öppna slåtterytor emellan. Stubbsfräsning eller borttagande av stubbar och andra hinder på ytor som ska slås. Inspiration och målbilder kan hämtas från exempelvis Hörjelgården.
- I delområde A glesas alskogen ut i ett par omgångar med målet att uppnå en halvöppen betesmark med glest stående albuketter och alar i små grupper. Antalet sparade träd anpassas till markens bärighet och möjligt betestryck (lågt betestryck kräver fler träd och vice versa). Östra delen av Sandrännan SO 13 kan i viss mån användas som målbild.

Löpande skötsel

- Stubbskottsäng: årlig slåtter över en så stor yta som möjligt i delområde B. Slåttern kombineras med återkommande huggningar på stubbe för att skörda klenvirke. Omloppstider på uppemot 15 år kan användas, men huggningarna fördelas över tid så att ängen innehåller stubbskott av olika ålder. Virke och hö förs bort.
- Delområde A: årlig beteshävd i möjligaste mån. Återkommande huggningar av några alsocklar där varje sockel huggs vart 10–25:e år, men huggningstillfällena fördelas mellan socklarna så att alskotten får olika ålder. Virke förs bort och används om möjligt i anläggningen. Om möjligt slåtter som alternativ till bete.
- Rövning av igenväxningsvegetation vid behov.

⁵² Ju större slåtteryta desto bättre, oavsett i vilken del det sker, men delområde B prioriteras för att stubbskottsängen där blir synlig för besökare. Annars hade delområde A varit lämpligare på grund av sitt läge invid dagens slåtteräng. 1947 års flygfoto visar att båda delområdena hävdades i museets barndom, men det är oklart om det rörde sig om bete eller slåtter.

Skötselområde 13. Sandrännan

Areal: 1,0 hektar

Beskrivning

Sandrännan är beläget utmed bäcken vid den nordvästra bygränsen och ingick i den betade utmarken vid 1700-talets början. Vid laga skifte 1831 hade området övergått i ängsmark och enligt kartmaterialet slogs det ännu vid 1900-talets början. Även vid seklets mitt var området öppet förutom de stora bokar som fortfarande står i branten invid den högt belägna åkermarken i söder (SO 2). Denna nordvända brant är också utpekad nyckelbiotop. I övrigt är den idag (2018) låglänta och fuktiga Sandrännan bevuxen med mer eller mindre tätt stående albuketter. Krontaket är glesare i öster där gräsbevuxna ytor finns mellan alsocklarna men det tättnar i väster där hägg bidrar till ett bitvis tätt och snårigt underbestånd. Enstaka ek, björk och sälg förekommer också. Sandrännan var föremål för bete ännu för ett tiotal år sedan. Trots att området därefter legat ohävdad har det åtminstone om våren fortfarande en tilltalande gräsmarkskaraktär, men den pågående igenväxningen behöver hejdas.

Kvalitetsmål steg 1 – manuell röjning

- Området utgörs av en låglänt bäckdal bevuxen med mer eller mindre glest stående albuketter. Enstaka träd av andra arter kan förekomma. Krontaket hålls så glest det går med tanke på möjligheterna att röja lövföryngring manuellt.
- Underbeståndet är glest men en del hägg förekommer i väster.

Åtgärder steg 1 – manuell röjning

Restaurering

- Röjning av al, hägg och andra förkommande arter – omfattningen styrs av förutsättningarna för efterarbetet. Ju glesare krontak desto bättre, men det vägs mot ökat behov av efterföljande röjningar. Successiv utglesning för att hitta rätt nivå kan vara lämpligt.

Figur 21. Den vänstra bilden visar norra kanten av Sandrännan där de mer öppna delarna i högra bildhalvan ingår i SO 13. På den högra bilden syns branten med äldre bok och död ved som också är nyckelbiotop.

Löpande skötsel

- Återkommande röjningar av småträd och lövföryngring efter behov.

Kvalitetsmål steg 2 – extensivt bete eller slåtter

- Området utgörs av en tilltalande betad eller slagen bäckdal bevuxen med glest stående albuketter. Enstaka träd av andra arter kan förekomma. Buskskiktet är glest.
- Hävdgynnade arter förekommer i fältskiktet.

Kvalitetsmål steg 2 – extensivt bete eller slåtter

Restaurering

- Röjning av al, hägg och andra förkommande arter – omfattningen styrs av beräknat efterföljande betestryck och utrymme för manuella röjningar. Ju glesare krontak desto bättre.

Löpande skötsel

- Bete eller slåtter i möjligaste mån – perioder med högt grundvattenstånd kan försvåra bete. Om slåtter kan ersätta bete vore det mycket positivt. Om bete ändå skulle bli förstahandsval kan slåtter eller bränning med fördel komplettera betet vid behov.
- Återkommande röjningar av småträd och lövföryngring efter behov.

Skötselområde 14. Ulvakullen och övriga skogsdungar

Areal: 1,0 hektar (delområde A 0,3 ha, delområde B 0,3 ha, delområde C 0,4 ha)

Beskrivning

Skötselområdet består av tre lövdungar utmed den södra och västra reservatsgränsen. De är delvis av olika karaktär och har därför delats upp i ett delområde vardera.

- **Delområde A.** Ulvakullen i reservatets sydöstra hörn ingick i ängsmarken under 1800-talet men var en trädbevuxen backe vid 1700-talets början liksom på 1910-talet. Benämningen *Ul(v)akullsbacken* 1831 kan möjligen tyda på att marken användes för bete även då, men hö höstades här åtminstone 1799. Området är idag (2018) bevuxet med ek och bok i åldersspannet 60–120 år, med inslag av yngre tall och björk. En del död ved förekommer. En hög jordvall/gropavall som fortsätter bort till SO 14B markerar bygräns i söder.
- **Delområde B.** Det mellersta området ingick i ängsmarken såväl 1831 som 1915. I laga skiftesakten omnämns det som *Backe i Långängar* och kan därför ha haft en begränsad betydelse för höskörden vid denna tid. Området utgörs idag av en närmast parklik, långsträckt ekdunge i anslutning till Långängar, bevuxen med ett tjugotal, relativt glest stående ekar, 70–120 år gamla. En ek i öster är dock betydligt äldre än så. Buskskikt saknas i princip, här liksom på Ulvakullen.
- **Delområde C.** Det västligaste området är tätare än de båda andra och har snarast karaktären av snårig igenväxningsmark invid den bäck som utgör bygräns. Enligt laga skifteskartan var området en uppodlad del av Skogbacken på 1830-talet men den branta

lutningen gör odling besvärlig och området kan ha utgjort ett impediment.⁵³ Redan vid 1900-talets början var området bevuxet med lövträd. Idag domineras trädskiktet av al, fågelbär och ek med en tät underväxt av hägg, hassel, fläder med mera. En del död ved förekommer. I sydost står tre eksolitärer som närmar sig hundraårsåldern.

Kvalitetsmål (steg 1-2)

- **Delområde A och B** är bevuxna med äldre ek utan något egentligt buskskikt. Ett visst inslag av död ved finns. I delområde A växer även äldre bok. Yngre träd som kan efterträda de äldre förekommer. Stora delar av marken är gräsklädd och slåtter eller bete förekommer om så är möjligt.
- **Delområde C** utgörs av en skogsklädd sluttning med al, fågelbär, ek och andra lövarter i trädskiktet (på sikt kan trädslagssammansättningen komma att ändras något). Död ved i olika former förekommer i ansevärd mängd. Ekar med stora kronor växer i söder.

Åtgärder (steg 1-2)

Delområde A

- Ta bort de tallar och björkar som främst växer i kanterna. Viss röjning även av bokföryngring och unga bokar, säkra dock återväxten av efterträdare till de äldre träden.
- Röjning av föryngring och på jordvallen vid behov som löpande skötsel.
- Om möjligt slåtter eller bete (det sistnämnda torde i första hand bli aktuellt i samband med efterbete av Långängar i SO 4).

Delområde B

- Ta bort björk som växer i kanterna och røj sly.
- Se till så att ekarna kan bli gamla och inte trängs av yngre träd. Enstaka ekar kan behöva tas ned för att de som har bäst förutsättningar också ska kunna bli riktigt gamla. Gynna även unga efterträdare. Röjning av jordvallen vid behov.
- Om möjligt slåtter eller bete (det sistnämnda torde i första hand bli aktuellt i samband med efterbete av Långängar i SO 4).

Delområde C

- Friställ ekar med stor krona. Bete om möjligt. I övrigt inget egentligt skötselbehov.

Figur 22. Ulvakullen till vänster och den långsträckt ekdungen till höger (delområde 14A och B).

⁵³ Lutningen har troligen tilltagit efter laga skifte till följd av fortsatt odling uppe på platån vilket genererat en terrasskant.

5 Friluftsliv och tillgänglighet

Kommunikationer, tillgänglighet och information idag

Kulturens Östarp är beläget mellan Veberöd och Blentarp och kan nås med buss (linje 341) som stannar ute vid Gamla Lundavägen, 800 meter norr om gästgiveriet. Restiden är ungefär en timme både från Malmö och Lund. Flertalet besökare ankommer dock med bil eller turistbuss och en stor angöringsplats finns i reservatets norra del i anslutning till gästgiveriet (bilaga 1). I övrigt är det inte tillåtet att köra motorfordon i reservatsområdet som istället är tillgängligt till fots. Vid parkeringen finns också en uppsättning bord med bänkar av enklare modell.

Anläggningen är öppen året om och entréavgifter saknas förutom vid enstaka publika evenemang. Med undantag för gästgiveriet är dock tillgången till byggnadernas interiörer (främst Gamlegårds) begränsad till sommarsäsongen. Det är enkelt för besökare utan funktionshinder att ta sig runt på de bruks- och gångvägar som förekommer i området. Det finns också en markerad stig med spänger och lite svårare stängselpassager som leder runt besökaren i reservatets nordöstra del (figur 3). Även om flera av bruksvägarna är farbara med rullstol försvåras framkomligheten för den som har rörelsehinder av bitvis kraftiga lutningar. Området runt parkeringen, inklusive gästgiveriet, har dock god tillgänglighet, även om det rör sig om grusbelagda ytor och vägar.

Den markerade stigen i nordost är 1,5 km lång och benämns *Östarpsspåret*. Den passerar bland annat gästgiveriet, Gamlegård och Möllegården och i tillhörande folder finns information knuten till olika stopp på vägen. Informationsskyltar förekommer också i området, men i begränsad omfattning. Informationen behöver utvecklas ytterligare då det i dagsläget kan vara svårt för oinvidiga besökare att förstå Östarps historiska utveckling och vad landskapet representerar.

Mål

Kulturen är förvaltare av reservatet vilket påverkar redovisningen av mål och åtgärder på två sätt. Dels är Kulturen med sin breda kompetens och sitt anrika museum experter på att visa upp kulturarvet på ett ändamålsenligt sätt, vilket innebär att det varken är meningsfullt eller önskvärt att Länsstyrelsen i detalj reglerar utformningen av information, vandringsstigar etc. Vidare förefaller det inte rimligt att ställa samma höga krav på en ideell förening som på en statlig myndighet eller kommun vad gäller tillgänglighetsanpassning av ett område. De mål och åtgärder som tas upp här är därför av mer principiell karaktär.

- En allmän målsättning är att kännedomen om Kulturens Östarps nyskapande friluftsmuseum ska nå ökad spridning och att fler besökare ska hitta hit.
- Besökare ska ha möjlighet att förstå vad kulturmiljön representerar och hur naturförutsättningarna och den historiska markanvändningen har påverkat landskapet.
- En större del av reservatsområdet ska vara intressant att besöka, inte bara gårdsmiljöerna.
- Tillgängligheten för personer med olika typer av funktionsnedsättning ska om möjligt öka.

Åtgärder

- Ökad lansering av Kulturens Östarp som ett banbrytande friluftsmuseum i Kulturens egna kanaler och gentemot media. Inte minst bildandet av kulturreseptatet ger nya möjligheter till detta.
- Ändamålsenlig information om området och dess historiska utveckling tillhandahålls i olika former så att kulturmiljön blir begriplig för besökare. Avgörande händelser i Östarps historiska utveckling lyfts fram särskilt. Utformningen av informationen kräver särskilda analyser, men det borde vara lämpligt med exempelvis en större informations-tavla vid parkeringen och att Östarpshallen nyttjas för en utställning om området. Exempel på vad som kan vara intressant att framhålla i informationsmaterialet ges i avsnitt 11.
- En vandrings slinga som leder besökaren västerut till vad som på 1700-talet var utmark planeras och märks upp. Lämpliga hållpunkter för en sådan slinga kan vara den gamla markvägen i sig, 1800-talets torplägen (som märks ut), Gamlegårds utbredda åkermarker och den djupa hålvägen.
- Vid parkeringen kan med fördel en uppsättning bord med bänkar som är anpassad för besökare i rullstol tillhandahållas.
- Om det är görlikt förbättras möjligheterna att ta sig med rullstol till Gamlegård. Att tillgängliggöra vägnätet utan att de höga kulturhistoriska och ekologiska värdena påverkas ter sig dock som en mycket vanskelig uppgift. Kanske får man i dagsläget nöja sig med att det går att ta sig till Gamlegård med rullstol, även om assistans kan krävas i brantare partier.

Kommentar

Tillgängligheten till kulturreseptatet skulle förbättras ytterligare om Skånetrafikens buss svängde ner till museets parkering, vilket vore önskvärt åtminstone under helger vid högsäsong. Likaså vore det en fördel om Kulturens Östarp kunde knytas ihop med Skåneleden som passerar ett par kilometer söder om reseptatet; det skulle vara gynnsamt för såväl museet och gästgiveriet som för Skåneledens vandrare. Båda dessa förslag ligger dock utanför ramen för reseptatsbildningen men kanske skulle kunna förverkligas på sikt genom samverkan med externa aktörer.

Figur 23. Östarps markvägar inbjuder till promenader, men den kuperade terrängen försvårar framkomligheten för personer med funktionsnedsättning.

6 Tomtmark

Kulturreseptatet omfattas av tre gårdstomter, tillhörande Gamlegård, Alriksgården, och Møllegården, samt tomten till gästgiveriet. Som tagits upp tidigare omfattas varken vården av byggnaderna eller skötseln av tomtmarken av skötselplanen. För byggnaderna finns en underhållsplan som kommer att revideras inom ett par år och tanken är att tomtmarken ska behandlas i särskilda plan- eller strategidokument som medger arbete i en mer detaljerad skala än vad som gäller resevatet i övrigt. Åtgärder som berör området byggnader och tomtmark regleras dock av resevatsbeslutets föreskrifter. Av beslutet framgår även att ”Marker, trädgårdar, byggnader och andra anläggningar ska hävdas och vårdas utifrån antikvariska utgångspunkter”.

Kulturen har sedan lång tid framgångsrikt lyft fram och vårdat Gamlegårds trädgård. Det samma bör göras på Alriksgården, vilket föranleder såväl arkiv- som fältstudier för att få en tydlig bild av hur trädgården varit utformad.⁵⁴ Alriksgårdens trädgård är delvis igenvuxen och övertorvad, men ett flertal strukturer finns fortfarande kvar. Även Møllegårdens och gästgiveriets trädgårdar bör bli föremål för utredning och en genomtänkt skötsel även om dessa har tillkommit först i samband med museets öppnande. Här kan eventuellt också särskilda hänsyn behöva tas till gästgiveriets verksamhet och till att Møllegården fungerar som bostad för gårdsbrukaren. Att utveckla alla trädgårdar i kulturreseptatet kommer att kräva ett stort arbete för att uppnå ett autentiskt resultat och får ses som en målsättning på längre sikt.

7 Värdefulla linjeelement

Vägar och vägrenar

De sandiga vägnas betydelse för området har lyfts fram tidigare i skötselplanen (avsnitt 3.3). Enligt resevatsbeslutets föreskrifter är det också förbjudet att bygga om, bredda eller hårdgöra befintliga vägar. Fortsatt användning krävs dock för att upprätthålla vägnas höga värden. Om partiell förstärkning av begränsade vägsträckor skulle krävas för att upprätthålla bärigheten läggs endast begränsat med material i hjulspåren, ej i mittsträngen eller längst ut mot vägrenen. Naturgrus används av kulturhistoriska skäl, krossmaterial undviks.

Jordvallar och risgården

Jordvallar återfinns i by- och fastighetsgränser som tillkommit i samband med laga skifte 1831–1843. Innan dess har troligen inte jordvallar använts i Östarp, möjligen med undantag för gropavallen i den södra bygränsen som skulle kunna vara något äldre än de övriga. Den hägnadsform som dominerade tidigare var istället risgården, av vilka spår saknas idag. Det är angeläget att kvarvarande jordvallar bevaras och hålls synliga. Därför ska träd och buskar som riskerar att skada eller påtagligt döljer vallarna röjas bort. Traditionellt förkom även att

⁵⁴ Även för Gamlegård skulle en kartläggning av trädgårdens förändring under 1900-talet vara värdefullt, för att vid behov möjliggöra en alltigenom återskapad trädgård från t ex sekelskiftet 1900. Ett alternativ till ett återskapande kan vara att enbart tydliggöra skillnaderna mellan dagens och det sena 1800-talets trädgård.

jordvallar förstärktes med buskar och småträd som växte på dem. Buskar som bedöms ha en sådan bakgrund och funktion bör få stå kvar.

Efter laga skifte 1831–43 förändrades hägnadssystemet i grunden då byns mark delades in i samlade fastighetsblock. Hägnadernas dragning efter skiftet är inte känd och det är i dagsläget även okänt om risgården användes parallellt med jordvallar ända fram till stålträdens genombrott vid 1900-talets början. Risgården, som är en ganska brokig grupp hägnader av olika konstruktion, användes på vissa håll i Skåne in på 1900-talet,⁵⁵ men skogsbristen kan ha inneburit att stängseltypen övergavs tidigare i Östarpstrakten, vilket områdets jordvallar möjligen antyder.

8 Jakt

Det är inte självklart att man ska kunna jaga i ett kulturresevat med högt besöksstryck, men det förefaller inte i dagsläget (2018) finnas något behov av att reglera jakten. Att tillåta jakt ger flexibilitet och möjliggör exempelvis decimering av vilt som skulle kunna bli ett problem i anläggningen, inte minst vildsvin. För att inte påverka upplevelsen av miljön negativt är det dock angeläget att utfodring av vilt begränsas. Enligt föreskrifterna för resevatet är också åtling och utfodring av vilt förbjudet, men utläggning av halm är tillåtet under perioden 1/12–28/2 för att vid behov göra det möjligt att stödutfodra klövvilt då sträng vinter inträffar. Likaså ger resevatsbeslutet utrymme för utplacering av högst två foderspridare på undanskymd plats för att möjliggöra vildsvinsjakt. Vidare har innehavare av jakträtten inom resevatet rätt att uppföra mobila jakttorn på undanskymd plats. Eventuella utfodringsplatser och placering av jakttorn bestäms av resevatsförvaltaren i samråd jägaren för att minimera påverkan på kulturmiljön. Utfodring ger också en gödselpåverkan på marken som påverkar floran negativt. Under pågående jakt ska allmänheten informeras om detta genom att skylt placeras på lämplig plats.

9 Utmärkning av kulturresevatets gräns

Gränsutmärkning bör utföras så snart som möjligt efter att beslut om bildande av kulturresevat har vunnit laga kraft. Riksantikvarieämbetets alternativt Naturvårdsverkets anvisningar för utmärkning av kulturresevat respektive naturresevat bör tillämpas.⁵⁶ Som symbol på gränsmärken används Sankt Hanskorset. Gränsmarkeringar underhålls och förnyas vid behov. Miljövänligt material bör eftersträvas för gränsutmärkningsstolpar och skyltar. Utformningen bör göras med utgångspunkt från områdets kulturhistoriska värden och uttryck. En förutsättning för att gränsutmärkning ska kunna ske är att en gränsbestämning genomförs om det skulle förekomma avsnitt med osäkra resevatsgränser.⁵⁷

⁵⁵ Se exempelvis Sjöbeck 1925, Lundberg 2010. Lantmätaren använder benämningen *risgårde* för den alltigenom dominerande hägnadstypen i Östarp 1705, men det är inte säkert att konstruktionen överensstämmer med beskrivningarna i Sjöbeck 1925 eller i senare litteratur. I Östarp torde surskog i form av al och björk ha utgjort viktigt hägnadsvirke.

⁵⁶ I dagsläget (2018) saknas anvisningar från Riksantikvarieämbetet, varför Naturvårdsverkets anvisningar bör tillämpas.

⁵⁷ Lantmäteriet har sagt upp sitt avtal med Naturvårdsverket gällande gränsutvisning av naturresevat. Skogsstyrelsen har från 2017 övertagit Lantmäteriets tidigare roll i detta arbete.

10 Tillsyn och uppföljning

10.1 Tillsyn

Länsstyrelsen eller den som Länsstyrelsen utser i sitt ställe ansvarar för regelbunden tillsyn av kulturreseptatet. Riksantikvarieämbetet har tagit fram en plan för tillsynsvägledning vilket troligen kommer att generera tydligare anvisningar om hur tillsynen av kulturreseptaten bör ske framöver (Riksantikvarieämbetet 2016).

10.2 Uppföljning av kvalitetsmål och dokumentation av åtgärder

Skötseln av kulturreseptatet följs upp kontinuerligt så att kvalitetsmålen och syftet med kulturreseptatet uppnås. Länsstyrelsen ansvarar för uppföljningen. Det är också angeläget att de åtgärder som genomförs dokumenteras av förvaltaren så att de blir uppföljningsbara på både kort och lång sikt. Därmed ökar också möjligheterna att utveckla skötselmetoderna efterhand som arbetet med att uppfylla reseptatets långsiktiga mål pågår. Dokumentationen är särskilt viktig nu när verksamheten får en nystart med återupptagen odling och allmän utvidgning av jordbruksdriften.

Det vore dessutom en klar fördel om vegetationen på åkerträderna kunde följas upp, exempelvis i fasta provrutor på nyplöjda fält i olika delar av reseptatet som sedan inventeras årligen. På så sätt kan florans årliga utveckling följas på ett systematiskt sätt för att få en uppfattning om hur lång tid det tar efter plöjning innan fältskiktet får en sammansättning som är gynnsam för exempelvis solitärbin och fjärilar. Om så krävs kan sedan trädperiodernas längd anpassas efter resultatet, vilket dock får vägas mot kulturhistoriska aspekter.⁵⁸ Metodiken i uppföljningsarbetet kan med fördel samordnas med uppföljningen av övriga skyddade områden, och då främst länets naturreseptat.

10.3 Revidering av skötselplanen

Skötselplanen gäller tills vidare, dock kan uppföljning av kvalitetsmålen medföra att skötselåtgärder måste anpassas efter ny kunskap. Skötselplanens upplägg med måluppfyllelse i två steg ska förhoppningsvis innebära att skötselplanen blir mer långlivad, men det är samtidigt oundvikligt att delar av planen kommer att bli inaktuella efterhand som restaureringsinsatser genomförs och anläggningen utvecklas. Skötselplanen kommer därför sannolikt att behöva revideras inom en inte alltför avlägsen framtid.

⁵⁸ Kulturens personal kan förhoppningsvis själva svara för inventering och uppföljning av vegetationen. Om inte kanske inventeringarna skulle kunna utföras av studenter i ett samarbete med Lunds universitet eller SLU. Kulturens Östarp har de senaste åren nyttjats i undervisningssammanhang av Lunds universitet.

11 Några förslag för museiverksamheten

Inrättandet av kulturresevatet kommer rimligen att innebära en stärkt position för Kulturens Östarp. Det ger också tillfälle att utveckla verksamheten ytterligare. I skötselplanen redovisas i princip bara hanteringen av markernas skötsel, i ett försök att skapa förutsättningar för att levandegöra landskapet under perioden 1830–1930. För att göra anläggningen rättvisa bör såväl den rika miljön som området historia göras begriplig och intressant för besökarna även på andra sätt. Det är en stor och vanskelig uppgift men genom att tillhandahålla ändamålsenlig information i olika former ges också möjlighet att lyfta berättelser från andra tider än den period som åskådliggörs i det fysiska landskapet. Några tänkbara aspekter att lyfta fram ytterligare framöver kan exempelvis följande punkter vara:⁵⁹

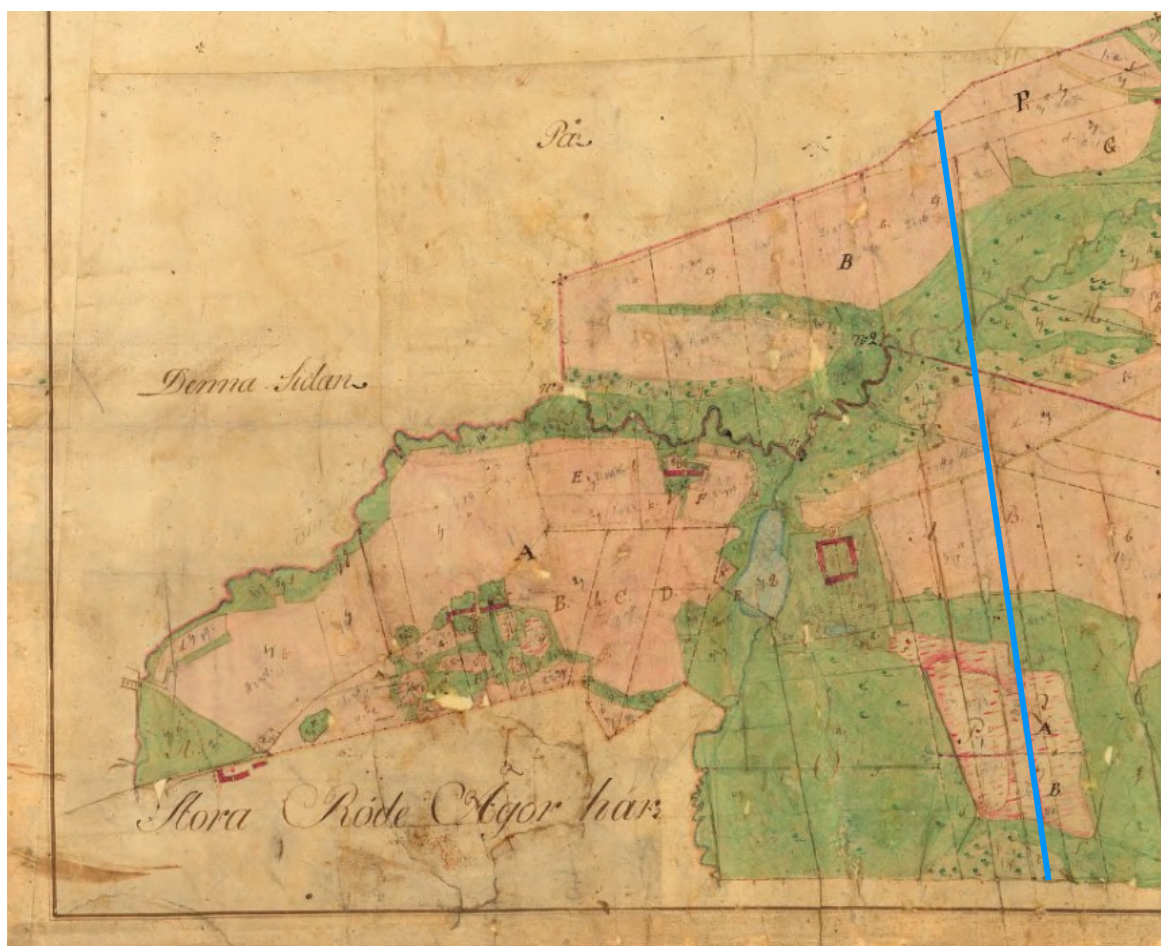
- Det nyskapande museet i sig. Att Kulturens Östarp kan vara världens äldsta museum i sitt slag och utgör grunden för att området nu skyddas som kulturresevat är något att framhålla både i marknadsföringen och för besökare på plats. Även museets utveckling från invigningen till idag är värt att studera närmare, åtminstone som dokumentation för internt bruk. (Vilka av Karlins framsynta idéer har gått att förverkliga och vad har gått mindre bra? Vilka perioder har varit framgångsrika för Kulturens Östarp och när har man tvingats verka mer i skymundan – och vad är orsakerna till det?).
- Sandens avgörande betydelse för områdets markanvändning och agrara utveckling generellt. Den dynamiska markanvändningen med enorma åkerarealer, långa trädesperioder och fenomen som förekomst av träd på åkermarken är värt att framhålla speciellt.⁶⁰ Sandflykt och trädplanteringar för att binda sanden var andra konsekvenser av de speciella geologiska förutsättningarna.
- Nära förknippat med sandjordarna är områdets biologiska mångfald, vilket även understryker vikten av att fortsätta med det giftfria jordbruket och begränsad gödsling.
- Äldre bebyggelselägen för både bondgårdar och torp bör märkas ut i landskapet. Detta omnämns i skötselplanens kapitel 4 men är värt att lyfta fram igen då det har stor betydelse för förståelsen av Östarps utveckling.
- Hägnaderna. Fram till åtminstone laga skifte har man i första hand använt risgården, vilket satte stark prägel på landskapet; år 1705 hade Östarps by drygt fem kilometer ris-hägnader. I vilken utsträckning risgårdesgårdar användes även efter skiftet är oklart men det är ändå värt att illustrera hur dessa ålderdomliga hägnader såg ut. I samband med skiftet anlade man jordvallar i de nya fastighetsgränserna eftersom sten i stort sett saknas i området (partier med stenförstärkt jordvall förekommer dock i södra resevatsgränsen).

⁵⁹ Några av de företeelser som tas upp kräver sannolikt en del arbete med att ta fram såväl faktaunderlag som lämpligt presentationssätt.

⁶⁰ Träd på åkermarken förekom på 1700-talet men det är oklart och kanske tveksamt om det var giltigt även under perioden 1830–1930.

Det finns också ett antal intressanta berättelser i Östarps brokiga historia som är värda att lyfta fram. Till dessa hör exempelvis:

- Livet på 1700-talets Karlsborg och den omvandling av landskapet och bebyggelsestrukturen som genomfördes under detta århundrade.
- Konflikten mellan bönderna och kronolänsman Krok på Karlsborg som slutade med att den herrgårdslika anläggningen brann ner 1810. Tiden efter branden innebar ett återtag för bönderna, manifesterat i tre nyuppförda korsvirkesgårdar på 1810-talet. Var det enbart enskiftesdiskussionerna som låg bakom konflikten? Varför bodde (av allt att döma) de tre bönderna på Östarp nr 2 utanför byn runt sekelskiftet 1800 (se Berglund 2015, s 16)?
- Syskonbrukets hierarkiska organisation på Alriksgården under 1900-talet och vilka uttryck det tog sig. Ogifta syskon som gemensamt driver gården vidare är också ett uttryck för sin tid.

Figur 24. Den herrgårdslika anläggningen Karlsborg uppfördes på 1700-talet och återfinns på 1799 års enskifteskarta som en röd kvadrat där Gamlegård ligger idag. Den stora gården brann 1810 ner under oklara omständigheter och ersattes av tre korsvirkesgårdar, d v s vanliga bondgårdar av traditionellt skånskt snitt.

12 Kostnadsansvar och prioriteringar

Nedanstående två tabeller ger en sammanfattning av de åtgärder som planeras i kulturreservatet, grupperade efter markslag. Den första tabellen avser steg 1, den andra steg 2 med sin högre ambitionsnivå. Skuggade/färgade rader i tabellen avser restaureringsinsatser, övriga är löpande åtgärder. I några fall är dock gränsen mellan restaurerings- och löpande åtgärder vag. Flertalet restaureringsåtgärder kommer att bli inaktuella efterhand som de slutförs, varför den årliga skötseln kommer att förenklas på sikt.

Utöver de åtgärder som tas upp i tabellerna krävs bland annat uppsättning och underhåll av stängsel, stängselpassager, informationsskyltar samt underhåll av befintlig parkering och vandringsstig. Dessutom bör en skylt ute vid landsvägen hänvisa till kulturreservatet. För åtgärder i samband med vård och underhåll av reservatets byggnader se Kulturens underhållsplan (Eskeröd 2011).

Åtgärder steg 1

	Skötselåtgärd	Tidpunkt	Skötsel - område	Kostnads- och åtgärdsansvarig	Prioritet (1–3)
Åker SO 1	Vårbränning av gräsrika delar med få örter	Vid behov	1	Förvaltaren	2
	Parcellvis odling på 1800-talsvis med långtidsträda	Årligen	1	Förvaltaren	1
	Röjning/borttagande av tallplantor och sly	Årligen	1	Förvaltaren	1
	Efterbete. Ersätts/kompletteras vid behov av slåtter eller vårbränning	Årligen Vårbränning vid behov	1	Förvaltaren / Djurhållaren	2
Äng / slåttermark SO 3-5	Röjning av träd, buskar och sly av igenväxningskaraktär (inkl planterad björk i SO 4)	Inom 5 år	3, 3A, 4, 5	Förvaltaren	1 (SO3, 5) 2 (SO4)
	Vårbränning för att restaurera fr a gräsrika delar med få örter	Vid behov	3, 3A, 4, 4A, 5	Förvaltaren	1 (SO3, 5) 2 (SO4)
	Borttagande av stubbar o andra hinder för slåtter	Vid behov inför slåtter	3, 3A, 4, 5	Förvaltaren	1
	Omrörning av sanden, tex genom harvning el plöjning	Vid behov	3	Förvaltaren	3
	Rensning av öppna diken	Vid behov	4, 4A	Förvaltaren	2
	Tilljämning av marken	Snarast	4, 4A	Förvaltaren	1
	Räfsning och borttagande av nedfallna grenar av kvistar	Årligen på våren vid behov	5	Förvaltaren	2
	Slåtter. Omhändertagande av höet. Kompletteras/ersätts vid behov av vårbränning	Årligen Bränning vid behov	3, 3A, 4, 4A, 5	Förvaltaren	1
	Röjning/borttagande av sly, trädplantor o ev ohävsarter	Vid behov	3, 3A, 4, 4A, 5	Förvaltaren	2
	Efterbete	Årligen	4, 4A, 5	Förvaltaren / Djurhållaren	2
	Stubbskottshuggning av al varvat med slåtterytor	Vart 5-15:e år	5 (västra delen)	Förvaltaren	2

Betesmark SO 2, 6-8	Röjning av träd, buskar och sly av igenväxningskaraktär samt utglesning av täta partier.	Inom 5 år	2, 2A-C, 6, 6A, 8	Förvaltaren	1
	Vårbränning för att restaurera gräs- eller ljungrika delar med få örter	Vid behov	2, 6, 6A, 7	Förvaltaren	2
	Stamkvistning av enskilda träd	Inom 5 år	8	Förvaltaren	2
	Bete. Kompletteras/ersätts vid behov av slåtter eller vårbränning	Årligen. Vårbränning vid behov	2, 6, 6A, 7, 8	Förvaltaren / Djurhållaren	1
	Betesputs eller manuell röjning av ohävsarter och av ytor med lågt betestryck.	Årligen	6, 6A, 8	Förvaltaren	2
	Röjning/borttagande av sly och trädplanter	Vartannat år vid behov	2, 6, 6A, 7, 8	Förvaltaren	2
	Plöjning och harvning av mindre ytor (efterlikna äldre åkrar)	Vid behov	2	Förvaltaren	2
Skog / trädbara de mark SO 9-14	Röjning av sly och hyggesväxter på fd granplantering	Vid behov	9	Förvaltaren	2
	Avverkning av träd buskar som kan skada el döljer jordvallar	Inom 5 år	9, 14	Förvaltaren	2
	Sparsam röjning/utglesning i speciellt utpekade delar, inkl luckhuggning	Inom 5 år	10, 11, 12, 14A-B	Förvaltaren	1 (SO10, 12) 2 (SO11, 14)
	Allmän röjning/utglesning av träd- och buskskikt	Inom 5 år	13	Förvaltaren	2
	Friställning av solitärer (inkl eventuella yngre efterträdare)	Inom 3 år	10, 11, 12, 14C	Förvaltaren	1
	Gynna enskilda träd som har utsikter att bli gamla/grova	Vid behov, ca vart 10:e år	9	Förvaltaren	2
	Plockhuggning av virkesträd	Vid behov	9	Förvaltaren	2
	Utglesning av träd- och buskskikt	Om ca 10 år, därefter ca vart 10:e år	9	Förvaltaren	2
	Röjning/borttagande av sly, gran och andra trädplanter	Vid behov	9, 10, 14A	Förvaltaren	Gran 1 Övrigt 3
	Återkommande röjningar av småträd och lövföryngring, inkl underhåll av luckor i SO 12	Ca vart 3:e år utifrån behov	12, 13	Förvaltaren	2
	Röjning av jordvallar	Vid behov	9, 14	Förvaltaren	2
	Bete (extensivt), företrädesvis tillsammans med ett angränsande trädfattigt skötselområde. Slätter som alternativ till bete i SO 10, 14.	Årligen	10, 11, 12, 14A-B	Förvaltaren / Djurhållaren	2
Gränser	Uppsättning och underhåll av gränsmarkering i reservatsgränsen	Snarast, därefter underhåll vid behov	Hela området	Förvaltaren	1
Dokumentation	Dokumentation av genomförda skötselinsatser för att möjliggöra uppföljning	Löpande	Hela området	Förvaltaren	1

Åtgärder steg 2

	Skötselåtgärd	Tidpunkt	Skötsel - område	Kostnads- och åtgärdsansvarig	Prioritet (1–3)
Åker SO 1-4	Bortröjning av träd och buskar (inkl planterad björk i SO 4). Vissa undantag i delområden.	Inom 5 år	2, 3, 3A, 4	Förvaltaren	1 (SO2, 3) 2 (SO4)
	Vårbränning, t ex i delar med mkt ljung el gräsförna	Vid behov	2, 3, 3A, 4, 4A	Förvaltaren	2
	Restaurering av dränering och rensning av öppna diken	Vid behov	4, 4A	Förvaltaren	2
	Tilljämning av marken och borttagande av hinder	Vid behov	4, 4A	Förvaltaren	1
	Odling enligt tidigt 1900-tal med växelbruk utan träda	Årligen	1, 4A	Förvaltaren	1
	Parcellvis odling på 1800-talsvis med långtidsträda	Årligen	2, 3	Förvaltaren	1 (SO2) 3 (SO3)
	Efterbete	Årligen	1, 2, 4, 4A	Förvaltaren / Djurhållaren	1 (SO2) 2 (SO1, 4)
	Sommarbete el slåtter av trädor o delar som inte kan odlas.	Årligen	2	Förvaltaren / Djurhållaren	2
	Slåtter el vårbränning på ytor som inte odlas (renar i SO1)	Årligen	1, 2, 3, 3A 4, 4A	Förvaltaren	1 (SO3, 4) 2 (SO1, 2)
	Slyröjning och/eller uppdragande av trädplantor	Minst vartannat år efter behov	2, 3, 3B, 4, 4A	Förvaltaren	2
Äng / slåtter- mark SO 5-6,	Röjning av träd, buskar och sly av igenväxningskaraktär	Inom 5 år	5, 6, 6A	Förvaltaren	1
	Vårbränning för att restaurera fr a gräsrika delar med få örter	Vid behov	5, 6, 6A	Förvaltaren	2
	Borttagande av stubbar o andra hinder för slåtter	Vid behov inför slåtter	5, 6, 6A	Förvaltaren	1
	Tilljämning av marken	Vid behov	6	Förvaltaren	1
	Räfsning och borttagande av nedfallna grenar av kvistar	Årligen på våren vid behov	5	Förvaltaren	2
	Slåtter. Omhändertagande av höet. Kompletteras/ersätts vid behov av vårbränning	Årligen	5, 6, 6A	Förvaltaren	1
	Röjning/borttagande av sly, trädplantor o ev ohävsarter	Vid behov	5, 6, 6A	Förvaltaren	2
	Efterbete	Årligen	5, 6, 6A	Förvaltaren	1 (SO6) 2 (SO5)
	Stubbskottshuggning av al varvat med slåtterytor	Huggning vart 5-15:e år	5 (västra delen)	Förvaltaren	1
Betesmark SO 7-8	Vårbränning för att restaurera gräsrika delar med få örter	Vid behov	7	Förvaltaren	1
	Röjning av träd, buskar och sly av igenväxningskaraktär samt utglesning av täta partier.	Inom 5 år	8	Förvaltaren	1
	Stamkvistning av enstaka träd för att öka solinstrålningen	Vid behov	8	Förvaltaren	2
	Bete. Kompletteras/ersätts vid behov av vårbränning	Årligen. Vårbränning vid behov	7, 8	Förvaltaren / Djurhållaren	1

	Röjning av ohävdarter och ytor med lågt betestryck.	Årligen	8	Förvaltaren	2
	Röjning/borttagande av sly och trädplanter	Vartannat år vid behov	7, 8	Förvaltaren	1 (SO7) 2 (SO8)
Skog / trädbärande mark SO 9-14	Stubbrytning el stubbfräsning, samt röjning av hyggesväxter på avvecklad granplantering	Vid behov	9	Förvaltaren	3
	Successiv utglesning av skogen och luckhuggning	Successivt under 5–20 år	9	Förvaltaren	1
	Avverkning av träd buskar som kan skada el döljer jordvallar	Inom 5 år	9, 14	Förvaltaren	1
	Sparsam röjning/utglesning i speciellt utpekade delar, inkl luckhuggning	Inom 5 år	10, 11, 12, 14A-B	Förvaltaren	1 (SO10, 12) 2 (SO11, 14)
	Allmän röjning/utglesning av träd- och buskskikt	Inom 5 år	13	Förvaltaren	1
	Friställning av solitärer (inkl eventuella yngre efterträdare)	Inom 3 år	10, 11, 12, 14C	Förvaltaren	1
	Successiv röjning av al för att utveckla stubbskottsäng samt betat alkärr	Successivt under 5–15 år	12A, 12B	Förvaltaren	2
	Åtgärdande av stubbar och andra hinder för slåtter	Inom 10 år	12B	Förvaltaren	2
	Gynna enstaka träd som har utsikter att bli gamla/grova	Vid behov, ca vart 10:e år	9	Förvaltaren	2
	Plockhuggning av virkesträd	Vid behov	9	Förvaltaren	2
	Röjning/borttagande av sly, gran och andra trädplanter	Återkommande utifrån behov	9, 10, 12, 13, 14A	Förvaltaren	Gran 1 Övrigt 2
	Röjning av jordvallar	Vid behov	9, 14	Förvaltaren	2
	Bete (extensivt), företrädesvis tillsammans med ett angränsande trädfattigt skötselområde. Slåtter som alternativ till bete i SO 10, 13, 14.	Årligen	9, 10, 11, 12B, 13, 14A-B		1 (SO9, 13) 2 (övriga)
	Återkommande huggningar av alsocklar	Ca vart 3:e år utifrån behov	12A	Förvaltaren	2
	Slåtter i kombination med stubbskottshuggning	Årligen	12B	Förvaltaren	2
Gränser	Uppsättning och underhåll av gränsmarkering i reservatsgränsen	Snarast, därefter underhåll vid behov	Hela området	Förvaltaren	1
Dokumentation	Dokumentation av genomförda skötselinsatser för att möjliggöra uppföljning	Löpande	Hela området	Förvaltaren	1

13 Rödlistade arter enligt 2010 års rödlista

Nedan förtecknas de 39 rödlistade insekter som 2017 hade noterats i reservatsområdet. Därtill redovisas ett urval av de fåglar, kärlväxter och lavar som registrerats. Merparten av arterna påträffades vid Krister Larssons insektsinventering, då fokus låg på gaddsteklar och andra insekter knutna till öppna sand- och ängsmarker (Larsson 2013). Några systematiska inventeringar av andra organismgrupper än insekter har inte gjorts och listan gör inte anspråk på att vara komplett. Förteckningen baseras på 2010 års rödlista och för flera av arterna har hotkategorin ändrats i senare rödlistor.⁶¹ Till följd av detta betecknas numer även några av nedanstående arter som livskraftiga och har därmed fallit ur rödlistan. Tabellen presenteras här i oförändrad form eftersom de arter som fallit ur listan fortfarande kan betraktas som naturvårdsintressanta. För en uppdaterad förteckning enligt 2020 års rödlista se bilaga 17.

Figur 25. De rödlistade arterna i Östarp återfinns främst på torra sandmarker. De fuktiga gräsmarkerna har inte lika höga naturvärden men här i SO 6 återfinns bl a majnäcklar.

⁶¹ Hotkategorierna är: NT=missgynnad, VU=sårbar, EN=starkt hotad, CR=akut hotad, RE=försvunnen DD=kunskapsbrist, LC=Livskraftig. ÅGP= ingår i ett åtgärdsprogram för hotade arter.

Art	Vetenskapligt namn	Hotkategori 2010
Bin		
Ölandsgökbi	<i>Nomada similis</i>	EN, ÅGP
Slättersandbi	<i>Andrena humilis</i>	EN, ÅGP
Väddgökbi	<i>Nomada armata</i>	EN, ÅGP
Monkesolbi	<i>Dufourea halictula</i>	VU, ÅGP
Storfibblebi	<i>Panurgus banksianus</i>	VU, ÅGP
Stäppsmalbi	<i>Lasioglossum brevicorne</i>	VU
Pannblodbi	<i>Sphecodes miniatus</i>	VU
Väddsandbi	<i>Andrena hattorfiana</i>	NT
Sotsandbi	<i>Andrena nigrospina</i>	NT
Hedsidenbi	<i>Colletes fodiens</i>	NT
Praktbyxbi	<i>Dasypoda hirtipes</i>	NT
Kustbandbi	<i>Halictus confusus</i>	NT
Guldsmalbi	<i>Lasioglossum aeratum</i>	NT
Alvarsmalbi	<i>Lasioglossum lativentre</i>	NT
Småfibblebi	<i>Panurgus calcaratus</i>	NT
Punktblodbi	<i>Sphecodes puncticeps</i>	NT
Nätblodbi	<i>Sphecodes reticulatus</i>	NT
Övriga steklar		
Mindre pansarstekel	<i>Tiphia minuta</i>	NT
-	<i>Pemphredon mortifer</i>	NT
Fjärilar		
Åkerväddsantennmal	<i>Nemophora metallica</i>	VU
Streckhedspinnare	<i>Spiris striata</i>	VU
Allmän metallvingesvärmare	<i>Adscita statices</i>	NT
Mindre blåvinge	<i>Cupido minimus</i>	NT
Allmän purpurmätare	<i>Lythria cruentaria</i>	NT
Ängsnätfjäril	<i>Melitaea cinxia</i>	NT
Sexfläckig bastardsvärmare	<i>Zygaena filipendulae</i>	NT
Mindre bastardsvärmare	<i>Zygaena viciae</i>	NT
Hedpärlemorfjäril	<i>Argynnis niobe</i>	NT
Violettkantad guldvinge	<i>Lycaena hippothoe</i>	NT
Bredbrämad bastardsvärmare	<i>Zygaena lonicerae</i>	NT
Sotnätfjäril	<i>Melitaea diamina</i>	NT
Skalbaggar		
svenskt namn saknas	<i>Chrysolina sturmi</i>	VU
Härdyngbagge	<i>Aphodius scrofa</i>	VU
Smaragdgrön fallbagge	<i>Chrytocephalus sericeus</i>	NT
svenskt namn saknas	<i>Labidostomis longimana</i>	NT
Barkrödrock	<i>Ampedus cinnabarinus</i>	NT
Stor plattnosbagge	<i>Platyrhinus resinosus</i>	NT
Större sågsvarthage	<i>Uloma culinaris</i>	NT
Svart majbagge	<i>Meloe proscarabaeus</i>	NT
Fåglar		
Sånglärka	<i>Alauda arvensis</i>	NT
Mindre hackspett	<i>Dendrocopos minor</i>	NT
Kärlväxter		
Dvärgserradella	<i>Ornithopus perpusillus</i>	EN
Hedblomster	<i>Helichrysum arenarium</i>	VU
Majnycklar	<i>Dactylorhiza majalis</i>	NT
Lavar		
Bokvårtlav	<i>Pyrenula nitida</i>	NT

14 Källor

Kartor

Storskaliga kartor

Geometrisk avmätning, Östarp 1705, Everlövs sn, Lantmäteristyrelsen L46-14:1,
Enskifte, Östarp 1799, Everlövs sn, Lantmäterimyndigheten 12-EVE-13,
Laga skifte, Östarp 1831 (konceptversionen), Everlövs sn, Lantmäterimyndigheten 12-EVE-23,
Laga skifte Östarp 1831 (renovationen), Everlövs sn, Lantmäteristyrelsen L46-14:2,

Småskaliga kartor

Skånska rekognosceringskartan 1812–1820. Digitaliserad beskrivning på Länsstyrelsen Skåne.
Häradsekonomiska kartan, Malmöhus län, tryckt 1915 (kartlagd 1912), blad Sjöbo
Häradsekonomiska kartan, Malmöhus län, tryckt 1915 (kartlagd 1912), blad Veberöd
Ekonomiska kartan, blad 2D3b Östarp, tryckt 1973 (rekognosering 1970)

Tryckta källor och litteratur

- Berglund, M. 2015. *Kulturens Östarp – kulturhistorisk utredning inför bildande av kulturresevat*. Länsstyrelsen Skåne. Malmö
- Dahl, S. 1942. *Torna och Bara: studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860*. Lund
- Eskeröd, C. 2011. *Kulturens Östarp Underhållsplan*. Byggnadsantikvarisk rapport 2011:06. Kulturen Lund
- Hornborg, A (red.) 2002. *Östarpprojektet – lokala kunskapsprocesser för självbärande kretsloppssystem: experimentell agrarhistoria och ekologisk produktion*. Humanekologiska avdelningen, Lunds universitet
- Karlin, G. 1924. *Kulturhistoriska museets Östarp: dess natur, historia och ändamål. Fästskrift till invigningen den 2 augusti 1924*. Lund
- Larsson, K. 2013. *Kulturens Östarp – Översiktlig naturvårdsinventering med tonvikt på bin och andra insekter*.
- Larsson, K. 2017. "Östarp's vilda fauna och flora". // *Kulturens Östarp – levande kulturarv*. Kulturens årsbok 2017. Lund
- Lundberg, J. 2010. *Skånska trähägnader, en studie i konstruktion och historisk utbredning*. Examensarbete Högskolan Kristianstad
- Riksantikvarieämbetet, 2016. *Riksantikvarieämbetets plan för tillsynsvägledning år 2017 – 2018: utredning av Riksantikvarieämbetets tillsynsvägledande ansvar och de operativa tillsynsmyndigheternas behov av tillsynsvägledning*. Tillgänglig på Internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/10055>
- Sjöbeck, M. 1925. "Skånska gårdesgårdar: ett bidrag till kunskapen om deras former och utbredning". // *Rig*.

Webbplatser

Historiska kartor, Lantmäteriet. <https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>

Artdatabanken <https://artfakta.artdatabanken.se/>

Artportalen www.artportalen.se

Den virtuella floran. linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html

Svenska Akademiens ordbok, SAOB <https://www.saob.se/>

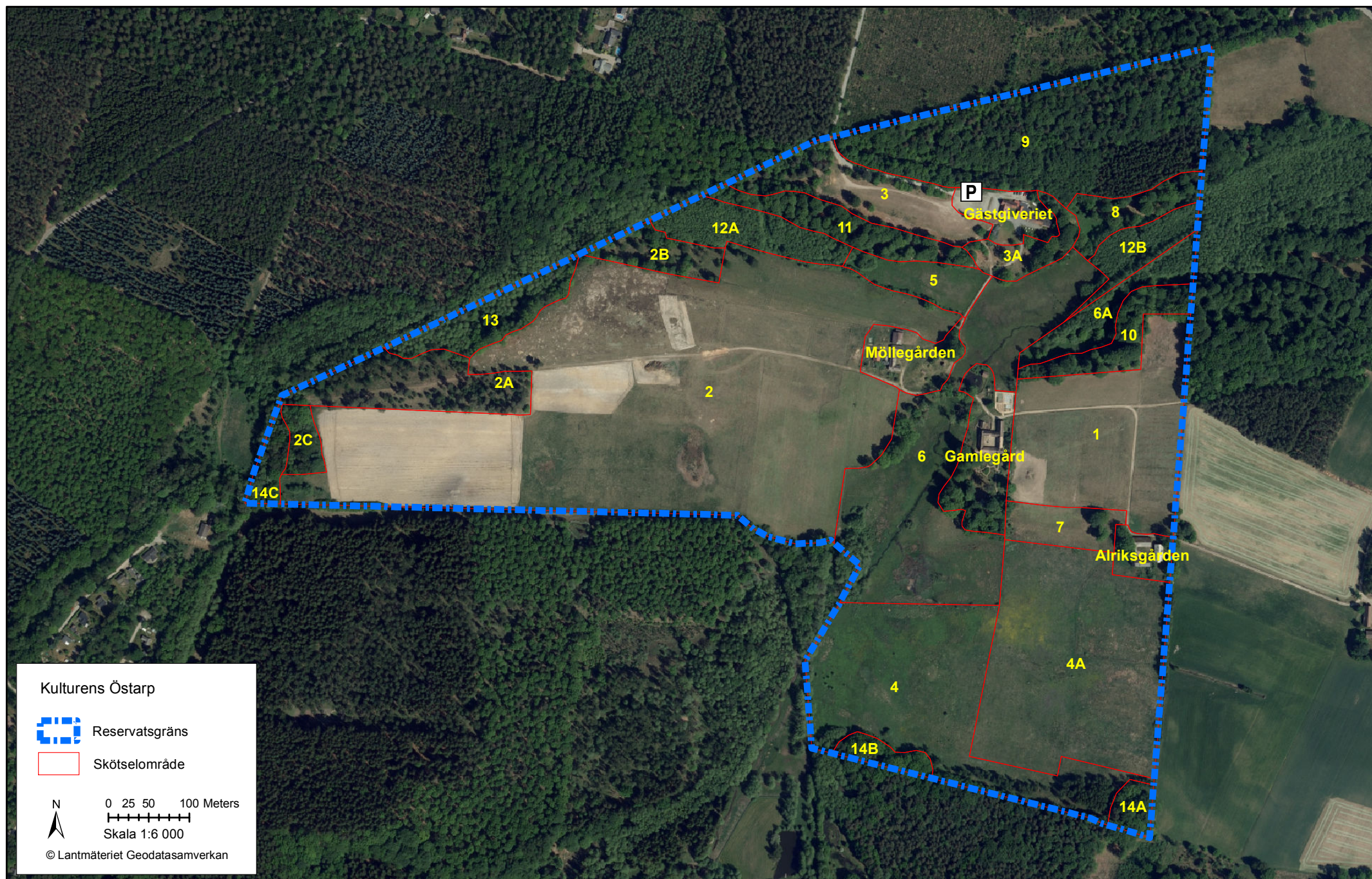
Ängs- och betesmarksinventeringen. Jordbruksverket. Databasen TUVÅ. <https://etjanst.sjv.se/tuvaut/site/webapp/tuvaut.html>

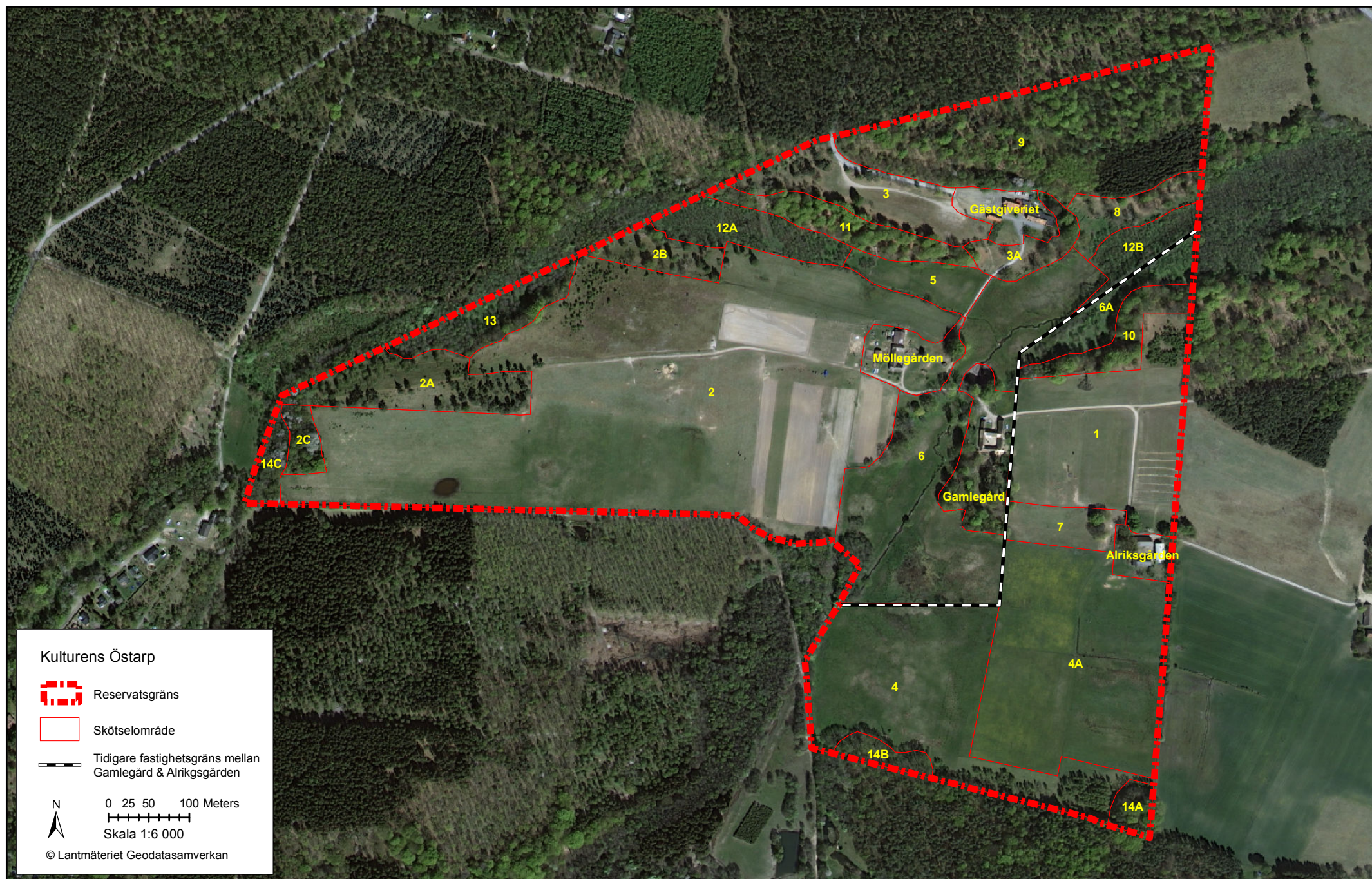
Muntliga kontakter

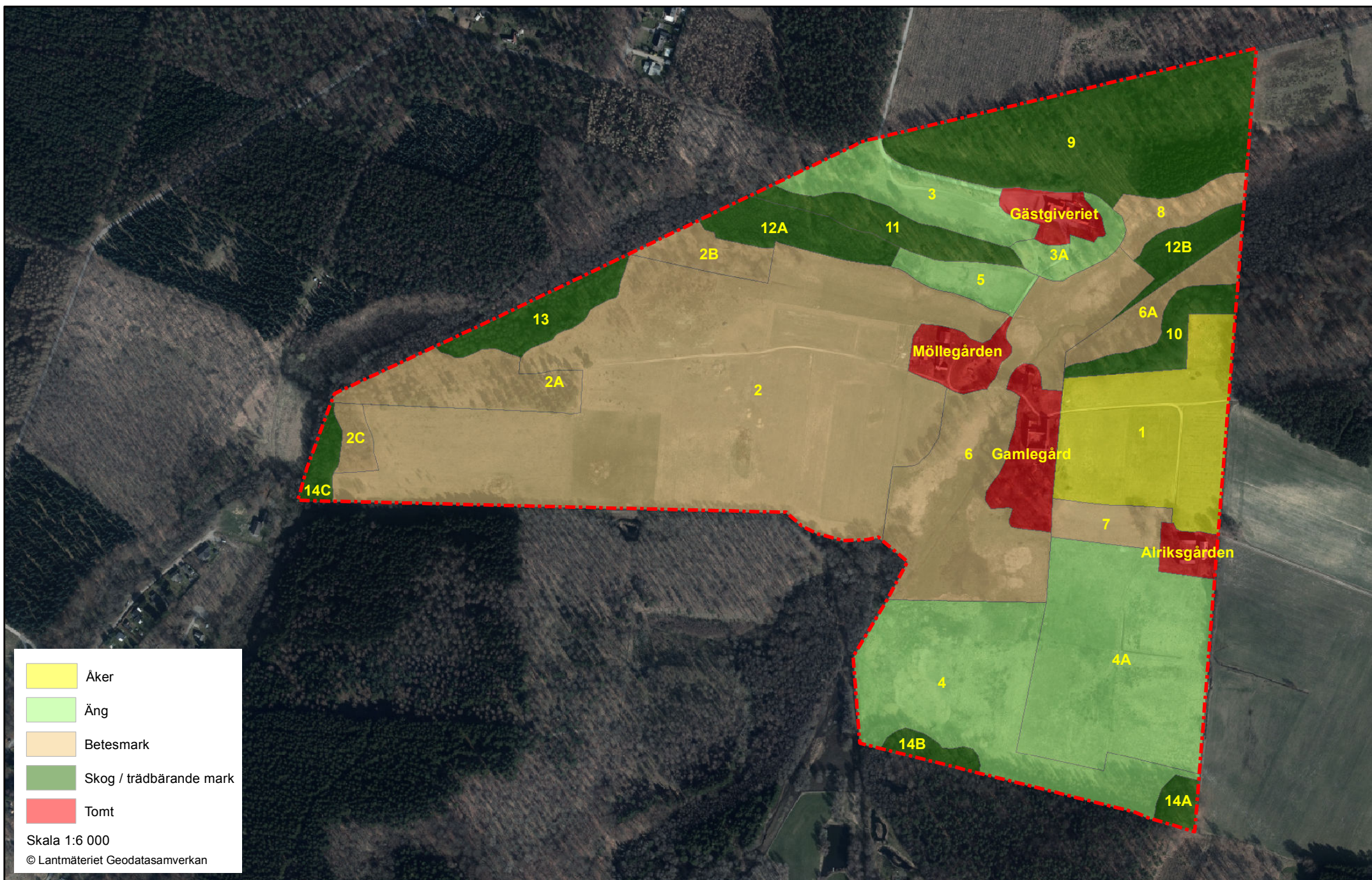
Vollmer, Lennart, krögare på Östarps gästgivaregård.

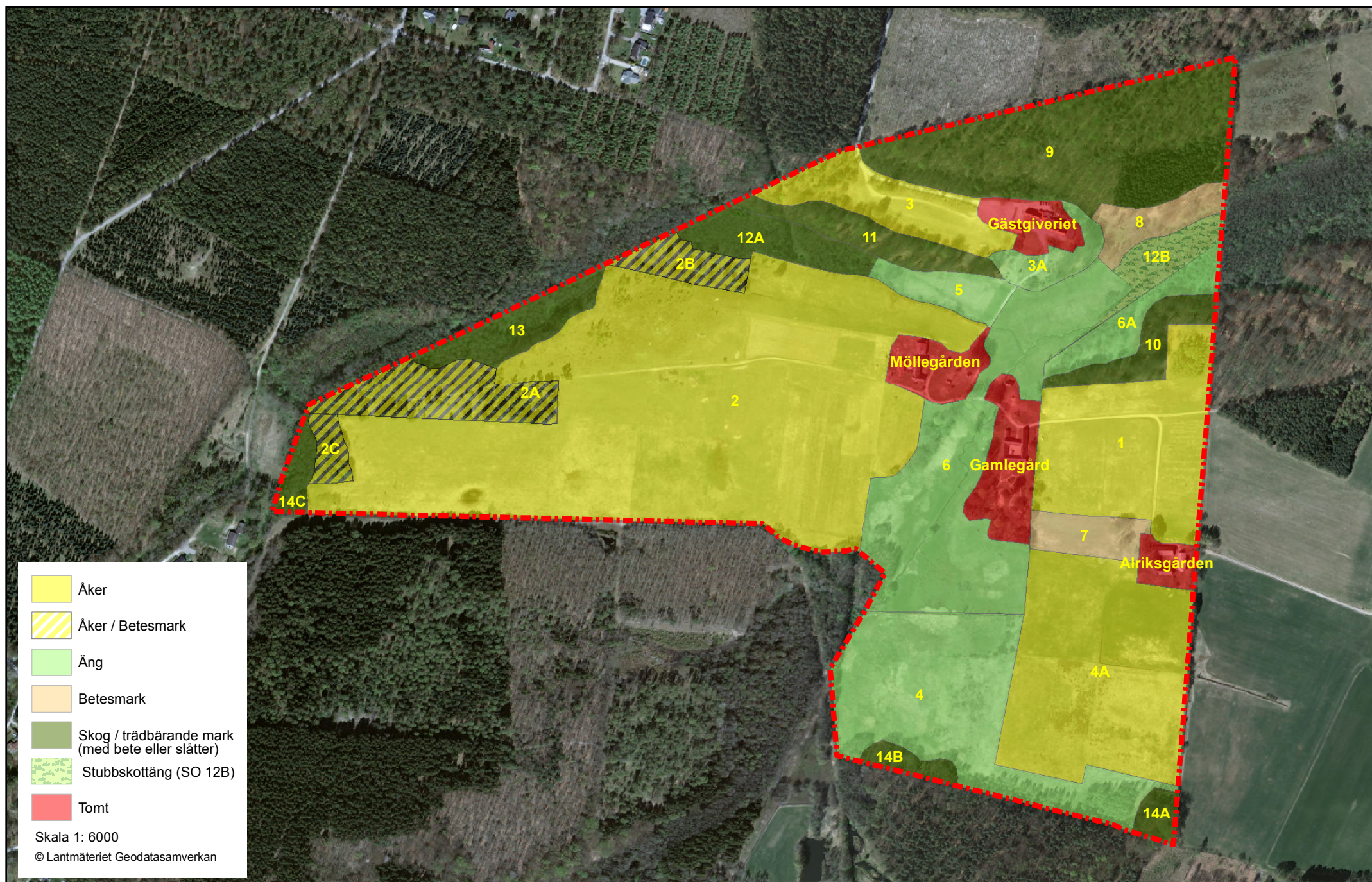
Bilagor

1. Ortofoto 2016 med skötselområden
2. Ortofoto 2007 med tidigare fastighetsgräns mellan Gamlegård och Alriksgården
3. Planerad markanvändning steg 1
4. Planerad markanvändning steg 2
5. Fotobilaga med bilder på samtliga skötselområden
6. Kartöverlägg: Östarp 1831 på ortofoto 2016.
7. Laga skifte 1831 med kulturresevatets skötselområden
8. Kartöverlägg: Östarp 1915 på ortofoto 2016
9. Häradsekonomska kartan 1915 med resevatets skötselområden
10. a. Kartöverlägg: Östarp 1831 på flygfoto 1947
b. Flygfoto 1947 med resevatets skötselområden
11. a. Kartöverlägg: Östarp 1831 på ekonomska kartan 1973
b. Ekonomska kartan 1973
12. Växtodlingskarta Alriksgården 1933 med indelning i åkerstycken och åkergrödor
13. Nyckelbiotoper samt utpekade områden i Ängs- och betesmarksinventeringen
14. Resevatsområdets terrängformer med och utan skötselområden
15. Flygfoto 1957 med resevatets skötselområden
16. Flygfoto 1975 med resevatets skötselområden
17. Rödlistade arter 2021

SO 1 – under pågående naturvårdsbränning i april 2017

SO 3A

SO 2

SO 4 – SO 7 i förgrunden

SO 2C – hålvägen

SO 5

SO 3

SO 6

SO 7

SO 11

SO 8

SO 12A

SO 9

SO 13

SO 10

SO 14A – jordvall

Bilaga 6. Kartöverlägg: Laga skifte 1831 (transaprant) på ortofoto 2016. Kartan är ofullständigt rektifiererad. Reservatsgräns markeras av blå punktstreckad linje. Åkermark är gulbrun och ängsmark grön.

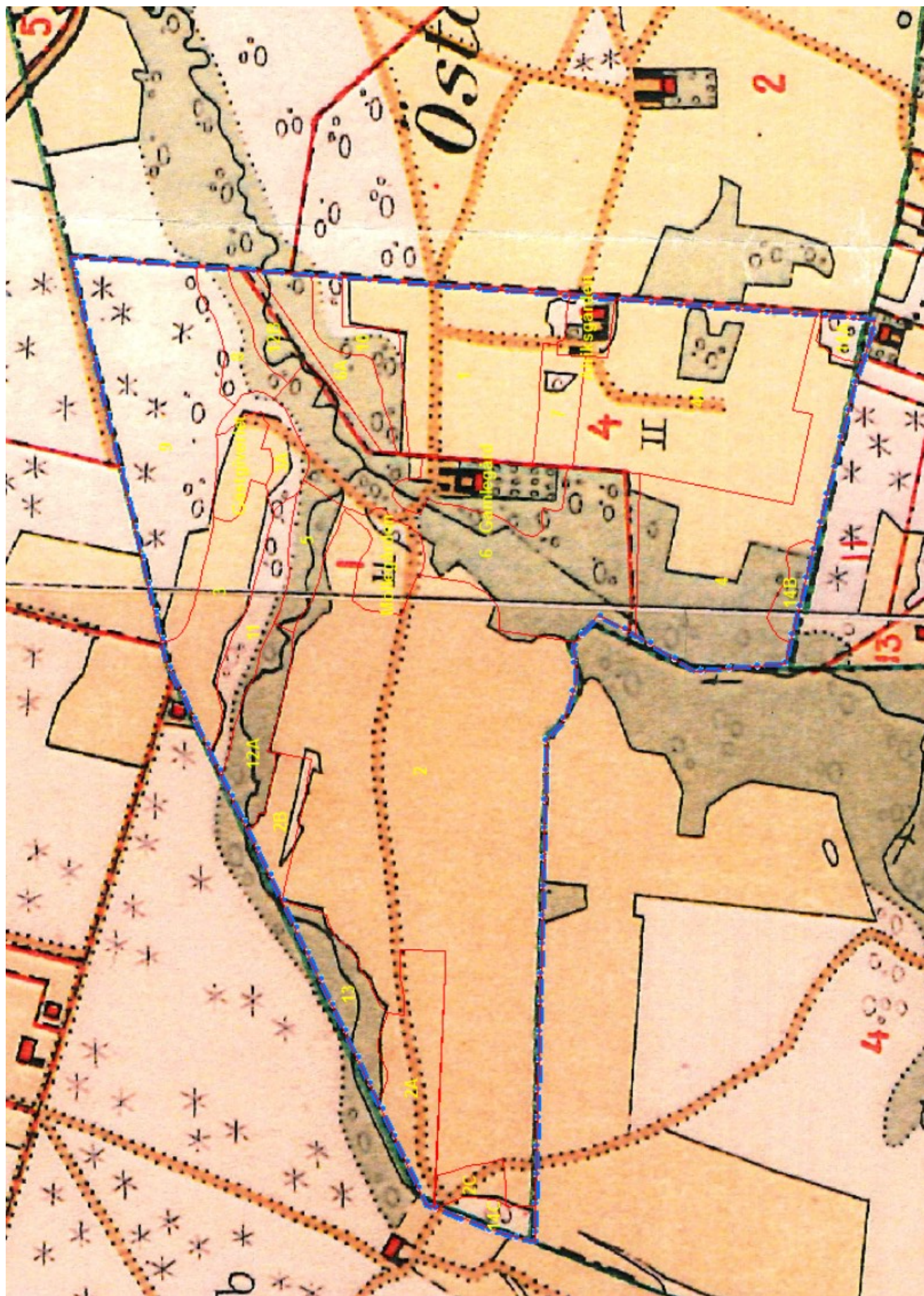
Bilaga 7. Laga skifte 1831 (detalj) med kulturresevatets skötselområden och dagens gårdsnamn.
Åkermark är gulbrun och ängsmark grön.

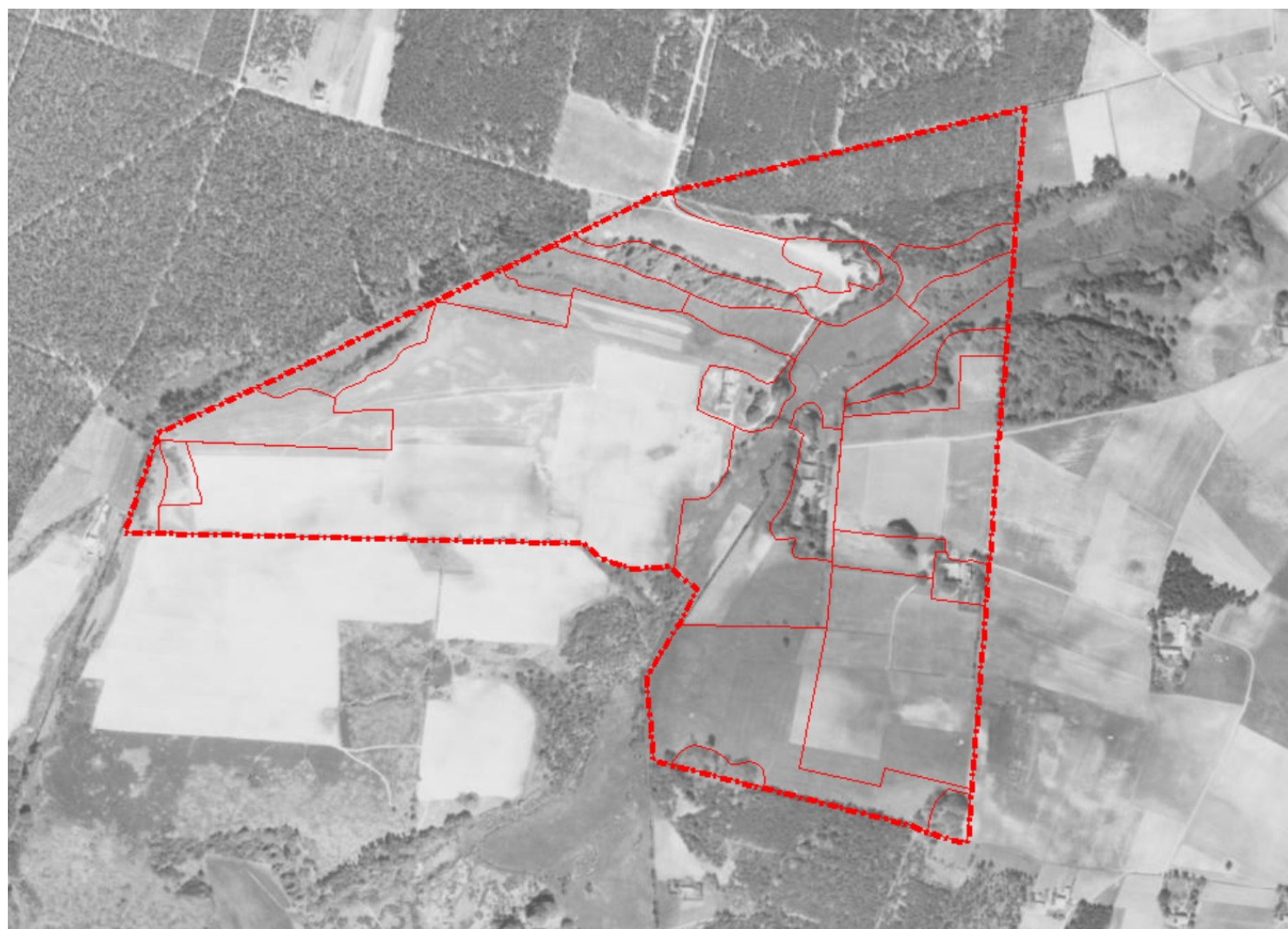
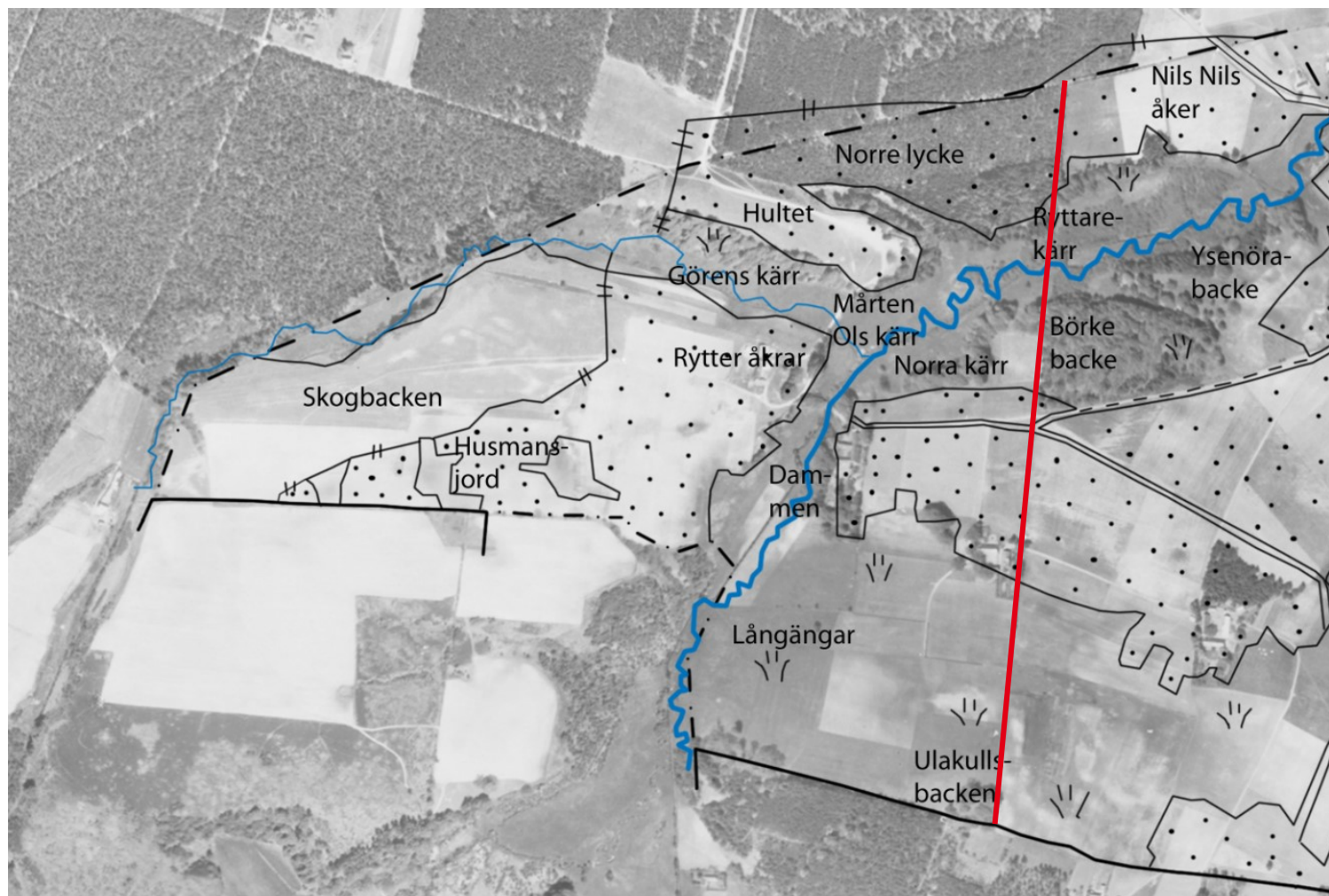
Bilaga 8. Kartöverlägg: Häradsekonomska kartan 1915 (transaprant) på ortofoto 2016. Kartan är ofullständigt rektifierad. Åkermark är gul och ängsmark grön.

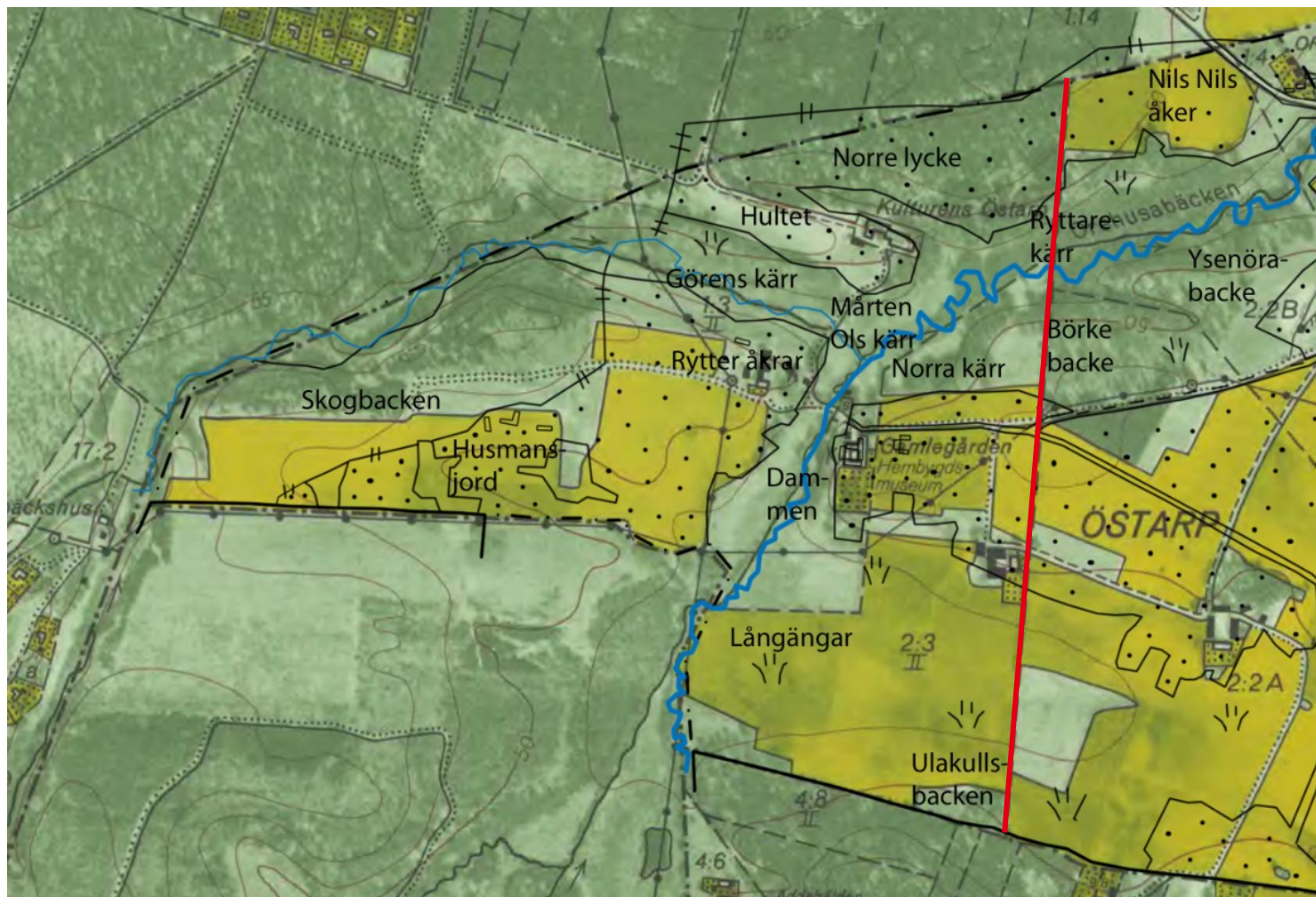
Bilaga 9. Häradsekonomska kartan 1915 med kulturreservatets skötselområden och dagens gårdsnamn.
Åkermark är gul och ängsmark grön.

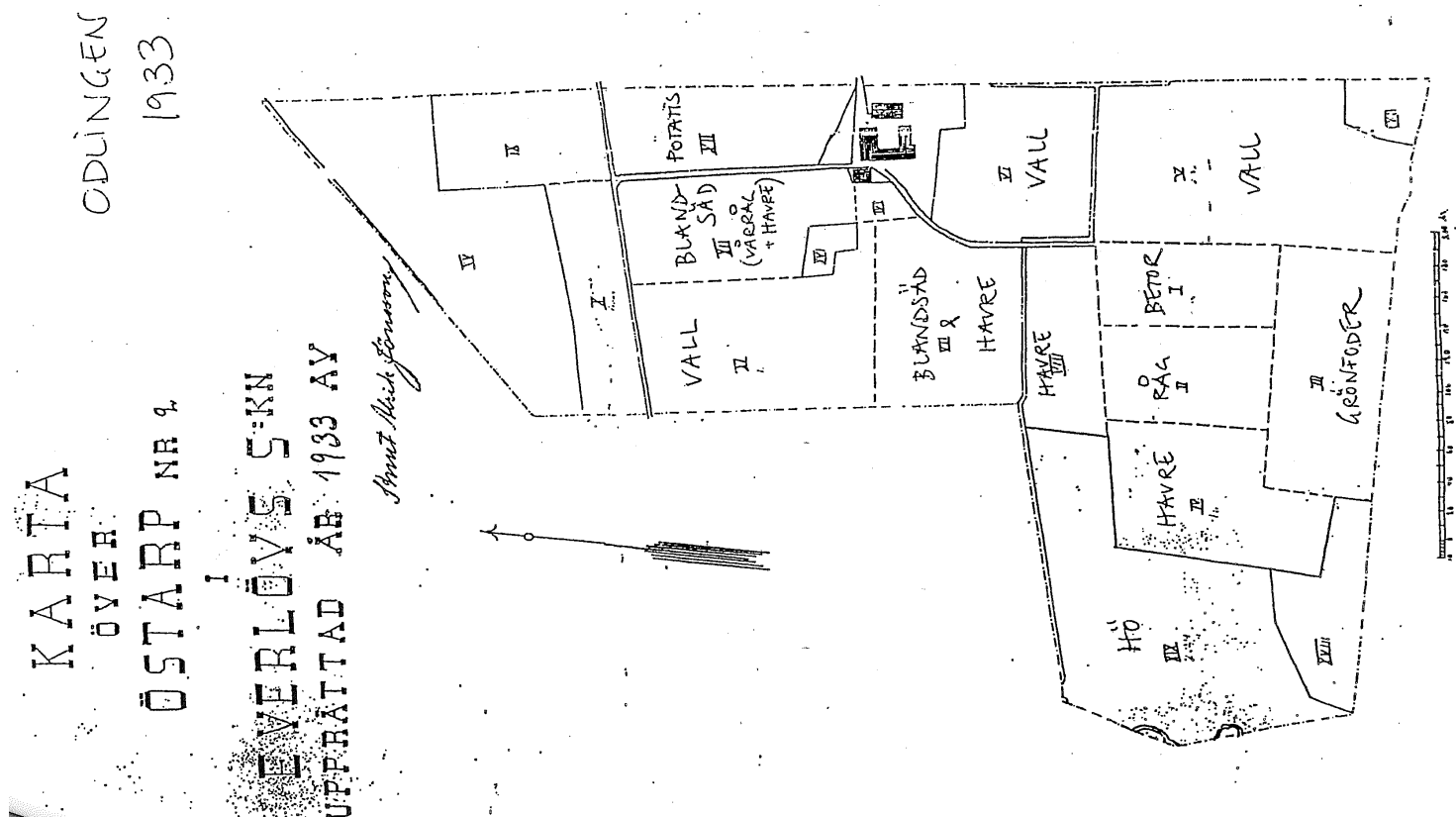
Bilaga 10a, b. Kartöverlägg: Laga skifte 1831 på flygfoto 1947 (övre). Flygfoto 1947 med skötselområdesgränser (nedre). Observera att Skogbacken i väster var åkermark 1831 även om området inte har markerats med prickar på kartöverlägget.

Bilaga 11a, b. Kartöverlägg: Laga skifte 1831 på Ekonomiska kartan 1973. Kartverlägg av Cissela Olsson, Regionmuseet 2011
Observera att Skogbacken i väster var åkermark 1831 även om området inte har markerats med prickar på kartöverlägget.

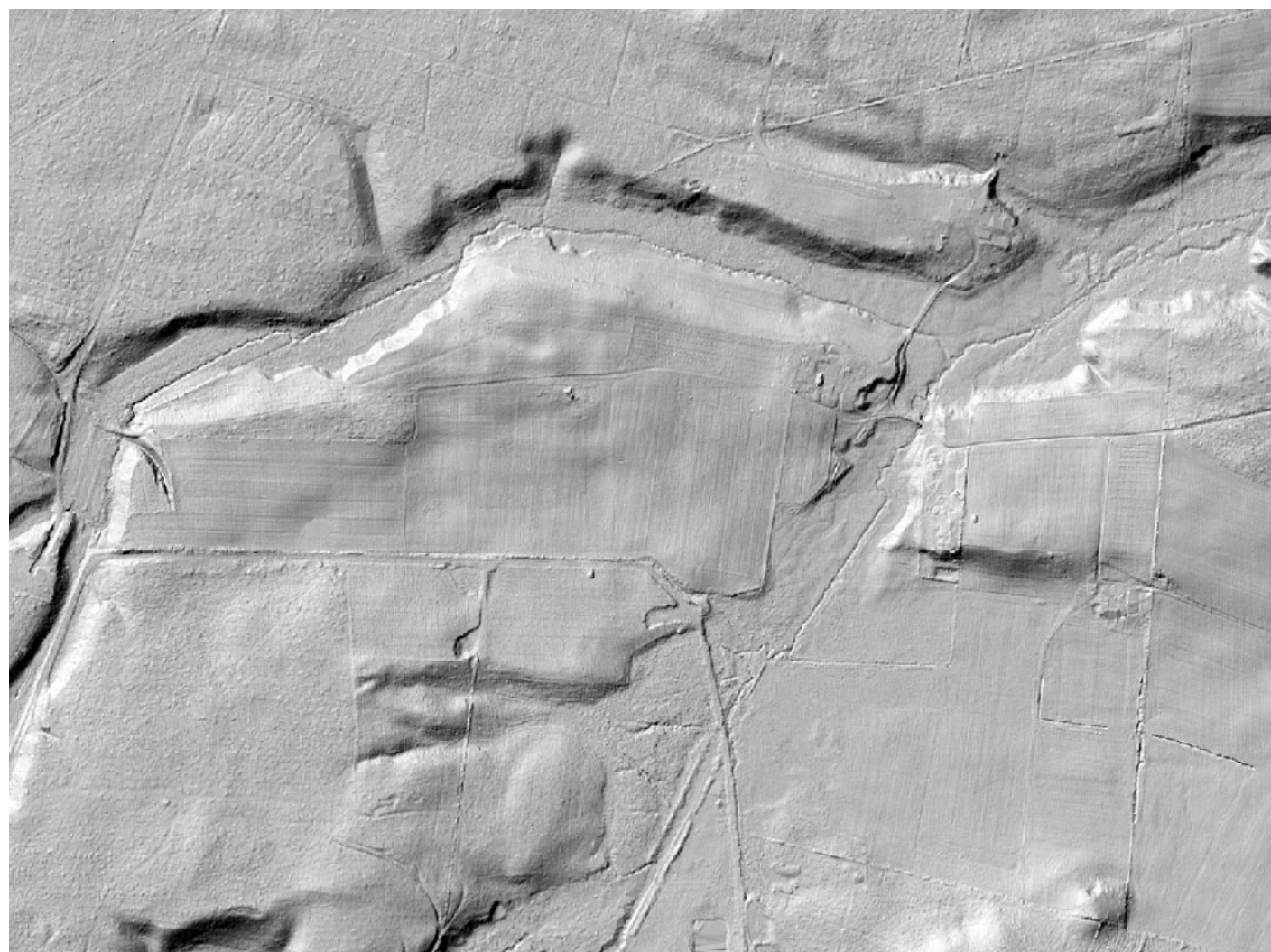
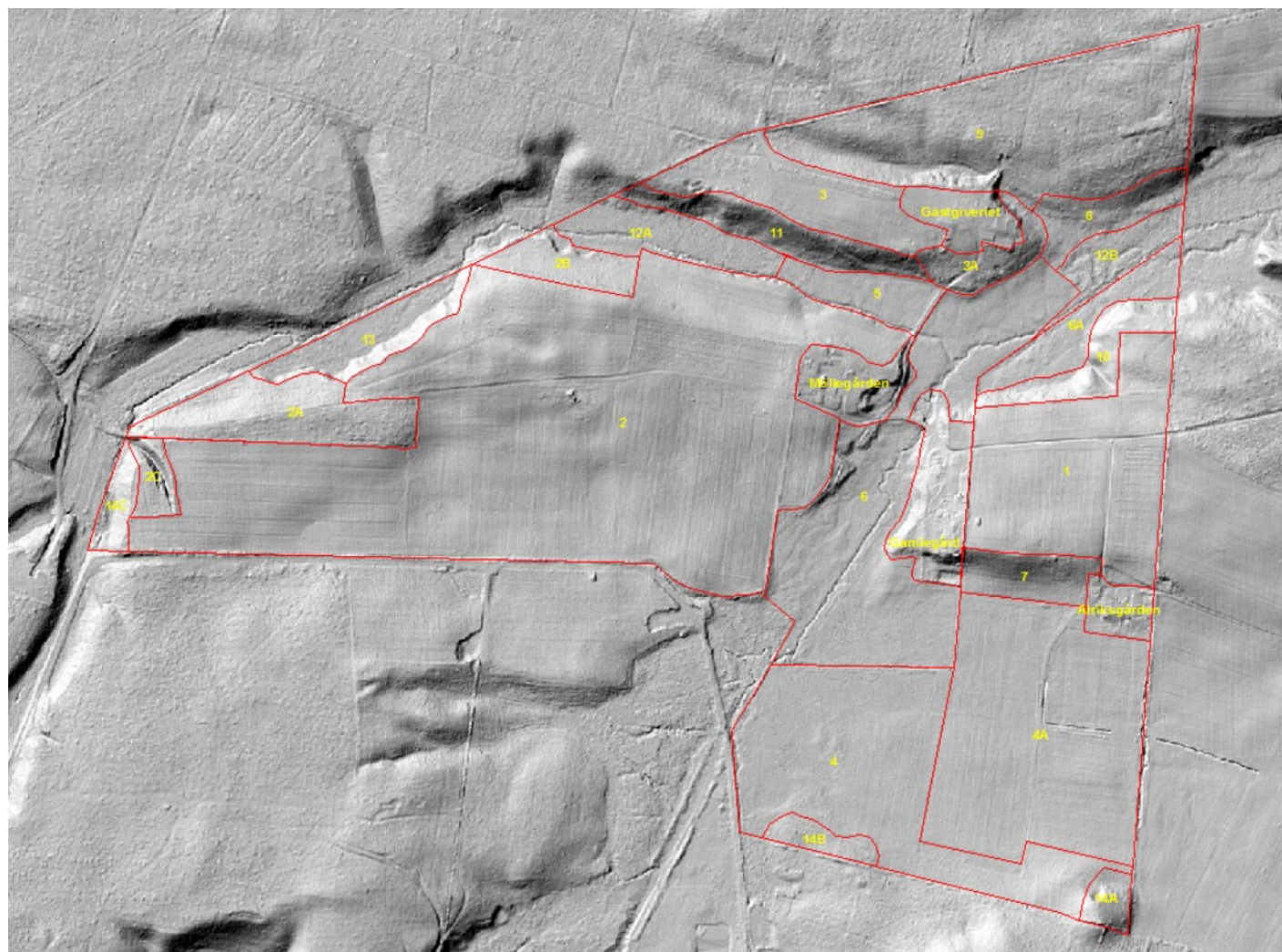
Bilaga 12. Alriksgården 1933 med fastighetens indelning i åkerstycken och Östarpprojektets anteckningar om växtodlingen 1933 (ur Hornborg 2002). Fastigheten hade tidigare beteckningen Östarp 2:3

Bilaga 13. Nyckebiotoper (skrafferade ytor) samt fodermarker utpekade i 2002 års Ängs- och betesmarksinventering (enfärgade ytor). Betesmarker är gröna och slåttermark blå.

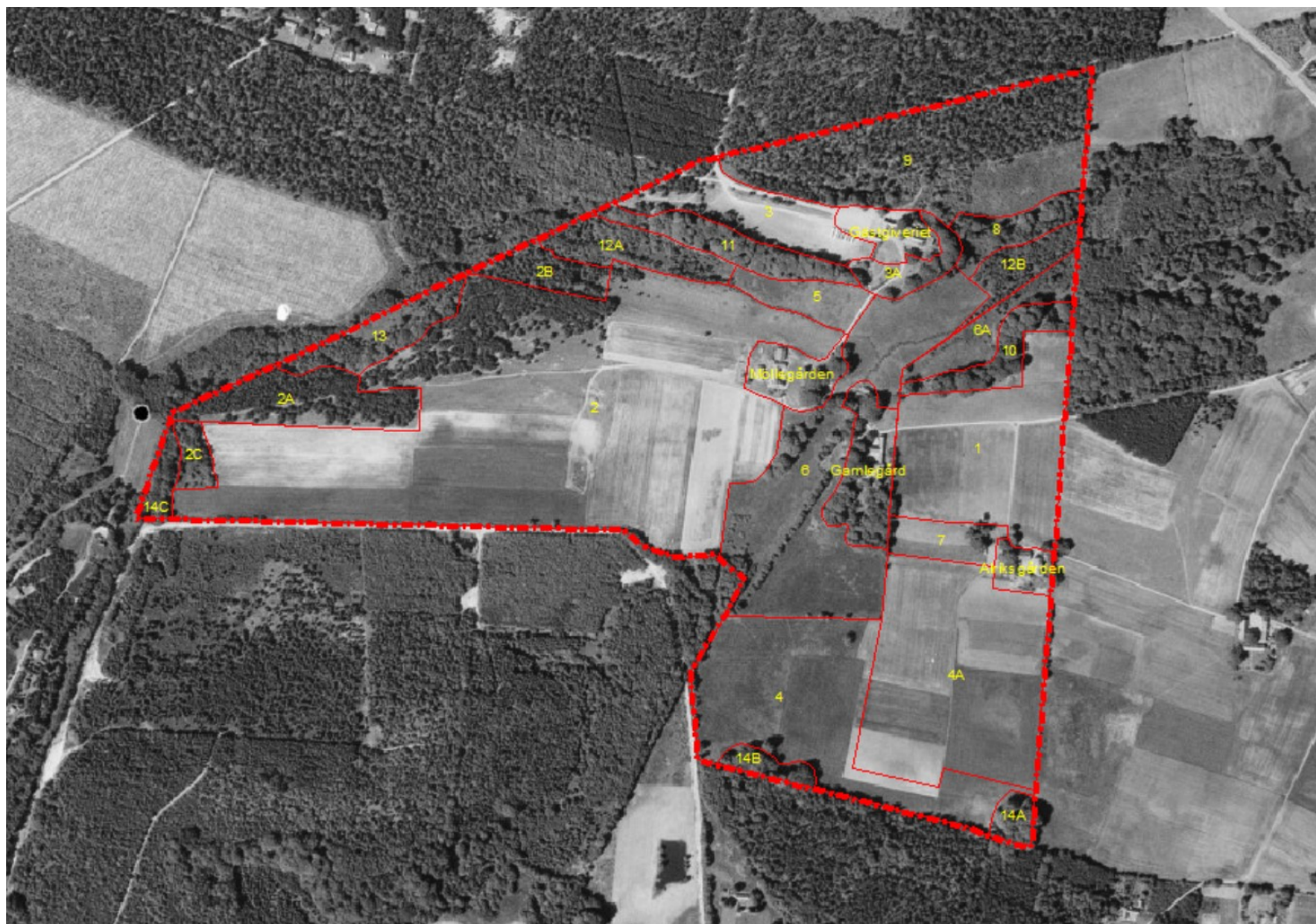
Bilaga 14. Reservatsområdets terrängformer med och utan skötselområden.

Bilaga 15. Flygfoto 1957 med dagens skötselområden

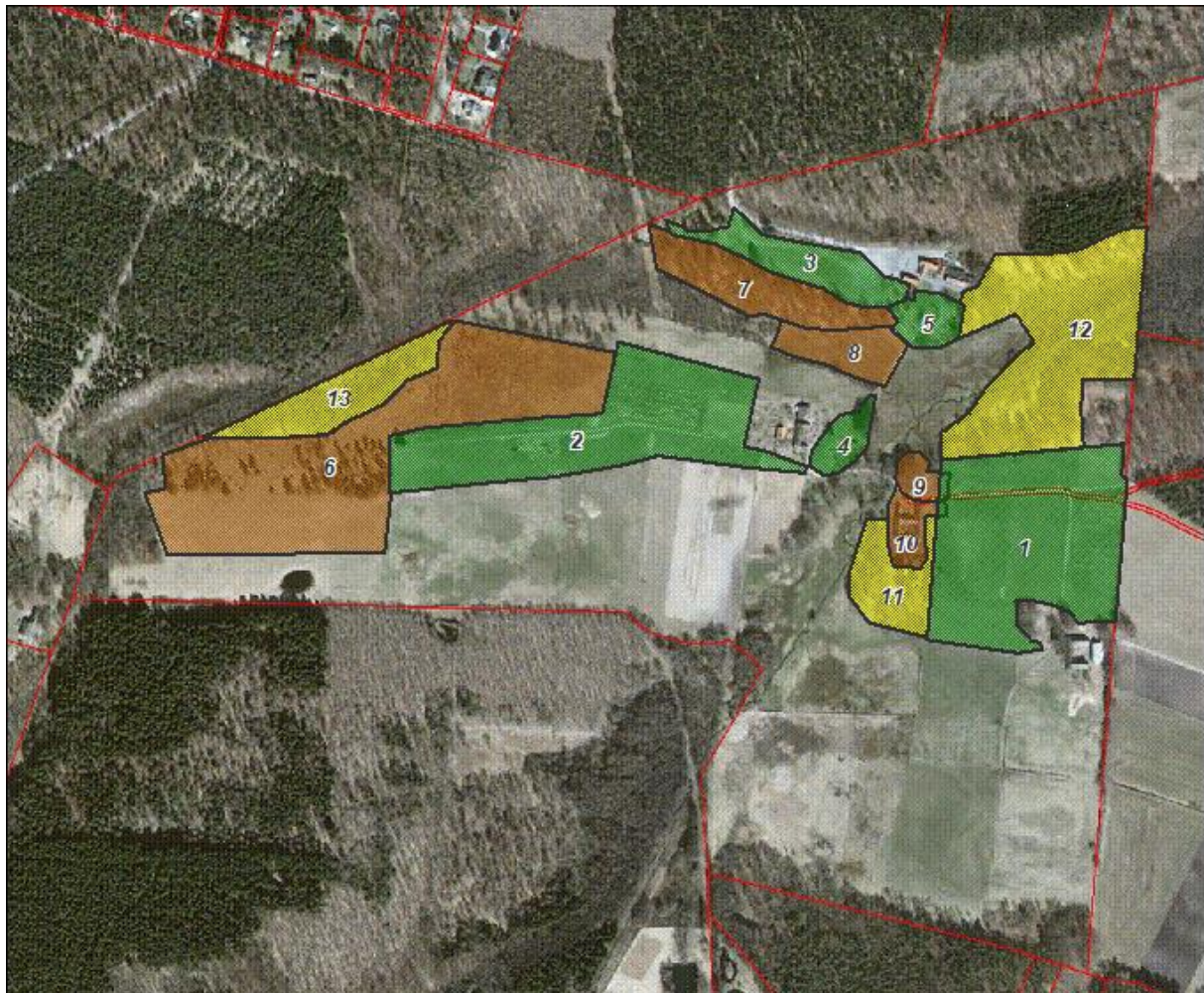
Bilaga 16. Flygfoto 1975 med dagens skötselområden

Bilaga 17. Rödlistade arter 2021

På följande sida förtecknas 51 av de rödlistade arter som har registrerats i Artportalen för reservatsområdet under perioden 2000–2021 – enligt 2020 års rödlista. Totalt har 76 rödlistade arter registrerats under perioden, varav 38 insekter, 9 kärlväxter och 25 fåglar. Flertalet noterade fågelarter häckar sannolikt inte i kulturresevatet och utelämnas därför i redovisningen. Trots att flera av de rödlistade bin som noterades vid insektsinventeringen 2013 har fallit ur 2020 års rödlista, utmärker sig solitärbina med 11 arter, liksom fjärilarna med 12 arter. Tidigare notering var 17 rödlistade bin, enligt 2010 års rödlista (se kapitel 13).

Merparten av insekterna påträffades vid Krister Larssons inventering 2013, då fokus låg på gaddsteklar och andra insekter knutna till öppna sand- och ängsmarker. Några systematiska inventeringar av andra organismgrupper har inte gjorts. Larsson pekade ut delar med särskilda naturvärden i tre klasser enligt kartan nedan.

Grönt: Klass 1

Brunt: Klass 2

Gult: Klass 3

Mycket höga naturvärden

Höga naturvärden

Vissa naturvärden

Rödlistade arter på Kulturens Östarp 2021 enligt Artportalen

Arterna i tabellen har registrerats i reservatsområdet under perioden 2000–2021. Utöver de 51 arter som listas har 25 rödlistade fågelarter noterats för området, exempelvis mindre hackspett, spillkråka, sånglärka, tornseglare, hussvala, vit stork, gulspurv, storspov, tofsvipa och stare.

Antal	Artnamn	Vetenskapligt namn	Rödlistekategori 2020
Bin 11 st	Slättersandbi	<i>Andrena humilis</i>	VU
	Sotsandbi	<i>Andrena nigrospina</i>	VU
	Hedsidenbi	<i>Colletes fodiens</i>	NT
	Monkesolbi	<i>Dufourea halictula</i>	VU
	Stäppbandbi	<i>Halictus leucaneus</i>	EN
	Guldsolbi	<i>Lasioglossum aeratum</i>	NT
	Stäppsolbi	<i>Lasioglossum brevicorne</i>	VU
	Väddgökbi	<i>Nomada armata</i>	VU
	Ölandsgökbi	<i>Nomada similis</i>	VU
	Storfibblbi	<i>Panurgus banksianus</i>	VU
	Stampansarbi	<i>Stelis phaeoptera</i>	VU
Fjärilar 12 st	Ängsmetallvinge	<i>Adscita statice</i>	NT
	Grönt hedmarksfly	<i>Calamia tridens</i>	NT
	Mindre blåvinge	<i>Cupido minimus</i>	NT
	Hedpärlemorfjäril	<i>Fabriciana niobe</i>	VU
	Violettkantad guldvinge	<i>Lycaena hippothoe</i>	NT
	Mindre purpurmätare	<i>Lythria cruentaria</i>	NT
	Ängsnätfjäril	<i>Melitaea cinxia</i>	NT
	Sotnätfjäril	<i>Melitaea diamina</i>	NT
	Åkerväddsantennmal	<i>Nemophora metallica</i>	NT
	Streckhedspinnare	<i>Spiris striata</i>	VU
	Sexfläckig bastardsvärmare	<i>Zygaena filipendulae</i>	NT
	Mindre bastardsvärmare	<i>Zygaena viciae</i>	NT
Övriga insekter 15 st	Jordrevebagge	<i>Chrysolina sturmi</i>	VU
	Blå penningörtsvivel	<i>Ceutorhynchus chalybaeus</i>	NT
	Pysslingvivel	<i>Ceutorhynchus pumilio</i>	NT
	Månhornsbagge	<i>Copris lunaris</i>	VU
	Smal frölöpare	<i>Harpalus anxius</i>	NT
	Långarmssäckbagge	<i>Labidostomis longimana</i>	NT
	Svart majbagge	<i>Meloe proscarabaeus</i>	NT
	Mindre parkblomfluga	<i>Myolepta dubia</i>	VU
	Krokhorndyvel	<i>Onthophagus fracticornis</i>	NT
	Svenskt namn saknas	<i>Pemphredon mortifer</i>	VU
	Svenskt namn saknas	<i>Philonthus lepidus</i>	NT
	Storplattnos	<i>Platyrhinus resinosus</i>	NT
	Hårdyngbagge	<i>Trichonotulus scrofa</i>	VU
	Större sågsvartbagge	<i>Uloa culinaris</i>	NT
	Svenskt namn saknas	<i>Xanthochilus quadratus</i>	EN
Kärlväxter 9 st	Vittätel	<i>Aira caryophyllea</i>	NT
	Klubbfibbla	<i>Arnoseris minima</i>	EN
	Klofibbla	<i>Crepis tectorum</i>	NT
	Ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	EN
	Hedblomster	<i>Helichrysum arenarium</i>	VU
	Fläcklungört	<i>Pulmonaria officinalis</i>	VU
	Backtimjan	<i>Thymus serpyllum</i>	NT
	Skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	CR
	Etternässla	<i>Urtica urens</i>	NT
Lavar 1 st	Bokvårtlav	<i>Pyrenula nitida</i>	NT
Svampar 2 st	Oxtungssvamp	<i>Fistulina hepatica</i>	NT
	Stenticka	<i>Polyporus tuberaster</i>	NT
Fladdermöss 1 st	Brunlångöra	<i>Plecotus auritus</i>	NT

Rödlistekategorier: NT=missgynnad, VU=sårbar, EN=starkt hotad, CR=akut hotad, RE=försvunnen
DD=kunskapsbrist, LC=Livskraftig.

Länsstyrelsen
Skåne

www.lansstyrelsen.se/skane